

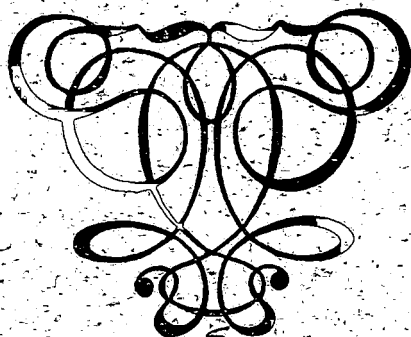
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

B. Wedberg, Högsta Domstolen genom tre halvseklar. Några anteckningar om dess sammansättning. — B. C. Carlson, Rättsperson, stat och rättsordning. — C. E. Quensel, Giftermålsintensiteten i Sverige under de sista årtiondena och dess framtida storlek. — Översikter och meddelanden: Det schweiziska-regeringssättets utveckling. Av *E. Håstad*. — Kommittén för utrikespolitisk upplysning. Av *R. Lundström*. — Befolkningskommissionens utredningar. Av *H. Hyrenius*. — Bitteraturgranskningar: George H. Sabine, A history of political theory. Anm. av *G. Heckscher*. — G. Hilding Nordström, Sveriges socialdemokratiska arbetareparti under genombrottsåren 1889—1894. Bidrag till det svenska partiväsandets historia. Anm. av *E. Håstad*.

ÅRG. 42

1939

HAFT. 2

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3.50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under innevarande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet faget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion, handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, E. LINDAHL, S. BOLIN, G. CARLSSON och M. P. N. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalekonomi), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMENIUS, Göteborg (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i mars 1939.

Fahlbeckska Stiftelsen.

HÖGSTA DOMSTOLEN GENOM TRE HALVSEKLER

NÅGRA ANTECKNINGAR OM DESS SAMMANSÄTTNING

AV JUSTITIERÅDET BIRGER WEDBERG, STOCKHOLM

Medan den även litterärt verksamme skarpe juristen och hängivne Hans Järta-beundraren Johan August Södergren var äldst bland justitieråden (^{16/6} 1875—^{24/9} 1880), uppgjorde han en förteckning över HD:s samtliga dittillsvarande ledamöter, med data om deras ålder, tidigare befattningar, avgång ur domstolen m. m. Förteckningen låg till grund för den statistiska redogörelse som jr Wretman »med Hans Maj:ts tillstånd uppläste» d. 15 maj 1889, då konung Oskar II var tillstädes i HD och, liksom Gustav III d. 11 jan. 1790, med sin dubbelröst deltog i dömandet (se Högsta domstolens hundraårsjubileum d. 15 maj 1889, NJA s. å. II nr 1). Det är ock samma inom HD alltjämt fullföljda förteckning som utgör grundvalen för efterföljande lilla studie. Men jag har även sökt att något belysa HD:s »sociala sammansättning», ett ämne som förteckningen ej särskilt uppmärksammat. Härvid har jag i mycket följt Linnarssons undersökning om det svenska statsrådet i arbetet De nordiska ländernas statsråd.

I.

Om slutsiffrorna i nedanstående tabeller må en anmärkning förutskickas. Under gustavianska skedet tjänstgjorde i HD, förutom riksdrotsen vilken betraktades som ständig ledamot, inalles 45 män, alltså sammanlagt 46. Fem av dessa 46 — drotsen, Wåhlin, Iserhielm, v. Strokirch och Ziervogel — inträdde i den genom 1809 års RF ombildade HD, drotsen i egenskap av jstm och de övriga fyra som jr. I talet 40 för perioden 1809—44 ingå dessa fyra jr — ehuru de medräknats redan i siffran 46 för den gustavianska tiden — och likaså Fr. Gyllenborg vilken vid sin utnämning till jstm 1810 redan

satt i HD som jr; men däremot icke drotsen, ej heller jstmrna Rosenblad och Posse. Till jr ha utnämnts 159 män, men antalet jr. utnämningar är större, beroende ej blott därav att flera jr tjänstgjort i HD med avbrott utan även av att en, Nibelius-Palmsvärd, blev utnämnd först till ofrälse, därefter till frälse ledamot.

Det bör även anmärkas att gränsen mellan perioderna 1845—97 och 1897—1939 är tänkt så, att den utnämning av två jr (Thollander och Hellström), som föranleddes av ledamotsantalets ökning från 16 till 18, faller inom den senare perioden. Ökningen från 12 till 16 (1860), från 18 till 21 (1905), från 21 till 24 (1909) och den tillfälliga ökningen till 28 (1935) har däremot ej tillmätts någon betydelse för periodindelning. Årsskiftet 1844—5 har valts med hänsyn till upphävandet av grundlagens bud om hälften frälse och hälften ofrälse ledamöter. Av år 1939 avses tiden till d. 15 maj.

Tabell I.

Ämbete vid inträdet i HD	1. 1789—1809	2. 1809—1844	3. 1845—1897	4. 1897—1939	5. 1789—1939
Riksråd	4	—	—	—	4
Statsråd	—	—	4	3	7
Regeringsråd	—	—	—	2	2
Statssekreterare	—	1	—	—	1
President	5	2	—	1	8
Justitiekansler	—	—	2	—	2
Landshövding	3	4	—	—	7
Underståthållare	—	1	—	—	1
Revisionssekreterare	4	11	32	25	72
Hovrättsråd (-assessor) ..	16	9	7	12	44
Kollegieledamot	1	2	—	1	4
Lagman	2	2	—	—	4
Häradshövding	7	4	6	13	30
Borgmästare	3	—	1	—	4
Rådman	—	2	—	2	4
Professor	1	1	3	4	9
Hovauditör (advokat)	—	—	—	1	1
Bankokommissarie	—	1	—	—	1
S:a	46	40	55	64	205

Tab. I visar vilken befattning en var ledamot innehade vid placeringen i HD. Men här avses blott en *första* placering; beaktade man ställningen även vid återkomst skulle, t. ex., siffran för statsråd höjas med 3 i kol. 3 och med 5 i kol. 4.¹ Rubriken President täcker

¹ Nu sitta i HD 3 som varit statsråd.

också v. president (kol. 2, Lagerheim d. ä. och Nibelius) och generaldirektör (kol. 4, Grefberg d. y.). Hovauditören (Köersner) var tillika professor vid handelshögskolan, men vann sin plats i HD som advokat. Bankokommissarien (sedermera pres. Evelius) hade även han varit synnerligen verksam som rättegångsombud och — till sin olycka — som affärsjurist.

Tabellens tre stora grupper revisionssekreterare, hovrättsledamöter och häradshövdingar äro formellt alldeles i sin ordning, men realiter ganska missvisande. I själva verket torde det kunna sägas att, frånsatt perioderna 1789—1809 och 1809—44, blott ett mindretal bland dem som avses i dessa grupper meriterat sig för HD-placeringen just i den angivna egenskapen — såsom bland revisionssekreterarna Edelstam, bland hovrättsråden Nyblæus och Grefberg d. ä., bland häradshövdingar Örbom d. ä. och Bellinder. För de flesta revisionssekreterarna har kanske vägen till jrskap främst banats mindre genom föredragning i HD än genom arbete i statsdepartement och i lagstiftningens tjänst. Något liknande gäller hovrättsledamöterna: så hade Wedberg d. y., när han i juli 1913 befordrades från hovrättsråd till jr, icke sysslat med lagskipning sedan våren 1906. Bland dem vilka som häradshövdingar utnämnts till jr ha flera, i likhet med t. ex. Marks d. y., blott ett eller annat år innehaft sin domsaga som de vunnit på annat sätt än genom tingsarbete. Gustaf Carlson, som vid jr:utnämningen 1909 var häradshövding, hade ej tjänstgjort i domsaga sedan 1888.

Det för mången misshagliga faktum att Riksdagens jo vid flera tillfällen mottagit jr:ämbete kommer i tabellen ej alls till synes (jfr Statens off. utredn. 1939: 7 s. 124—5). För revisionssekreterares befordran till jr har måhända innehavet av jo:befattningen ej heller spelat någon vidare roll.¹ Men den borgmästare som avses i kol. 3, Thomasson d. ä., hade förmodligen ej hjudits att inträda i HD om han icke under det senaste trienniet fungerat som jo.

Av HD:s första uppsättning var främste ledamoten, riksdrotsen, även den yngste; han hade d. 9 maj 1789, några dar innan domstolen begynte sitt värv, fyllt 35 år. Äldst bland de övriga var

¹ Om Södergrens utnämning till jr ¹⁷/₇ 57 (han var då jo sedan ¹⁸/₂ s. å.) skrev protsekr Edelstam i brev ¹/₈: »Kungen hade lovat Södergren denna befordran om han mottog jo:ämbetet, vilket han ville undanbedja sig».

v. Düben, 65 år. Medelåldern för alla de tolv har jag uträknat till 49 år 11 månader. Att här redovisa ålderssiffror för alla som förordnades att sitta i den gustavianska HD längre eller kortare tid, kanske blott för ett år, skulle väl knappast löna mödan. Det må vara nog att ytterligare nämna hurusom vid den gustavianska HD:s upplösning i juni 1809, då en plats stod vakant, yngste ledamoten (Iserhielm) var 47 $\frac{1}{2}$ år, den äldste (Ridderstolpe) 79 år, genomsnittsåldern något över 63 år.¹

Jr.utnämningarna medförde en märkbar föryngring av HD. Medelåldern sjönk genast till 53 $\frac{2}{3}$ år och sedan i slutet av juli 1809 Torén och Hamilton inträtt i st. f. Wåhlin och af Klinteberg till c:a 49 år. Om levnadsåldern vid utnämning till jr upplyser i övrigt tab. II; i likhet med tab. I avser den blott *första* utnämningar.

Tabell II.

Ålder vid utnämn. till jr	1.	2.	3.	4.
	1809-1844	1845-1897	1897-1939	1809-1939
26 år 20 dagar	1 *	—	—	1
mellan 30 och 35	1 **	—	—	1
» 35 » 40	11	2	—	13
» 40 » 45	5	17	32	54
» 45 » 50	11	23	28	62
» 50 » 55	4	12	3	19
» 55 » 60	1	—	1	2
» 60 » 65	3	1	—	4
» 65 » 70	3	—	—	3
S:a	40	55	64	159

* Hamilton 1809.

** Mannerstam 1819.

Som synes uppvisar tredje perioden icke någon utnämning under 40-årsgränsen: den siste som före fyllda 40 år tog plats i HD var K. G. Carlson (jr $\frac{5}{8}$ 89, f. $\frac{9}{5}$ 50). Å andra sidan märkes en förskjutning mellan de två talrikaste åldersklasserna 40—45 och 45—50 därhän, att den yngre klassen blivit den manstarkare i tredje

¹ I mitt arb. Konungens HD 1789—1809 säges s. 422 att ingen tagit inträde i HD vid så framskriden ålder som Zellén (f. 1724, ledamot i HD 1793). Rosenblad var dock vid utnämningen till jstm 71 år 2 mån.; vid avskedstagandet var han 81 år 7 mån. De jr som längst dröjt att taga avsked äro Ziervogel (1818, 77 $\frac{1}{2}$ år) och Naumann (1887, 77 år). V. amiralen Coyet förde ordet i HD ännu efter fyllda 87 år (1856).

perioden; och i denna period äro de båda högsta klasserna ej alls företrädda. Det hör nämnas att den äldste i högsta klassen, Ziervogel, som vid jr. utnämningen uppnått nära 69 år, då redan sttit i HD hela sex år.

En undersökning om anledningarna till avgång från jr. ämbete måste röra sig med andra slutsiffror än de tre (40, 55, 64) som vi känna från tab. I och II och vilkas summa är 159. Detta tal måste minskas med 24, de nu tjänstgörande jr:ns antal, men ökning bör ske med 14, enär 1 ledamot (Almqvist) utnämnts till jr tre gånger och 12 ledamöter två gånger. Man har alltså att räkna med 149 avgångar. Se tab. III.

Tabell III.

Övergång till annat ämbete el. allmänt uppdrag	1.	2.	3.	4.
	1809-1844	1845-1897	1897-1939	1809-1939
Justitiestatsminister	1	2	—	3
Statsråd	2	6	8	16
President	7	5	1	13
Regeringsråd	—	—	1	1
Landshövding	1	2	2	5
Generalpostdirektör	—	1	—	1
Ordf. i lagberedning el. dyl.	—	1	12	13
Häradshövding	1	—	—	1
S:a	12	17	24	53
Dödsfall	8	10	19	37
Avsked före pensionsåldern	3	4	4	11
Avsked efter pensionsåldern	4	24	20	48
S:a	15	38	43	96

Av de 8 statsrådsutnämningarna i denna tabells kol. 3 falla 7 inom åren 1898—1906. Efter 1906 har, såsom Linnarsson erinrat, jr ej vidare anlåtats för konsultplatserna i konseljen; då Gärde 1929 lämnade HD, övertog han chefskapet för justitiedepartementet. Påfallande är den höga siffran 12 i kol. 3. Av dessa 12 ha 3 (Thomasson d. y., Borgström, Sandström) vänt åter till HD efter slutfört uppdrag. Sista raden i avdelningen Övergång etc. gäller af Klinteborgs bekanta reträtt d. 24 juli 1809 till »dess innehavande härads-hövdingebeställning».

De maximi- och minimisiffror Wretman angav för tjänstgöringstid som jr före avgång från ämbetet (vid befordran 1 mån. 13 dagar

—21 år, vid dödsfall 10 dagar—23 år, vid avsked före pensionsåldern 3—25 år, vid avsked efter pensionsåldern 8—27 år) äga fortfarande giltighet med blott två undantag. För flera i ämbetet avlidna jr kan nu antecknas en tjänstetid av mer än 23 år (maximum 26 år 7 mån., Svedelius d. y.), och själv har Wretman satt rekordet vid avgång efter uppnådd pensionsålder med 30 år 8 mån. (närmast W. kommer Skarstedt med 28 år 11 mån.).

I maj 1929 gav mig HD:s dåvarande främste ledamot, den av statistiska och andra beräkningar roade Edvard Petrén, följande siffror om jr:ns medelålder i livet och i HD:

	Levnadsår	Tjänsteår
1886 ¹	61 $\frac{1}{16}$	13 $\frac{1}{2}$
1898 (sommaren)	50 $\frac{2}{3}$	5
1929 (maj)	60 $\frac{1}{2}$	15 $\frac{1}{2}$

Petrén betecknade ålderssiffran 61 $\frac{1}{16}$ som den högsta efter 1809 och torde ansett tjänsteårssiffran 5 som en av de lägsta. För d. 15 maj 1939 har jag uträknat medeltalen 55 levnadsår och, i det närmaste, 9 tjänsteår.

Främsta platsen i HD tillkom riksdrotsen under 21 år, Gyllenborg under 19 år 2 mån., Rosenblad under 10 år 5 mån. — Posse, som blev jstm d. 28 mars 1840, var såvitt HD:s protokoll utvisa aldrig tillstådes i domstolen. Då departementalreformen i maj nyssnämnda år genomfördes och jstm sålunda upphörde att tillhöra HD, var Themptander sedan d. 23 april 1836 äldst bland jr:n, och han kvarstod i ämbetet till d. 22 juni 1847. Efter honom har platsen som HD:s äldste innehafts av 24 jr, längst av Alexanderson d. ä. ($\frac{4}{11}$ 59— $\frac{3}{6}$ 70) och Herslow ($\frac{8}{7}$ 98— $\frac{6}{8}$ 08), båda födda i Blekinge och lundastudenter, men uppvuxna den förre i stockholmsk, den senare i skånsk miljö.

Den gustavianska HD utgjorde en brokig och växlande samling av mera tillfälligt engagerade excellenser, presidenter, landshövdingar, hojrättister, lagmän och underdomare, bland vilka en finsk professor under några år gav en lysande gästroll. Ståndsskillnaden inom domstolen var även i det yttre markerad, i så måtto nämligen

¹ Jag har ej sökt utreda vilken tid av året E. P. tagit i betraktande.

att de sex av frälset sutto vid ett bord till höger om konungens stol, de sex ofrälse vid ett annat till vänster, och att i voteringen de frälse yttrade sig i efterhand.

RF av 1809 sökte så att säga standardisera domstolen genom att förläna alla dess ledamöter — frånsett jstm — samma titel (jr), samma rang och samma lön. Med 1811 års ingång togs det ytterligare steget mot konsolidering att alla tolv placerades vid ett enda bord. efter ämbetsrang och att votering skedde i häremot svarande ordning.

Utän tvivel fick HD härigenom en annan karaktär, även socialt, än den tidigare ägt. Men sedermera ha några mera djupgående ändringar ej skett. En sådan förskjutning i fråga om tidigare yrkeställning, bildning och utbildning m. m., som Linnarsson beträffande statsråden kunnat konstatera såsom en följd av att »det av ämbetsmän styrda agrarlandet Sverige har förvandlats till ett demokratiskt industrisamhälle» (s. 24), har varit utesluten redan av grundlagens kompetensvillkor för inträde i HD.

En påtaglig förändring i dessa villkor skedde dock 1844, då bördens gjordes utan all rättslig betydelse så för rekryteringen i HD som för dess domföret.¹ Rätten att på ledig stol placera en man av annat stånd än siste innehavarens blev för första gången utövad d. 12 nov. 1847, i det att KM:t till efterträdare åt G. A. Sparre, som förflyttats till presidiet i kammarkollegium, utsåg hovrättsrådet Quiding. Om man får tro Dagligt Allehanda hade emellertid detta avsteg från gammalt bruk icke vidtagits utan tvekan hos jstm (Posse). Medan saken ännu var oavgjord skrev tidningen:

Det förljudes härvid att hr justitieministern skall befinna sig i en tämligen besynnerlig belägenhet. Ty oaktat det olämpliga grundlagsstadgandet angående ett *lika* antal frälse och ofrälse ledamöter i HD blivit vid senaste riksdag genom RSt:s och Konungens sammanstående beslut upphävet, lärer ändock hr justitieministern hava fått i sitt huvud att detta stadgande ännu står kvar och att Konungen således ovillkorligen måste låta

¹ I Wretmans redogörelse säges oriktigt att grundlagsändringen genomfördes 1845. Konungens samtycke till ständernas beslut gavs i konselj d. 29 okt. och meddelades på rikssalen lördagen d. 9 nov. 1844. Redan måndagen därpå begagnade sig HD av den nyvunna friheten att hålla session utan att minst två deltog så av frälset som av ofrälset (jämte fyra ofrälse tjänstgjorde under e. m. blott en av frälset).

greve Sparre efterträdas, om icke av en greve eller friherre, åtminstone av en adelsman. Det säges vara efter någon sådan, för detta höga och viktiga ämbete lämplig medlem inom den juridiska ämbetsmannakåren som hr justitieministern nu letar med ljus och lykta (^{30/10} 47).

Ett bevis på livskraften hos den tradition, som bjöd halvering av jrplatserna mellan frälset och ofrälset, kunde man ock vilja se däri att då jr:ns antal år 1860 höjdes från 12 till 16, de fyra nya platserna delades jämt (Carleson och Adlercreutz; Wretman och Naumann). Ännu vid Oskar II:s besök i domstolen fogade det sig så väl att de båda äldsta jr:n, av vilka konungen blev »beledsagad» så vid sitt inträde som då han avlägsnade sig, representerade både frälset och ofrälset (Wretman, Olivecrona). Men under perioden 1845—97 utnämndes till jr blott 10 frälsemän mot 45 av ofrälset, och tiden därefter visar än större disproportion, 8 mot 56. Efter Carl Gustaf Hammarskjölds död d. 1 april 1898 fanns bland HD:s 18 ledamöter icke någon frälse förr än Karl Silverstolpe utnämndes nyårsafton 1902. Nu består domstolen till en åttondel av frälsemän,

Tabell IV.

Yrkesgrupper	1. 1789-1809	2. 1809-1844	3. 1845-1897	4. 1897-1939	5. 1789-1939
Hovmän	2	—	—	—	2
Civila ämbets- o. tj.män	13 (8)	10 (3)	9	10 (3)	42
Domare	7	5	9	10 (6)	31
Präster	9	10 (2)	7 (1)	6	32
Officerare	8 (2)	7 (3)	12 (4)	6 (1)	33
Underofficerare	—	—	1	1	2
Vetenskapsmän o. lärare med akad. bildning ..	2	1	2	5	10
Skollärare	—	—	1	1	2
Gods- och bruksägare ..	3	3	—	3	9
Mindre jordbrukare	—	—	3	2	5
Större affärs- o. industri- män	—	—	4	5	9
Mindre handlande o. hant- verkare	—	2	4	6	12
Bankmän	—	—	—	2	2
Övriga företagare o. an- ställda	2	1	2	4	9
Läkare	—	—	—	2	2
Advokater	—	—	—	1	1
Sjökaptener	—	1	—	—	1
S:a	46	40	54	64	204

och liksom för fentio år sen äro både frälset och ofrälset företrädla i de två äldsta jrens personer.

Tab. IV innefattar ett försök att, efter Linnarssons föredöme, uppvisa HD-ledamöternas »sociala härkomst» genom »fädernas yrkesställning». Att ytterligare nyansera härkomsten genom fädernas »fördelning på socialgrupper» har jag trots vara överflödigt. För de fyra största yrkesgrupperna har dock gjorts en viss differentiering: siffra inom parentes anger hur många inom gruppen äro att hänföra till vad Linnarsson kallar »förtroendeämbetsmän och därmed likställda», alltså riks- och statsråd, presidenter (även vice), landshövdingar, generaldirektörer, biskopar (i kol. 2 även en överhovpredikant), jr, officerare med lägst överstes grad.

Det faller genast i ögonen att summan i kol. 3, liksom även i kol. 5, är en enhet lägre än man väntat. Förklaringen är den att Åbergsson — utnämnd till jr d. 30 aug. 1884, stadsfullmäktig, riksdagsman, i likhet med flera andra HD-ledamöter preses i Musikaliska akademien — var son till okänd fader.

Attribueringen är i flera fall diskutabel. Såsom hovmän har jag räknat fäderna till Taube och Posse d. ä., varemot jag till godsägare hänfört i kol. 2 Hamiltons och Kurck d. y:s fäder (kammarherrar) och, dock med stor tvekan, i kol. 1 och 2 Iserhielms far (hovjunkare). F. F. Carlson och A. T. Almén ha, ehuru vid sönerns födelse Uppsalaprofessorer, efter sin senare ställning medräknats i kol. 4, översta parentesen. I kol. 2 har Engelharts far — medicine professorn som 1816 slog ut Tegnér i konkurrensen om Fellingsbrofeta pastorat — uppförts som vetenskapsman, ej som präst. Bland större affärsmän har i kol. 4 inräknats assuransdirektören Appelberg. Advokaten är Nobelstiftelsens verkställande direktör P. H. Santesson.

Domareparentesen i kol. 4 avser jr (2 slutade som hovrättspresidenter). Underofficerssönerna äro Östergren (jm, pres.) och Marks d. y. (utrikesm, pres.), skollärarsönerna Albert Petersson (jm, pres.) och Hellner (utrikesm). »Övriga företagare och anställda» äro i kol. 1 och 2 inspektorer, i kol. 3 inspektor och kamrer, i kol. 4 jägmästare, ingenjör, kontorschef, bryggmästare. Sjökaptenssonen är Backman.

Större intresse än tab. IV erbjuder måhända tab. V som vill

Tabell V.

Nationalitet	1. 1789-1809	2. 1809-1844	3. 1845-1897	4. 1897-1939	5. 1789-1939
Stockholmare	12	11	13	20	56
Skåningar	6	10	9	10	35
Västgötar	2	4	7	2	15
Sörmlänningar	3	3	2	6	14
Upplänningar	4	2	2	4	12
Smälänningar	3	1	3	5	12
Östgötar	1	1	5	4	11
Blekingar	1	2	3	1	7
Värmlänningar	1	—	2	3	6
Göteborgare	—	—	2	3	5
Norrälänningar	1	—	3	—	4
Närkingar	1	—	1	1	3
Västmanlänningar	1	1	—	1	3
Gestr.-hälsingar	—	—	1	1	2
Hallänningar	—	1	—	1	2
Bohuslänningar	1	1	—	—	2
Kalmariter	—	1	1	—	2
Gotlänningar	—	—	1	1	2
Dalkarlar	—	—	—	1	1
Jämtar	—	1	—	—	1
Dalslänningar	1	—	—	—	1
Finnar	8	1	—	—	9
S:a	46	40	55	64	205

bidraga till belysning av, i vad mån personlig kännedom om rikets skilda bygder varit tillgänglig i HD och olika landskapslynnen och -mål präglad överläggningarna där. Att stockholmarna i varje period utgöra den största kvoten torde finnas naturligt, och kanske förvånar det ej heller att skåningarna städse kommit dem närmast. Riksdrotsen, ehuru född bleking och även i kol. 1 upptagen som sådan, troddes gynna skåningar och bör måhända anses ha med åren själv blivit deras naturaliserade landsman. Rosenblads skånskhets är otvivelaktig, och om han medräknats skulle kol. 2 visat fullständig jämlikhet mellan skåningar och stockholmare. Sedermera ha väl de förra alltmer distanserats, men ännu under den korta tidrymden febr. 1907—maj 1909 hunno 9 skåningar att sitta i HD (Herslow, Lilienberg, Billing, Petrén, Hellner, Thomasson d. y., Borgström, Skarstedt, v. Seth). För närvarande har HD lika många skåningar som frälsemän. Att västgötarna icke i kol. 4 kunnat hävda sin tidigare ställning som nr 3 torde vara en övergående till-

fällighet. Beklagligt är att norrlänningarna helt saknas i kol. 4. Dalkarlen är Kôersner, jämten Örbom d. ä., dalslänningen Bergenhem (far till Finlands ärkebiskop Bergenheim) och den enstaka finnen under Karl Johans-tiden — överflödigt att nämna — Poppius.

Kanske i än högre grad än uppgifterna i tab. IV ha de i tab. V tillkommit under tvekan i valet mellan olika möjligheter. Varken födelseort eller studentnation har kunnat få vara huvudsakligen bestämmande; det har gällt att — ungefärligen som i den internationella privaträtten — under avvägning av samtliga relevanta moment finna den bygd till vilken mannen i fråga har sin starkaste naturliga anknytning (jfr vad ovan sagts om Alexanderson d. ä. och Herslow). Vänliga upplysningar från anhöriga till honom ha i flera fall varit mig till hjälp. Gyllenhammar, t. ex., har fastän född sörmlänning inräknats bland upplänningar, enär han vuxit upp på Harg (se Upplands Fornminnesförenings Tidskrift XLIII 2 s. 212 f.). Gullstrand och Molin, båda födda i Skåne, ha placerats den förre som smålänning, den senare som östgöte. Tore Almén har räknats till stockholmarna, Högstedt till smålänningarna, men i Uppsala voro båda göteborgare; o. s. v.

Linnarsson skriver (s. 38) att »när det gäller de universitets- och högskolebildade statsråden, kan det vara av ett visst intresse att undersöka, hur de fördela sig mellan Uppsala och Lund»; han förmenar att »vid ministärbildningen ha säkerligen personliga relationer från universitetstiden spelat en viss roll». Var justitieråden fått sin akademiska utbildning framgår av tab. VI. De två åboiterna äro Poppius och Kurck d. y.; i Stockholm har examen tagits av två infödingar (de båda nu yngsta j:rn) och en skåning (Alsén).

Tabell VI.

Lärosäte	1809-1844	1845-1897	1897-1939	1809-1939
Uppsala	24	39 ¹	52	115
Lund	14	16	9	39
Åbo	2	—	—	2
Stockholm	—	—	3	3
S:a	40	55	64	159

¹ Quiding, som började studera i Lund men övergick till Uppsala, har räknats blott ss. uppsaliensare.

Såsom en lockande uppgift har framstått att söka få redovisat, i vilken bygd av landet en var ledamot gjort sina praktiskt-juridiska lärospån. En sådan redovisning skulle emellertid krävt besvärligare och mer tidsödande undersökningar än omständigheterna medgivit.

II.

Under Karl Johans-tiden ägnade pressen livligt intresse åt frågor rörande HD:s sammansättning. Då en plats i HD stod eller väntades bli ledig, kunde man inlåta sig på vidlyftiga utredningar om betydelsen av domaremakten i allmänhet och jr.ämbetet i synnerhet och om de egenskaper som måste krävas hos ämbetets innehavare; man återgav rykten om successionen, rekommenderade eller kritiserade mer eller mindre antagliga kandidater; och när utnämningen väl skett, gav man sin belåtenhet eller sitt missnöje tillkänna. Utnämningen kunde prisas såsom »en åtgärd som visserligen skall tillvinna sig hela nationens tacksamhet» (Aftonbladet ^{10/9} 33, Engelhart och Backman), men kunde också klandras i så förgripliga ordalag att indragningsmakten sattes i rörelse (flera tidningar efter Snoilskys utnämning 1836).

Som prov å principuttalandena om hur HD borde vara sammansatt må meddelas utdrag ur en artikel i tidningen Kometen för d. 27 sept. 1826; tre platser i HD voro då vakanta. Artikeln är anonym, men med allt skäl kan som dess författare antagas den unge Uppsalaakademikern C. O. Delldén, som då ännu var docent i filosofien men redan följande år blev jur. dr och adjunkt i juridiska fakulteten. Författaren, som finner valet av HD-ledamöter vara »kanske det aldra viktigaste och bekymmersammaste av alla dem styrelsen har att verkställa», skriver efter att ha utvecklat vilka maktpåliggande uppgifter vila å HD:

En sådan domstol kan naturligtvis icke, under något villkor, sammansättas av omogne ynglingar, av personer vilkas rykte i något avseende är tvetydigt, av lättingar vilka av slapphet och sinneströghet, i sömn och maklighet förlora uppmärksamheten på sitt viktiga kall, av sådana vilka antingen i följe av inskränkt naturligt begrepp eller av bristande kunskaper, ännu mindre av bristande vilja, icke kunna följa med och icke till hela sin omfattning och till alla därmed sammanhängande omständigheter överse de ämnen vilka till HD:s behandling hänskjutas. Icke heller kan det för

att intaga den högsta domareplatsen vara nog att blott hava fört protokollet eller deltagit i voteringen vid en överrätt, likaså litet som att blott routinerat såsom ordförande vid en underdomstol, eller blott teoretiserat på sin kammar eller i en kateder,¹ så mycket mera som grundlagen uttryckeligen bestämmer: att till justitieråd ingen annan må utses än den som i domarevärv ådagalagt *insikt, erfarenhet och redlighet*. Naturen av HD såsom den yttersta instansen och vars misstag i dom, i fall ett sådant skulle äga rum, icke vidare kan rättas, gör det nödvändigt att, då här alldeles icke går an att lita på föredragande, uppsatta berättelser och föregående utredningar, utan den nogaste egna sakkännedom erfordras, varje ledamot måste använda den oförtrutnaste flit, den yttersta noggrannhet, den djupaste besinning och den säkraste skarpsynthet, att följa med en vidlöftig sak, att reda intrasslade förhållanden, att genomskåda hela advokaturens magiska dunstkrets och att förlika lagens stränga, ofrånvikelige bud med fordringarne av naturlig billighet, för att giva ett utslag — det sista, ohjälpligen avgörande — värdigt att utgå i Konungens namn, som tillsvurit sitt folk 'att ingen fördärva eller fördärva låta till liv, ära, personlig frihet och välfärd, utan han lagligen förvunnen och dömd är'. Justitiestatsministern, såsom HD:s chef och den vilken således måste vaka för inrättningens bibehållande i sitt ändamålmässiga skick, har således ett lika hedrande som ansvarsfullt och bekymmersamt uppdrag att aldrig föreslå andra till ledamöter än dem han, efter nogaste kännedom, är övertygad skola motsvara Konungens fordringar och nationens väntan.

Detta försvåras icke litet med anledning av den ringa grad av bildning grundlagen utsätter såsom beting för rättighet att vänta plats i HD.²

I våra dar förefaller det icke vara av något egentligt intresse för pressen vilka som utnämns till jr. När, t. ex., i maj 1935 fyra nya platser i HD på en gång besattes, skedde det utan några som helst föregående eller efterföljande reflexioner i bladen. Denna likgiltighet för själva personvalet är ägnad att förvåna, då ju HD:s rekrytering blivit ur annan synpunkt offentligen diskuterad. På själva grundlagsdagen d. 6 juni 1936 brännmärkte prof. Lundstedt i Andra

¹ Prof. Themptander hade utnämnts till jr ¹³/₁₂ 25. I övrigt kan här syftas både på män som redan blivit och sådana som troddes skola bli jr.

² I fortsättningen säges att i Sverige ännu ej finnes någon juridik ss. vetenskap (bevis: det nya lagförslaget). Då en dom intet annat är än en kedjesylogism, och en brottmålsrannsaking intet annat än ett skarpt iakttagande av själens inre verkningar, uppenbarade genom sinnesrörelserna, måste med studiet av lagarna vara förknippat studiet av logik och psykologi. Ja, endast den, jämte lagarna, studerat filosofin i hela dess omfång, förtjänar att kallas juriskonsult. »Huru mycket felas icke då att förtjäna denna benämning för dem, vars hela humanistiska studium inskränker sig högst till sammanletandet av några latinska fraser i en s. k. kria samt i några utanläxor av en partiell och alltså icke begripen naturrätt?»

kammaren »det rent otroliga och grundlagsvidriga oskicket att HD faktiskt själv får bestämma vilka som skola vinna inträde i domstolen», och jr:n benämnde han trollkarlar som ha makten att enväldigt komplettera sig själva. Hr Flyg karakteriserade dem vid samma tillfälle såsom »självvalda diktatorer». I prof. Lundstedts anda framställde advokaten Eek i Stockholmstidningen d. 14 mars 1938 bland andra anmärkningar mot HD även den, att HD »tillägnat sig befogenheten att i strid med grundlagens både anda och bokstav nyrekrytera sig själv». Ett uttalande i ämnet, ehuru i annan riktning, har även gjorts av prof. Stjernberg. Efter att ha omnämnt hurusom grundsatsen i RF § 28 att ämbetens och tjänsters tillsättande skall ske efter förslag av vederbörlig myndighet lämnar garantier för att politiska synpunkter hållas borta från rekryteringen av vår domarekår, tillägger han: »Även vid utnämningar av ledamöter i HD inhämtas enligt praxis alltid dess mening. Och densamma tillägges regelbundet bestämmande inflytande vid personfrågans avgörande».¹

Innan sanningshalten i nyss citerade yttranden närmare undersökes, må en snabb historisk återblick tillåtas.

Före departementalreformen skedde utnämning av jr i kammarkonselj. Blott ett par gånger heter det i protokollet att utnämningen göres »jämlikt föredragandens och statsrådets und. tillstyrkande»; i regeln ger konungen utan vidare sitt val tillkänna. I ett fall (Hård 1826) föranledde utnämningen »und. påminnelser» av hela statsrådet (med undantag av Cederström), men det är ganska troligt att även i andra (t. ex. Sylvander, Evelius) Karl Johans personliga bevågenhet varit avgörande. Av samtida brev och andra källor kan inhämtas, hur icke blott jstm, jk och statssekreteraren för kammarärenden intresserade sig för kandidatfrågan, utan även utomstående sådana som lantmarskalken Lagerbring, exc. Sandels, presidenten v. Strokirch (som troddes i särskilt hög grad äga Gyllenborgs öra). Utnämningen av Rosenblads kusin v. Rosén (1825) medan Gyllenborg vistades i Norge tolkades som ett bevis att v. R. icke var Gyllenborgs man. Att HD:s mening inhämtades är ingestädes dokumenterat. Men liksom Gyllenborg, enligt Crusenstolpes ganska trovärdiga utsagor om sina revisionssekreterareminnen, råd-

¹ Se Nordiska Juristst. 1926 s. 372, Ur staternas liv (1936) s. 150.

gjorde med denne om lämpliga jrkandidater, så måste det anses självklart att han därom samtalat även med kolleger i HD.

Om förhållandet sedan utnämningarna blivit jdep.ärenden, föredragna av jstm, berättar prosten Stenhammar i sina riksdagsbrev (1/3 41) en, såsom han säger, rätt löjlig men sann historia. Jstm Törneblad hadde »kommit till HD och anmält att konungen begärde av jr:na uppgift på ett par personer som de ansågo skickliga till den lediga jrplatsen efter Staël v. Holstein, då konungen ville nådigt nämna den ena. De hade undanbett sig en sådan nåd, endast yttrat den önskan att någon erfaren domare måtte väljas. Men Törneblad har föreställt dem att en sådan konungens önskan ej fick avslås.» Jr:n föreslogo alltså två namn, men när Törneblad anmälde förslaget för kungen med betygande av jr:ns förtjusning över HM:ts nåd att de skulle få välja sin nya kamrat, »så utbrast konungen tämligen häftigt: 'Huru? Vem har bett er begära något förslag av dem?' Törneblad förstår nämligen ej rätt väl fransyska språket. Konungen hade bett honom sondera rådena enskilt och höra sig för vem de kunde anse skicklig. Det hade han tagit för ett uppdrag att officiellt spörja dem. Nu blev slutet: 'Jag nämner ingendera av dessa!'» — De föreslagna lära ha varit hovrättsrådet Berg v. Linde och häradshövdingen v. Liewen. Utnämningen, den sista under Karl Johans-tiden; föll på kammarrådet af Rolén.

De två jrplatser, som under Oskar I:s regering först blevo lediga, tilldelades Schmidt och Alexanderson d. ä. Deras utnämningar lämnade pressen oberörd. Men då en plats nästa gång stod tom, till följd av G. A. Sparres förflyttning till kammarkollegiet, blev — såsom redan omtalats — kandidatfrågan dryftad i tidningarna, särskilt i Dagligt Allehanda. I dess nummer för d. 8 nov. 1847 berättas att landshövding Åkerman ännu ej svarat om han vill mottaga det lediga jr.ämbetet, och så fortsattes:

Man förmodar likväl att svaret blir nekande; och HD lärer således ytterligare komma att höras angående lämpligheten av någon annan kandidat; ty besynnerligt nog lärer praxis vara att likasom vissa gamla direktioner, vid yppade ledigheter bland ledamöterna, komplettera sig själva, så inhämtas vanligen HD:s utlåtande över dem som komma i fråga till jr, varföre det ligger synnerlig vikt uppå att 'stå väl' hos en och annan av HD:s mera betydande medlemmar, såsom en av de mest verkande rekommendationer för befordran till det höga domareämbetet. Denna praxis

synes likväl icke just lända till att höja HD:s anseende, enär därtill måhända just skulle fordras att någon eller några ledamöter ditsattes, vilka icke alltför troget följde i de gamla fotspåren utan kunde, som man säger, där åstadkomma något mouvement; och sannolikt är att en sådan uppblandning med nya och friska krafter skulle befinnas särdeles hälsosam.

Klagan över HD:s roll vid jr.utnämningarna äger alltså icke nyhetens behag. Äger den fog?

Då justitieministern ställes inför nödvändigheten att uppleta en lämplig jrkandidat, torde han icke sällan finna uppgiften ganska kinkig. Jr.ämbetet tillhör ej »sådana sysslor, vartill förslag blivit upprättade» (RF § 32; annorlunda i Finland). Det anslås icke till ansökan ledigt (annorlunda i Norge), och så att säga privata ansökningar, om de också någon gång förekommit,¹ torde för längesen fallit ur bruk. För det svenska kynnet lär det vara naturligt att resonera som den kände häradshövdingen i Södra Møre Johan Jakob Bergström då jk hösten 1825 hört sig för om han ville efterträda Torén i HD. »Jag har», skrev B. till en nära anförvant, »i det avseendet spelat en passiv roll, föreställande mig att man till den platsen bör sökas, icke söka.»

Om justitieministern icke litar blott på sin egen slagruta, utan vid sökandet efter lämpliga kandidater tar bistånd av andra, synes detta icke kunna förtäckas honom. Kanske frågar han sig för hos sina närmaste män inom departementet, hos en eller annan hovrättspresident, hos advokatsamfundets ordförande, ja varför icke hos något jr som privatim står honom nära. Ett är visst: från HD

¹ Om lagman v. Stahls misslyckade försök att få audiens hos Karl Johan för att anhålla om en ledig jr.plats, se Ulfsparrés anteckningar s. 145. Lilljecrona skriver i sin dagbok ^{24/1} 41 att häradshövdingen greve Spens »söker att bli jr i ledigheten efter Staël v. Holstein» (s. 420). Se även Crusenstolpes Ställn. o. förh. IV s. 101 (Lagerheim »ämnade söka sig» till HD). Som ansökan kan ju ej räknas en försynt reflexion sådan Olivecrona lät undfalla sig i det lyckönskingsbrev han ^{4/11} 60 sände sin förtrogne vän H. W. Bredberg när denne utnämns till konsultativt statsråd. Efter att ha talat om sin och B:s gemensamme skolkamrat Wretmans förmodade snara inträde i HD och uttryckt belåtenhet med sin egen »obemärkta plats i en småstadshåla», skriver han vidare: »Men skulle jag önska ett utbyte, vore det visserligen ett rum i HD. Därtill anses dock en Uppsala-professor aldeles oduglig. Ty samtliga professorer vid det där föraktade 'småstadsuniversitetet' äro förklarade 'oduglingar', och detta är nu av Stockholms samtliga tidningar så inpräglad i allmänheten att satsen vunnit giltighet av ett axiom, varför bevis icke erfordras.»

ges honom icke någon hjälp i letandet. Dess medverkan inträder först när justitieministern anser sig ha funnit namn som han kan inför Konungen föreslå. Han låter då HD veta, vem eller vilka han tänker sig som kandidater, och lämnar j:rn tillfälle att uttala sig om dessa. Av gammalt plägar härvid så tillgå att justitieministern finner sig i HD där samtliga jr då äro tillstädes.

Att detta förfarande skulle i och för sig vara inkonstitutionellt eller klandervärt kan ju icke gärna påstås. Icke heller kunde det ligga något upprörande i, om justitieministern funne så välgrundade erinringar vara inom HD framställda mot en viss kandidatur att han låte den falla. Kritiken måste antagas vila på föreställningen att HD utövar ett veto, inför vilket justitieministern står maktlös, och att i följd härav män, som bort hava plats i HD, blivit därifrån utestängda.

En sådan föreställning är falsk. Harald Wieselgren skrev att Erik Josias Sparre var en kunnig och intelligent man, med stor energi men också med »en ovanlig förmåga att undvara den finkänslighet som mången anser tillhöra en man av heder. Det berättas ock att en erinran härom, framställd av Justitierådets äldste medlem, omintetgjorde konung Oskar I:s avsikt att giva den kunnige juristen och betydande riddarhusmedlemmen en plats i rikets HD» (I gamla dagar och i våra s. 379). Men något annat fall, då en från regeringshåll mer allvarligt uppställd jrkandidat skulle ha kasserats på grund av ogynnsamt mottagande från HD:s sida, har jag mig icke bekant. Däremot vet traditionen inom HD att förtälja om jr.utnämningar som ej varit så helt välkomna där.

När Svenska akademiens 100-årsjubileum var nära förestående, sammanställde tidskriften *Ur dagens krönika*, under rubrik *De aderton utom Svenska akademien*, porträtt av lika många svenska författare vilka akademien enligt tidskriftens mening bort men försummat att invälja. Det vore ej svårt att finna ett icke så litet antal jurister, om vilka kunde sägas att de med bättre fog än månget jr bort komma in i HD. Men varför ha de ej gjort det? Säkerligen i de flesta fall därför att de själva ej velat. Bara bland nu levande — domare, vetenskapsidkare, högre administrativa ämbetsmän, advokater — tror jag att det finns rätt många som avböjt anbud om jrskap. Ämbetet har ekonomiskt sett aldrig varit särskilt

lockande, och för jrens handlingsfrihet utom tjänsten ha dragits allt snävare gränser. Såsom en i avsevärd grad bidragande orsak till att blott en enda advokat suttit i HD har advokatsamfundets nuvarande ordförande framhållit »att advokatens ställning i det fria livet varit sådan, att en statlig befattning ekonomiskt sett inte varit så frestande» (Med folket för fosterlandet I s. 123). Över lantdomares obenägenhet att inträda i HD klagades redan under Karl Johans-tiden. Efter 14 av de 40, som utnämndes till jr 1809—44, visade dödsboet brist, efter 5 en behållning under 3,000 rdr bko, medan HD:s vaktmästare Wingstedt (död 1823) efterlämnade en behållning på något över 4,700 rdr bko. Den genom C. G. Sparres död d. 2 sept. 1852 lediga jrplatsen erbjöds åt bl. a. protokollssekreteraren lagman Edelstam, men han avböjde: »Det kostar allt på mig, men utkomsten är ej möjlig med den ringa lönen, som ej motsvarar $\frac{2}{3}$ -delar av mina nuvarande inkomster, vilka dock äro otillräckliga» (brev $\frac{15}{3}$ 53). Ej förr än d. 12 april 1853 kunde platsen återbesättas (Quensel d. ä.).

Till sist: man kan vara en ypperlig jurist utan att därför besitta övriga egenskaper som hos ett jr icke böra saknas. Som en kanske överraskande illustration härtill må tjäna vad som sagts om ett av vår juridiks verkligt stora namn, Olof Zenius. I brev d. 6 okt. 1826 till sin vän landshövdingen Hans Wachtmeister omtalar Engelhart (då revsekr) vilka som kunde tänkas efterträda den till president utnämnde Poppius. Utom Bredberg, som fick platsen, nämner han Bergström (se ovan) och Landin (Riksdagens blivande jo) och skriver vidare: »Zenius är alldeles icke i fråga. Dels lär han själv ej vilja — han har mera inkomst nu och kan väl påräkna arvodet i LågC. såsom en livstidspension — dels är han nu mycket lat och fallen för bonvivantlivet, så att han med sitt goda huvud och alla sina kunskaper ändå kanske ej skulle passa till ledam. i HD.»

Rättelse till tab. IV och dess kommentar. Efter sättningen har utrönts att jr Abergsson var son till juveleraren och urboettmakaren A. W. Aberg.

RÄTTSPERSON, STAT OCH RÄTTSORDNING

AV RÅDMAN B. C. CARLSON, HELSINGFORS

1. För att underlätta förståelsen av vissa tankegångar, som senare skola anföras, bör vår uppfattning om rättsordningen, rättsvärlden och rättsplikten skisseras. Mera än en antydning med avseende å rättsordningens och rättsvärldens begrepp är ej av nöden av det skäl, att vår uppfattning av dessa överensstämmer med den som var allenahärskande förr än den nyösterrikiska skolan i sitt system upptog avsatsteorin (Die Stufentheorie). Endast vidkommande rättspliktens begrepp tarvas en mera vidlyftig utläggning.

Såsom känt identifierar Kelsen, huvudmannen för nyssnämnda läroriktning, staten och rättsordningen, i det staten uppfattas såsom en sinnebild, personifikation av rättsordningen. Till denna tanke är det senare tillfälle att återkomma. I det system av samtliga rättsnormer, som staten personifierar, ingå enligt Kelsen icke främst rättsreglerna, de generella normerna, utan fastmer samtliga fullt konkretiserade rättsnormer, det är samtliga rättsliga förpliktelser. En rättsplikt är ju blott en konkretiserad norm, sedd ur subjektiv synpunkt. I själva verket är det dessa, de konkretiserade rättsnormerna, som äro de enda elementen i rättsordningen, ty de generella normerna, rättsreglerna innehålla ej enligt Kelsen fulländad rätt, utan blott riktlinjer för skapande av sådan. Det faller i ögonen att Kelsens rättsordning motsvarar det Zitelmann avser med begreppet rättsvärld, d. v. s. sammanfattningen av samtliga rättigheter och förpliktelser. Då rättigheterna av oss uppfattas såsom blott konstellationer av rättsplikter, kunna vi förenkla Zitelmans bestämning av rättsvärlden såsom sammanfattningen av rättsliga förpliktelser.¹

¹ Zitelmann: Irrtum und Rechtsgeschäft, Leipzig 1879, sid. 205: Rechtswelt — die Welt der subjektiven Rechte, här rättsplikternas värld.

Det kunde härav synas som om skillnaden mellan den ungösterrikiska skolans rättsordningsbegrepp och det därförinnan gällande begreppet rättsvärld vore endast terminologisk, i det förstnämnda skola betecknade det Zitelmann kallar rättsvärld med ordet rättsordning. Så är dock ingalunda fallet.

Kelsen har av A. Merkl övertagit den s. k. avsatsteorin och denna teori omformar i grund uppfattningen av rätten såsom en ordning. Jag förutsätter avsatsteorin såsom i sina huvuddrag bekant och skall endast i korthet draga några konsekvenser av densamma.

Med den tankegång avsatsteorin anlägger, bli rättsreglerna blott mellanled i den produktion av konkreta normer, det är rättsplikter, som mynnar ut i det Kelsen benämner rättsordning, och som vanligen betecknas med ordet rättsvärld. Rättsreglerna äro till sin huvudsakliga betydelse direktiv för skapandet av rättsplikter. Men dessa direktiv äro icke koncisa, de äro icke entydiga regler, utan alltid i behov av konkretisering medelst av regler obundna viljeavgöranden. Den nödvändiga förekomsten av fria viljeavgöranden medför, att den rätt som skapas ej kan bli av regler bunden, rörelserna i den organism Kelsens rättsordning utgör kunna ej ske enligt fastställbara regler. Denna organism är en växlande, i ständig rörelse stadd häxkittel av konkretiserade normer, den försättes i rörelse ej blott av lagstiftning, där den undantagsvis direkt ingriper, samt domar och förvaltningsförfoganden utan även av privata avtal, och då fasta regler för de konkretiserade normernas uppkomst, förändring och undergång saknas — vid de konkretiserade rättsnormernas växling spelar ju principiellt det fria avgörandet alltid sin roll — ges det icke någon grund för konstruktion av regler i rörelsen.

Den rättsordning Kelsen opererar med kan betraktas såsom en organism, ty de konkretiserade rättsnormerna utvisa ett inre samband med avseende å sin formella uppkomst, de tillkomma ju samtliga såsom produkter av gemensamma direktiv, fullständigade av fria viljeavgöranden, men någon regelbundenhet med avseende å innehållet i de konkretiserade normerna är till följd av det fria viljeavgörandets roll vid produktionen av dem principiellt omöjlig att utröna. Att bearbeta helheten av de konkretiserade normerna

i syfte att i deras växling utröna regelbundenhet är ett från början förfelat försök, ty organismen rör sig ej enligt precisa lagar utan principiellt i viss omfattning regellöst.

Avsatsteorin undergräver grunden för all rättsvetenskap genom att den understryker rättsreglernas brist på entydighet. Logiskt måste rättsreglerna, vilka ju operera med empiriska begrepp då de fastställa fakta, vilka ha till påföljd förändringar i de rättsliga förpliktelserna, vara vaga, ty precisa empiriska begrepp ges det icke. I så måtto har avsatsteorin rätt, att principiellt varje avgörande i enlighet med regler som innehålla empiriska begrepp i viss mån bero jämväl av fria viljeavgöranden. Men det är i vetenskapens intresse icke skäl att understryka detta förhållande. Fastmer bör den, som vill lägga grund för en vetenskap om regelenlighet i rättsplikternas växling, bortse från den brist på entydighet reglerna kunna uppvisa och förutsätta entydighet hos dem. Endast en sådan förutsättning garanterar regelenlighet i rättsplikternas växling och möjliggör uppdagandet av densamma. Om vagheten i rättsreglerna någon gång är så stor, att förutsättningen klart framträder såsom en fiktion, kan denna omständighet väl förringa värdet av de slutsatser vetenskapen kan ur reglerna framdraga och berättiga domaren att korrigera slutsatserna genom ett från regler frigjort förståndigt avgörande, men den är icke av beskaffenhet att alldeles beröva fiktionen om reglernas entydighet sitt värde såsom en nödvändig förutsättning för all vetenskap om regelenlighet i rättsplikternas växling. Till följd av att förutsättningen för rättsvetenskapen, antagandet av rättsreglernas entydighet, är en fiktion, framstår domaren, icke vetenskapen, såsom den vilken i tvivelaktiga avgöranden innehar suprematien, men mängden av dessa tvivelaktiga avgöranden är med en nöjaktig lagstiftning ingalunda så stor, att vetenskapens betydelse därför närmade sig nollpunkten.

Under antagandet av entydighet hos rättsreglerna svävar alltså över rättsvärlden en fast ordning. Denna fasta ordning, som klarligen icke är en del av rättsvärlden, utan en egenskap hos densamma, består av rättsregler, lagar, i enlighet med vilka enheterna i rättsvärlden, rättsplikterna röra sig. Dessa uppstå i enlighet med föreskrifterna i regeln, som anknyter deras uppkomst vid förekomsten av vissa empiriska fakta. Där regeln ej ger anvisning om

uppkomst av viss plikt till följd av visst faktum, där lagen alltså åt domaren överlämnar att avgöra viss fråga utan regler, enligt skälighetsprövning, där förekommer ej heller viss plikt. Plikten är alltid en funktion av den såsom entydig fingerade regeln.

Med rättsordningen förstå vi alltså regelbundenheten i rättsvärlden, sammanfattningen av de såsom entydiga betraktade regler, i enlighet med vilka rättsplikterna uppkomma, förändras och gå under. Rättsvärlden åter är sammanfattningen av rättsplikterna, de enheter i vilkas växling ordning råder.

2. Innan vi övergå till att göra reda för det pliktbegrepp vi operera med är det skäl att beröra den normativa rättsvetenskapens enahanda begrepp och de tankegångar Kelsen, som dragit de djärvasse konsekvenserna ur begreppet, tvingats in på.

Av den normativa rättsvetenskapen uppfattas rättsplikten såsom en fullt konkretiserad norm, sedd ur subjektiv synpunkt, en kategori, skild från de kategorier genom vilka vi uppfatta det varande. Såsom sådan förutsätter rättsplikten en av fenomenvärldens kausalitet obunden vilja. Enär en vilja av dylik beskaffenhet ej återfinnes i fenomenvärlden, nödgas Kelsen avstå från att behandla individerna såsom bärare av rättsplikter och i sitt vetenskapliga system införa ett nytt begrepp, rättspersonens begrepp, uppfattat såsom en sinnebild av ett normsystem.

Enligt Kelsen är, då allt rättsligt tillika är statligt, systemet eller organismen av samtliga normer, rättsordningen i Kelsens mening, identisk med det statliga. Staten blir enligt honom en sinnebild, en personifikation av rättsordningen.

Såsom varje personifikation företages enligt Kelsen personifikationen av rättsordningen för att i tanken förenkla och åskådliggöra en mångfald relationer. Enär det för tänkandet är obekvämt att, då det opererar med rättsordningen såsom en helhet, i minnet återkalla de statliga normernas invecklade mekanism, föreställer man sig, framhåller Kelsen, rättsordningen under den åskådliga bilden av en mänsklig person, såsom vars väsentliga kvalifikation viljan antages. Detta åskådliggörande är endast ett särfall av tänkandets allmänna tendens att förvandla de rena kunskapsmedlen till kunskapsföremål. Genom personifikationen fördubblar tänkandet det föremål, vars behärskande i tanken är tänkandets ändamål, i stället

för ett väsen, rättsordningen, träder två, rättsordningen och staten. Utsagorna om dessas inbördes förhållanden äro emellertid endast av terminologin dolda tautologier och leda till inre självmotsägelser och skenproblem. Dessa låta enligt Kelsen lösa sig i det personifikationens konstlade dubbelhet återföres till kunskapsföremålets ursprungliga enhet: det är, personifikationens resultat (staten) återföres till egenskaper (normer).

Staten är alltså enligt Kelsen identisk med rättsordningen, uppfattad åskådligt, under en sinnebild. Rättsordningen åter är organismen av samtliga konkreta rättsplikter. Kelsen har icke dragit ovan antydda konsekvens av avsatsteorin, utan utgår från att, trots det att rättsplikternas uppkomst icke kan restlöst bindas vid regler, ett överskådande av rättsordningen och en behärskning av densamma i tanken dock är möjlig. Men därför erfordras enligt Kelsen, som till följd av sitt pliktbegrepp ju icke kan bringa reda i rättsordningen genom att betrakta detsamma ur synpunkten av vilka rättsplikter envar individ är bärare av, att ett antal delsystem av normer särskiljas i det helhetssystem vars symbol staten är. Dessa delsystem äro de delsystem, som uppfattade under en sinnebild, pläga kallas rättspersoner, så fysiska som psykiska.

Enär den kausalbundna individen icke är förmögen att vara bärare av rättsplikter, vilka ju förutsätta fri vilja, finner sig Kelsen nödgad att degradera individen från dess i nu gällande teori antagna ställning av bärare av rättigheter och rättsliga plikter till att blott vara en fästepunkt, en principium individuationis vid det särskiljande av normerna i rättsordningen uti delsystem av normer, som är nödvändigt för behärskning av det ofantliga normmaterial rättsordningen innehåller. Individen är, enligt Kelsen, den fästepunkt, kring vilken delsystemen av normer bildas, i det samtliga de normer, som reglera envar individs förhållanden, sammanföras till ett system, ett delsystem inom rättsordningens helhetssystem. Alla de normer, som ordna en viss individs förhållanden, sammanföras och ordnas i ett system och på så sätt fås lika många delsystem som det ges individer. Då delsystemet för större åskådlig-hets skull personifieras på samma sätt som rättsordningen personifierad uppfattas såsom stat, då det skapas en sinnebild för del-

systemet, får man rättspersonens begrepp. Detta är en sinnebild för ett normsystem.

Man kan enligt Kelsen icke säga att individen har rättsplikter, därtill är den såsom kausalbunden icke förmögen. Rätteligen har icke heller rättspersonen plikter, utsagan därom betyder nämligen icke annat än att plikten ingår i det system normer varav personen är en sinnebild. Personifikationen av normsystemet är verkställd kanske främst för att rädda möjligheten av att tala om personernas plikter; man kan nämligen med anlitage av personifikationens bild gå med på att tala om personens plikter, ehuru uttalandet icke i själva verket avser annat än ett framhävande av att plikterna ingå i det delsystem personen symboliserar.

Skillnaden mellan en fysisk rättsperson och en juridisk sådan är enligt Kelsen principiellt icke annan än att den förstnämnda symboliserar ett system normer som reglerar *en* enskild individs samtliga förhållanden, medan den juridiska personen är sinnebilden för ett system normer, som reglerar ett *flertal* individers av ett visst band sammanhållna handlande. Vid den fysiska rättspersonen grundar sig emellertid systembildningen på ett utomrättsligt faktum, existensen av individer, vilkas förhållanden rättens normer ordna, medan med avseende å bildandet av de normsystem, som symboliseras av juridiska rättspersoner, fästepunkten för systembildningen är rent juridiskt-teknisk, beroende av tankeekonomiska synpunkter. Det ligger i rättens eller rättsvetenskapens skön att vidkommande juridiska personer systematisera normer och personifiera systemen i vidare eller trängre omfång, beroende av ändamåls-enlighetssynpunkter, medan med avseende å fysiska personer grunden för systembildningen är utifrån given.

Det är uppenbart, att då Kelsen fastställer identitet mellan rättsordning i betydelsen av en rörlig organism av konkretiserade normer och staten, han icke med det senare ordet avser staten såsom en institution, såsom subjekt för dess förvaltande verksamhet, nämnda uttryck taget i dess mest vidsträckta bemärkelse.

Staten i denna bemärkelse uppfattar Kelsen såsom en rättsperson inom rättsordningen, likställd med övriga juridiska rättspersoner. Kelsens innehållsbestämda statsbegrepp, staten såsom institution, der Rechtsinhaltsbegriff des Staates, statsapparaten,

står i nära samband med hans organbegrepp, varför vi här nödgas i korthet beröra även detta sistnämnda. Formellt är statsorgan den som fullgör en bestämd funktion, frambringar eller verkställer statsvilja. Då emellertid statsvilja är identisk med rättsordning, och rättsordningen, systemet av rättigheter och rättsplikter, jämväl fullständigas genom rättsärenden, kommer ett rent formellt organbegrepp att omfatta icke allenast sådant frambringande av normer, som statens lagstiftande, dömande och förvaltande myndigheter företaga, utan även den utveckling av rättsordningen, som sker genom privatavtal. För att icke låta organbegreppet alldeles förflyktigas till att omfatta all rättslig verksamhet, kan emellertid ett från det formella organbegreppet särskilt, innehållsbestämt sådant skapas. Detta »Rechtsinhaltsbegriff des Staatsorgans» är rent positivrättsligt och grundar sig på dens personliga kvalifikation såsom statlig befattningshavare, vilken fullgör organfunktionen. Dessa befattningshavare, statens byråkratiska apparat jämte vissa funktioner av icke statsanställda personer, såsom av dem vilka tillhöra den politiska valmanskåren, äro i denna inskränkta mening bärare av statens organfunktion. Såsom statsfunktion i trängre mening betecknas såväl allt det statsapparaten utför som ock blott det som av statsapparaten fullgöres. Statsfunktionen i trängre mening bestämmes av det innehållsbestämda organbegreppet, det är, såsom statsfunktion i trängre mening gäller blott det som fullgöres av ett statsorgan i trängre mening. På detta sätt erhålles ett »Rechtsinhaltsbegriff des Staates» staten såsom en till innehållet bestämd delordning i rättssystemet, såsom ett särskilt institut inom rätten, en juridisk person, vilken bör hållas i sär från staten såsom personifikation av rättsordningen i dess helhet. Inom rättsordningens system, den personifierade rättsordningen, staten, ges alltså ett delsystem av normer, de normer som bestämma de anställdas och vissa andras organverksamhet, och denna delordning personifieras liksom envar annan rättsperson och behandlas alltså såsom en juridisk person. I Kelsens system uppträder staten förty i tvenne gestaltningar, av vilka staten såsom förvaltande är ett delsystem av de i staten såsom rättsordning ingående normerna. Emellertid finner Kelsen själv användbarheten av det av honom skis-

serade innehållsbestämda statsbegreppet vara mer än problematisk. (Allgemeine Staatslehre sid. 275.)

3. En följd av att rättsplikten uppfattas såsom en norm, sedd ur subjektiv synpunkt är, att, därest icke en fiktion anlitas, individen, på sätt Kelsen anfört, alldeles utstöttes ur det juridiska systemet och ersättes med normer. Nyttan av att utmönstra individen ur rättsvetenskapens system och ersätta henne med ett till värdenas värld hörande begrepp synes emellertid problematisk, ty det är ju dock de psykofysiska individerna, vilkas handlande är föremål för rättsvetenskapen, vars uppgift det slutligen är att vinna reda i invecklade mellanmänskliga förhållanden. Då den normativa plikten leder till ett sådant resultat, synes ett annat pliktbegrepp böra sökas, vilket garanterar möjligheten av ett rättsvetenskapligt system, däri den psykofysiska mänskliga individen uppträder såsom sådan. Detta sökta begrepp bör icke tillhöra värdenas utan verklighetens värld, till vilken ju den psykofysiska mänskliga individen även hör, och vilken till följd härav förmår flytta hela det rättsvetenskapliga systemet från normernas kyliga sfär ner till verkligheten, eller åtminstone till något som behandlas som om det vore verklighet, med de hjälpmedel naturlagarnas begrepp innebär. Detta begrepp tro vi oss finna uti pliktmedvetandet.

Det är om dessa faktas, pliktmedvetandenas, uppkomst, förändringar och undergång rättssatserna innehålla allmänna omdömen.¹ Bäraren av dessa pliktmedvetanden äro människor. Hos dessa utsluter medvetandet av plikt icke ett handlande motsatt dess innehåll, men detsamma utövar dock ett sådant tvång att handla plikt enligt, att den satsen synes motiverad, att i flertalet fall handlandet står i överensstämmelse med plikten och att ett avvikande från densamma framstår såsom undantag. Frågan huruvida bärarna av pliktmedvetandena i själva verket ha en fri vilja, huruvida erkännandet av plikter grundar sig på ett felaktigt antagande, en oriktig föreställning om psykologiska fakta eller tilläventyrs är den djupaste sanning människoanden fattat, bör icke oroa rättsvetenskapen, som endast har att axiomatiskt utgå från det förhållandet att

¹ Ordet pliktmedvetande användes här i pluralis, enär därmed avses icke medvetandet av plikt överhuvud, utan medvetandet av plikt av visst noga bestämt innehåll. Det ges förty ett otal olika pliktmedvetanden.

det i verkligheten förekommer sådana medvetenhetsinnehåll och som ju dessutom, i likhet med rättsordningen, förutsätter möjlighet både av ett handlings sätt överensstämmande med innehållet i pliktmedvetandet, pliktens innehåll, som ock av ett däremot stridande handlande.

I pliktmedvetandet kan särskiljas tvenne element, ett faktiskt, känslan av nödgande, och ett intellektuellt eller normativt, som innehåller föreställningen om det nödgandet avser. Även då man opererar med pliktmedvetandet såsom rättssystemets grundläggande begrepp, kan man tala om plikter i bemärkelsen av detta andra element i begreppet pliktmedvetande, handlingen, som medvetandet om plikt syftar till, icke det utom varje medvetande giltiga pliktbegrepp, normen sedd ur subjektiv synpunkt, som är föremålet för Kelsens normativa rättsvetenskap.

Morallagarna kunna under en synpunkt betraktas såsom erfarenhetssynteser. Den sedliga pliktens allmänna riktning är bestämd av det centrala i individens sjäsliv, av det reala jaget. Dettas innehåll, vars hävdande mot tillfälliga impulser just ger upphov åt pliktmedvetande, är emellertid historiskt bestämt. Detsamma beror av individens härstamning och den omgivning i vilken han uppväxer. Personliga upplevelser utöva inverkan på det reala jaget, men blott långsamt, under växelverkan med den medfödda och genom uppfostran alstrade karaktären. Det huvudsakliga av de ernådda resultaten övergår till de efterkommande och denna historiska process leder till det resultat, att uti ett visst samhälle samtliga normala individer uti större eller mindre omfång hava enahanda allmänna viljeriktning. I fall nu denna s. k. positiva moralitet till ett visst omfång är enahanda i ett samhälle, är det möjligt att på grund av den givna samhälleliga verkligheten utarbete ett system av satser, vilka i allmän form gör reda för innehållet i de inom samhället erkända förpliktelsena. Dessa sålunda vunna satser äro icke förpliktande i ordets bokstavliga, aktiva bemärkelse, utan innehålla blott utsagor om pliktmedvetandens uppträdande i tiden. Liksom de s. k. naturlagarna äro de ur den givna verkligheten genom användning av allmänna tankeformer vunna satser, erfarenhetssynteser, de böra icke betraktas såsom förklaringar, vilka avsåge att vara och i själva verket vore orsaker till föränd-

ringar i fenomienvärlden. De äro icke heller att uppfatta som grunder för antagandet av giltigheten av objektiva plikter. De äro endast teoretiska utsagor.

Dessa satser äro erfarenhetssynteser därför, att de liksom andra naturlagar icke äro att betrakta såsom orsaker till förändringar, men även-därför, att de äro utsagor om faktiska förhållanden, icke om något som har sin giltighet blott i värdenas värld. De äro utsagor därom, under vilka förutsättningar pliktmedvetanden uppträda; icke därom, under vilka förutsättningar förpliktelser enligt något visst normsystem äro giltiga.

Genom att uppfatta pliktbegreppet psykologiskt, såsom utgörande ett psykiskt faktum, blir rättsvetenskapen en vetenskap om det faktiska, en naturvetenskap. Till följd av att till grund för densamma föreligger, förutom de axiomatiska sanningar sociologien bygger på, jämväl en fiktion, fiktionen att samtliga plikter till sitt innehåll överensstämma med vad lag om dem utsäger, undgår dock rättsvetenskapen att sammanfalla med nyss antydda naturvetenskap, liksom ock rättsvetenskapens material, rätten kan särskiljas från den sociala verkligheten. Rätten blir en fiktiv byggnad, vars praktiska betydelse dock garanteras av dess fakticitet.¹

Grundnormen, antagandet att rättsordningen undantagslöst fastställer grunderna för de rättsliga förpliktelsernas uppkomst, är grundstenen i den normativa rättsläran. Huru avsatsteorien är med detta antagande förenlig, må i detta sammanhang lämnas därhän. Ur den autonoma moralens synpunkt är emellertid grundnormen med dess följsats rättsplikten en fiktion. Den är ej ur den sedliga personlighetens synpunkt ovillkorligt giltig, utan som Kelsen påvisat endast en logisk förutsättning för rättssystemets enhet. Grundnormens funktion såsom endast den logiska ändpunkten för de statliga rättsnormernas system, den ändpunkt som garanterar dessas enhet, kan emellertid övertagas av fiktionen att samtliga rättssubjekts pliktmedvetande till innehållet låter sig bestämmas av rättsordningens innehåll. Denna fiktion, en fiktion om det som är i stället för det som bör vara, fullgör lika bra som grundnormen ovannämnda funktion att garantera det juridiska

¹ Om denna tankegång se närmare förf. uppsats i F. J. F. T. 1925 sid. 280 ff. Några anmärkningar om rättsvetenskap och sociologi.

systemets enhet, men den medför den fördelen, att rättssatserna ifrån att hava varit utsagor om huru pliktsubjekten böra handla, förvandlas till utsagor om huru pliktsubjekten anse sig böra handla. Lagarna bli naturlagar, erfarenhetssynteser likadana som de vilka kunnat utvinnas ur det vi ovan kallade den allmänna moraliteten, men med den skillnad att de i motsats till dessa verkliga fakta avseende sociologiska lagar äro undantagslösa. En så uppfattad grundförutsättning för rättssystemet föregriper på visst sätt Stammers »Idee einer Menschengemeinschaft» såsom »die Gemeinschaft frei wollender Menschen». Det fingeras att »die heteronome Regel des Rechts und das autonome Gesetz für das Wollen des Rechtsunterworfenen nicht in Zwiespalt geraten».¹ Dock menas här med viljan pliktmedvetandet, icke periferiska viljeimpulser som till äventyrs i något fall komma till uttryck och spela rollen av det orätta.

4. Vi övergå nu till framställningen av personbegreppet, sådant vi finna det böra uppfattas.

Såsom person i rättsvetenskapens mening betrakta vi den, vilken av rättsordningen tillskrives kapacitet att hava pliktmedvetande. Främst kommer i detta avseende de mänskliga individerna i fråga. Oberoende av om dessas vilja betraktas såsom kausalt bunden eller löst från kausalnexus måste det faktum erkännas, att människorna äro förmögna av pliktmedvetande. Redan Jellinek lärde emellertid: »es gibt (daher) keine natürliche sondern nur juristische Persönlichkeit».² Han avsåg närmast att såsom oriktig stämpla den uppfattningen, att alla mänskliga individer av någon slags icke-juridisk grund vore personer inom rättsordningen. Att kritiken av sistnämnda sats är i allo berättigad synes böra erkännas. En enkel hänvisning till slaveriet såsom rättsinstitut plägar anses tillräcklig för att påvisa, att det faktum, att i modern rätt samtliga människor tillskrivas egenskap av att vara rättspersoner, är en historisk tillfällighet, icke en logisk nödvändighet. Detta beror emellertid icke därpå, att det stode rätten fritt att tillskriva eller fränkänna människorna rättspersonkvalitet, utan fastmer på en

¹ Rudolf Stammeler: *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*, sid. 575.

² Georg Jellinek: *System der subjektiven Öffentlichen Rechte*. 2 uppl. Tübingen 1919, sid. 28.

tankegång vilken i viss mån påminner om den som leder Kelsen till att trots all likhet dock finna en olikhet mellan den fysiska och juridiska rättspersonens väsen.

Den sociala verklighet, uti vilken rättsbetraktelsen¹ söker utröna en viss ordning, behöver icke med nödvändighet omfatta samtliga på ett visst område verkande individer, utan kan inskränka sig till att omfatta blott vissa klasser av dem. Man kan även tillåta sig det tankeexperimentet, att den verklighet, som gjordes till föremål för rättsbetraktelsen, icke vore enbart social, d. v. s. omfattade endast mellanmänskliga relationer, utan utsträcktes till att omfatta jämväl vissa högre stående djurs relationer till varandra och till människorna. Vad allt som inrymmes i den verklighet som göres till föremål för betraktelse ur rättens synvinkel, är självfallet en fråga, som icke avgöres enligt rättsliga grundsatser, det är ett utomrättsligt spörsmål, vars avgörande innebär ett fastställande av rättsvetenskapens arbetsområde. Om nu såsom sannolikt är till ifrågasvarande verklighetsområde i all framtid komma att höra blott vissa sociala d. ä. mellanmänskliga relationer, komma blott de mänskliga individer, vilkas relationer till varandra och omgivningen bliva föremål för rättsbetraktelsen, att framstå såsom de enheter, i vilkas förhållanden rättsbetraktelsen söker finna ordning och överskådlighet. Det är dessa individers handlande, som rättsbetraktelsen söker framställa såsom lagbundet och överskådligt genom att uppfatta detsamma såsom baserat på en lagbundenhet i pliktmedvetandets innehåll hos individerna. Det är endast dessa individer, vilkas pliktmedvetande beaktas av rättsbetraktelsen och fingeras såsom till innehållet bestämt i enlighet med de statliga lagarna. Blott dessa individer anses såsom bärare av pliktmedvetande, alla övriga behandlas såsom saker.

¹ Med rättsbetraktelse avse vi den behandling av den sociala verkligheten som sker under rättens synvinkel. Enligt vår uppfattning är denna verklighet föremål för tvännen vetenskapers bearbetning, nämligen sociologiens och, medelbart, rättsvetenskapens. Den sistnämnda förenklar sitt arbete genom att till grund för detsamma lägga rätten, vilken åter till sin förutsättning har en fiktion, fiktionen att rättsplikterna, från vilka tack vare rättsordningens fakticitet slutsatser med avseende å verkligheten kunna dragas, ställa sig i överensstämmelse med lagarnas utsagor. Om denna tankegång närmare förf. ovan citerade uppsats.

Då rättsbetraktelsen söker utröna en viss och bestämd ordning i de mellanmänskliga relationerna synes det uppenbart, att såsom subjekt i ordets egentliga mening för de pliktmedvetanden, med vilka rättsbetraktelsen arbetar, uppfattas blott mänskliga individer. Denna begränsning följer icke därav, att rättspliktmedvetandets begrepp, vilket såsom ovan framgått innebär en fiktion, skulle förutsätta hos dess subjekt förmåga av verkligt pliktmedvetande, verklig plikterfarenhet. Nämda inskränkning följer fastmer av rättsbetraktelsens ofta antydda ändamål att åvägabringa ett system av regler, som möjliggör ett överskådande av ett visst avsnitt av de synnerligen invecklade sociala relationerna, och att det blott är mänskliga individers relationer som tillhöra detta avsnitt.

Det är ett faktum, att moderna rättsordningar och modern rättsvetenskap operera med rättssubjekt, vilka icke äro mänskliga individer, utan antingen personsammanslutningar, korporationer, eller för visst ändamål anslagna förmögenhetskomplexer, stiftelser. Av det föregående följer, att dessa i rättssystemet såsom plikt- och rättssubjekt behandlade enheters rätts- och pliktsubjektivitet måste vara av annan karaktär än de fysiska personernas. De sistnämndas egenskap av rätts- och pliktsubjekt följer omedelbart av det ändamål, som med rättsbetraktelsen åsyftas, nämligen överskådlighet av den mänskliga samhällliga verklighetens mångfald. Det är dessa subjekts plikter och pliktenliga handlande, som för rättsbetraktelsen, sedan verkligheten med tillhjälp av den juridiska grundfiktionen förenklats, framstå såsom följande vissa regler. De juridiska personernas egenskap av enhetliga plikt- och rättssubjekt grundar sig däremot icke lika omedelbart på rättssystemets ändamål. Det förhåller sig med dessa såsom med de inom rättssystemet bildade begreppen överhuvud. Då vissa specifika rättspliktkonstellationer enligt rättsreglerna oftare uppträda, erhålla de, begreppsmässigt bestämda, en kort beteckning, under vilken de kunna av juristen och även av lagen med större lätthet användas, än om hela den invecklade pliktkonstellationen i vart fall måste i medvetandet återkallas. Denna karaktär av ett hjälpmedel för tanken har bland annat begreppet subjektiv rättighet, likaså begreppet juridisk person. Det är mänskliga individers yttre förhållande, som i själva verket avses, då det är fråga om juridiska personers rätts-

plikter, och endast av tekniska skäl uttryckas de satser, enligt vilka dessa mänskliga rättsplikter bestämmas, med användande av metaforen juridisk person.

Det psykologiska individbegreppet kännetecknas av medvetandets syntetiska karaktär, den egenskap hos detsamma, som består i sammanhållningen av de olika medvetenhetstillstånden såsom olika tillstånd hos ett och samma subjekt. Något därmed analogt bör även finnas hos den konstellation av rättsplikter, vilken i tanken fattas med tillhjälp av bilden juridisk person, ett band, som sammanhåller de olika rättsplikterna och — då rättsplikterna i många fall kunna uppfyllas endast genom positiva handlingar — de olika viljeyttringarna, såsom en och samma persons plikter och viljeyttringar. Detta band, det system av regler, i enlighet med vilket det bestämmes, vilka verkliga pliktsubjektets rättsplikter och viljeyttringar som böra tillräknas den juridiska personen såsom dess egna, är statuterna för den juridiska personen. De personer åter, vilkas rättsplikter och viljeyttringar sålunda tillräknas den juridiska personen, äro dess organ.

Det bör falla i ögonen, att vårt personbegrepp är helt olika Kelsens. Kelsens person var ett system av normer, ett delsystem som uppgick i rättsordningens i dess helhet slutliga system och var ett avsnitt av detsamma. Vårt personbegrepp hålles i sär från rättsordningen, det är ett fundament, vars ställning i rättsordningen är fastställd av själva den uppgift som är rättsbetraktelsen utifrån given. Personen, rättssubjektet är aktören i rättslivet, det kring vilket rättsvärlden, rättsplikterna, röra sig i enlighet med rättsordningens allmänna utsagor om deras växlingar. Häremot strider icke den tanken, att den juridiska personen är ett konstruerat begrepp, infört för att på ett bekvämare sätt beteckna de personer (organen), vilka vissa plikter åligga.

5. Om den juridiska personen är en personifikation av dess statuter, de föreskrifter som bestämma vilka individers rättsplikter och handlingar skola betraktas såsom den juridiska personens rättsplikter och handlingar, möter det en viss svårighet att uppfatta staten såsom juridisk person. Med avseende å icke statliga korporationer eller stiftelser är det inom en utom dessa stående, av dem oberoende rättsordning, som personifikationen sker. Den tanke-

operation, som personifikationen innebär, äger rum enbart i hägnet av en viss ordning, i denna ordnings intresse, i och för ett lättare behärskande i tanken av ordningens invecklade sammanhang. Utom den ordning, inom vilken personifikationen sker, har denna tankeoperation icke någon betydelse, personifikationen är helt och hållet en fråga därom, huru en viss ordning, en rättsordning, lättare kan göras begriplig och överskådlig för tanken. Om ordningen faller samman eller i vidkommande delar undergår ändring, förlorar personifikationen all grund eller ock bör en ny personifikation med ledning av de ändrade bestämmelserna företagas. Med avseende å staten, vars statuter, författningen, det gäller att personifiera, äger det förhållandet rum, att innehållet i den rättsordning, inom vilken, för vars skull personifikationen sker, helt och hållet är beroende av sättet att handhåva den i författningen reglerade lagstiftningsapparaten. Om det är författningen som personifieras, skulle personifieringen ske i och för förståelsen av en ordning, vars innehåll i varje ögonblick är beroende av det som personifieras, personifikationen skulle sakna den fasta ordning, vars lättare behärskande i tanken är det enda ändamålet med sagda tankeoperation. Det synes oss, att en personifikation av regler för att tillräkna viljeyttringar en juridisk person, väl är möjlig inom en viss såsom bestående förutsatt ordning, men självmotsägande om personifikationen skall ske just inom en ordning, som genom de personifierade reglerna skapas eller omformas.

Det är emellertid ett faktum, att även staten av rättsordningen och rättsvetenskapen betraktas såsom en juridisk person. Av det ovan framförda synes emellertid framgå, att sådant endast är möjligt under förutsättningen att rättsordningen därvid föreställes såsom en stabil ordning för växlingarna i rättsplikternas värld. Under denna, men endast under denna förutsättning, är det möjligt att för att lättare i tanken behärska de plikt-konstellationer, som i vissa fall uppstå, personifiera inbegreppet av de organisatoriska bestämmelserna i enlighet med vilka statsorganen inom rättsordningen verka. Under förutsättning av rättsordningens oföränderlighet är det möjligt att på detta sätt lösa statspersonens problem, försåvitt därmed avses staten såsom verksam inom ramen av rättsordningen.

En personifikation av statsförfattningen i dess funktion av skapare av rättsregler synes såsom framhållits vara omöjlig.

Dessa övertåganden tvinga oss till antagandet, att rättsordningen såsom stabil och såsom ett sig självt utvecklande system av lagar är föremål för tvenne väsensskilda betraktelsesätt. Rättsordningen såsom stabil är ett system av innehållsbestämda rättssatser, enligt vår mening av teoretiska utsagor i allmän form om växlingarna inom rättspliktmedvetandenas fiktiva värld. Den vetenskap vars föremål är detta system har åter dels att deducera det rätta innehållet i förefintliga lagar för ändringarna i rättsvärlden, dels åter, i den mån rätten har formen av sedvanerätt, att genom induktion utröna innehållet i de lagar, enligt vilka de rättsliga förändringarna synas ske, samt att sedan lagarnas exakta innehåll fastslagits, genom konstruktion av juridiskt-tekniska begrepp förenkla framställningen av lagarna och att genom en fördjupad undersökning av de särskilda stadgandenas innehåll och inbördes sammanhang medelst analogislut utröna lagbundenhet jämväl på områden, som vid en yttligare granskning av lagmaterialet synas hava lämnats oreglerade.

Däremot har den rättsvetenskap, som behandlar rätten såsom vardande, såsom ett system vilket fyller sig självt med innehåll, till föremål blott utsagor om de former, i vilka rättsbildningen sker. Den vetenskapliga verksamhet som här kommer i fråga avser icke omedelbart utrönande av förändringar i rättsvärlden, utan blott frågan om den process, genom vilken de satser, som innehålla uttalanden i allmän form om växlingarna i rättsvärlden, i laga ordning tillkomma. Nu ifrågavarande regler för skapande i laga ordning av ny rätt, varvid med ny rätt förstås nya allmänna utsagor om rättsplikternas växling, ha icke någon omedelbar beröring med själva rättsvärlden, rättsplikternas värld, den helhet inom vilken rättsatsernas allmänna utsagor bringa reda.

Vår tankegång innebär att en personifiering av statsförfattningen såsom bunden av en stabil, en oföränderlig rättsordning är möjlig. Såsom oföränderlig behöver rättsordningen emellertid tänkas endast i den mån den berör statens organisation, det vi vant oss benämna privaträtt kan däremot väl tänkas såsom underkastat växlingar, utan att grunden för statens personifikation bortfaller. Såsom

underkastad en bestående rättsordnings bestämmelser även i den mån dessa angå statens organisation, måste statuterna för staten, författningen, i det korta uttryckssättets intresse personifieras. Denna personifikation motsvarar Kelsens innehållsbestämda statsbegrepp, men i motsats till vad Kelsen synes anse om det av honom bildade begreppet, synes staten såsom personifikation av statsförfattningen vara ett av de nödvändiga begreppen i rättsvetenskapen, lika nödvändigt som den juridiska personens begrepp överhuvud.

Rättsordningen åter såsom bestående och oföränderlig behöver icke personifieras. Den föreställes som den i och för sig oföränderliga ordning, vilken höjer sig över rättsplikternas skiftande och i rörelse stadda värld. Den griper lika litet som naturens ordning, systemet av naturlagar, in i händelsernas gång och då den såsom en helhet icke behöver av vetenskapen anlitas vid bestämmandet av lagbundenheten, är den icke i behov av det kortare beteckningssätt en personifikation åsyftar. Rättsordningen, vilken står ovan rättsvärlden, är icke en del av densamma, utan endast ett uttryck för lagbundenheten i rättsvärlden.

Då vi tänka oss staten såsom herre över sin rättsordning, rättsordningen såsom underkastad ändringar genom lagstiftning, kunna vi icke göra staten lättare begriplig genom att personifiera dess författning, ty den ordning för vars lättare fattande och överskådande personifikationen sker, tänkes ju själv såsom beroende av den i författningens ordning tillkomna lagstiftningen.

Vi kunna härvid icke tänka oss staten såsom underkastad rättsordningen, ty själva rättsordningen föreställes såsom vardande, den befinner sig ända från grunden i gungning och det enda som står fast är dess orubbliga förutsättning, grundfiktionen. Såsom vardande, såsom en ordning förmögen av vilket innehåll som helst, är rättsordningen i och för sig icke en ordning, vilken kunde bringas i system och personifieras. Politiken såsom vetenskap kan väl utröna vissa gränser för det som lämpligen bör i rättsordningen upptagas, men ur formellt rättsvetenskaplig synpunkt, och det är denna synpunkt som gäller då rättsvetenskapens grundproblem dryftas, förekomma inga inskränkningar i den suveränitet, varmed rättsordningen i laga ordning utformas. Tänkt såsom vardande kan rättsordningen icke juridiskt tänkas annorlunda än såsom kaos.

Man kan måhända frestas att invända, att den ordning, i vilken rätt, d. ä. lagar, skapas, dock står fast och är förmögen av personifikation. En sådan invändning vore dock förfelad, ty även denna ordning är staten själv herre över, den kan i laga ordning ge vilket innehåll som helst åt reglerna angående formen för lagstiftning.

Såsom oföränderlig är rättsordningen icke i behov av personifikation, lika litet som naturvetenskaperna ha behov av att personifiera lagbundenheten i naturen, naturlagarna.¹ Tänkt såsom vardande är rättsordningen icke förmögen av att göras till föremål för systematisering och personifikation. Om alltså varken staten eller rättsordningen kunna personifieras, då rättsordningen tänkes såsom föränderlig, såsom vardande, återstår icke annat än att gripa till det som står bakom dessa begrepp, grundfiktionen. Om man så vill kan ju denna personifieras.

Den personifierade staten såsom underkastad en bestående rättsordning är ett klart och entydigt begrepp. Men så snart i statsbegreppet införes det kännetecken, att den är herre över rättsordningen och kan suveränt omforma ej mindre rättsordningens innehåll än även den ordning i vilken ny rätt skapas, försvinner all grund för personifikation av staten och statsbegreppet förflyktigas till ett intet. Likaså är rättsordningen såsom en fast ordning för rättsplikternas växlingar ett klart begrepp, men ordningen förvandlas till kaos så snart den tanken blir införd, att rättsordningen i en uti densamma allaredan bestämd eller i laga väg framdeles villkorligt fastställd ordning kan bli ändrad i vilket avseende som helst. Under förutsättningen av oföränderlighet förekomma tvenne klara, till innehållet vitt skilda begrepp, rättsordning och stat, men bortfaller denna förutsättning upplösas båda begreppen på samma sätt.

Men då dessa båda begrepp upplösas, framskyntar bakom vardera rättsbetraktelsens grundval, den fiktion, som förklarar rätts-satsernas föränderlighet, fiktionen att rättsplikterna utan undantag ha det innehåll, som i laga ordning tillkommen lag utsäger. Ut i denna grundval sammanflyta slutligen både den suveräna statens och den föränderliga rättsordningens begrepp.

Ut i grundfiktionen ingår den tanke, som, införd i statens eller

¹ Det är inför metafysiken och religionen, icke naturvetenskapen, som naturlagarnas regelbundenhet framträder under personifikationen gud.

rättsordningens begrepp visserligen upplöser dessa men tillika skapar något nytt, vilket belyser mysteriet med tillkomsten av förut icke förefintlig lagbundenhet.

Kelsens karakteristik i Hauptprobleme der Staatsrechtslehre av uppkomsten av ny rätt såsom ett juridiskt mysterium,¹ en tanke som han i Allgemeine Staatslehre i anslutning till Adolf Merkl's s. k. Stufentheorie övergivit, synes i själva verket icke hava varit värd detta öde. Ty det är just föränderligheten i rättsordningen som för det rättsvetenskapliga systemet medför svårigheter vilka den jämväl med allmänna utsagor om regelbundenheten i företeelsernas växling arbetande naturvetenskapen är befriad från.

Att på sätt Kelsen gör identifiera staten och den personifierade rättsordningen synes icke försvarligt ens under förutsättning att man därvid håller klart för sig att de bägge begreppen rätteligen förutsätta rättsordningen såsom oföränderlig. Det föreligger nämligen lika litet för rättsvetenskapen som för naturvetenskaperna något verkligt behov av att personifiera den regelbundenhet, som de rättsliga förpliktelserna å den ena sidan och naturfenomenen på den andra förete. Under förutsättning av oföränderlighet är det såväl möjligt som ekonomiskt att personifiera staten. Denna personifikation motsvarar Kelsens innehållsbestämda statsbegrepp, vilket, i motsats till vad Kelsen uttalar, är det enda statsbegrepp som vetenskapen har behov av.

Om rättsordningen betraktas såsom föremål för obundet omskapande, föreligger ingen ordning som vore ägnad att personifieras, utan ett kaos, bakom vilket rättsvetenskapens förutsättning, grundfiktionen, skymtar. Men denna är endast en förutsättning för rättsbetraktelsen, den teoretiska behandlingen av social verklighet som sker genom rättens synvinkel. Grundnormen ingår icke i rättens system och skall ej undersökas med den metod som är rättsvetenskapens. En personifikation av grundnormen är därför icke en operation, som tillhör sagda vetenskap, vilken ju blott bör syssla med det som faller inom rättens ramar.

¹ Hauptprobleme, sid. 411.

GIFTERMÅLSINTENSITETEN I SVERIGE UNDER DE SISTA ÅRTIONDENA OCH DESS FRAMTIDA STORLEK

AV DOCENT CARL-ERIK QUENSEL, LUND

Den betydelsefullaste förändringen i den svenska befolkningsrörelsen under de senaste åren är det kraftiga för att inte säga rekordartade uppsvinget i antalet ingångna äktenskap. Den samtidigt inträffade ökningen i antalet födda kan, såsom tidigare omnämnts i denna tidskrift,¹ återföras såsom beroende åtminstone till större delen på ökningen av giftermålsfrekvensen, och endast till en mindre del torde den vara ett symptom på en verklig uppgång av den äktenskapliga fruktsamheten. Med hänsyn till giftermålsintensitetens betydelse för civilståndsfördelningen och därigenom indirekt för nativiteten och reproduktionen är det skäl att undersöka orsakerna till detta uppsving i nuptialiteten, liksom ock frågan huruvida man kan förutsätta, att denna höga giftermålsfrekvens blir bestående i framtiden. De temporära variationerna i giftermålsintensiteten sammanställda med de regionala variationerna kunna lämna värdefulla bidrag till bedömningen av de framtida förhållandena.

GIFTERMÅLSINTENSITETEN I SVERIGE UNDER ÅREN 1911—1937.

Medan det allmänna giftermålstalet (antalet ingångna äktenskap per tusen av folkmängden) för decennierna 1911—1920 och 1921—1930 uppgick till 6.26 och 6.49 ‰, steg det under åren 1931—1937 till resp. 6.97, 6.75, 7.00, 7.73, 8.20, 8.51 och 8.67 ‰, och av allt att döma synes ingen minskning, snarare tvärtom ökning, hava inträtt under år 1938. Man måste gå mer än hundra år tillbaka i tiden (till år

¹ »Nativiteten och äktenskapsfrekvensen under de sista åren.» Statsvetenskaplig Tidskrift 1937, sid. 162.

1824) för att i Sverige finna ett lika stort giftermålstal som för år 1937.

Giftermålstalets uppgång är icke något enbart för Sverige utmärkande utan återfinnes även i de övriga skandinaviska länderna och dessutom även i Tyskland och England, medan för flertalet övriga europeiska länder snarare minskning än ökning av giftermålstalet har inträffat. Tabell 1 giver en uppfattning om förändringarna i giftermålstalet mellan åren 1930 och 1936 för olika europeiska länder.

Tabell 1. Giftermålstalet i ‰ i olika europeiska länder 1930 och 1936.

L a n d	1930	1936
Sverige	7.2	8.5
Norge	6.4	7.8
Danmark	8.2	9.3
Finland	6.8	7.9
England	7.9	8.7
Tyskland	8.7	9.1
Nederländerna	8.0	7.5
Frankrike	8.3	6.8
Polen	9.7	8.4
Tjeckoslovakien	9.3	8.0
Österrike	7.7	6.8
Italien	7.3	7.4
Bulgarien	9.3	7.8

Såsom ett intressant och i viss mån betydelsefullt förhållande må uppmärksammas, att denna ökning av giftermålstalet förekommit uteslutande i sådana länder, där nedgången i nativiteten och fruktsamheten under de senaste decennierna varit av den storleken, att folkminskning förr eller senare synes vara oundviklig.

De orsaker, som föranlett denna höjning av giftermålstalet i Sverige, äro uppenbarligen av många slag, och jag vill icke här ingå på någon uttömmande behandling därav utan endast försöka att sätta giftermålsintensitetens förändringar i samband med de förändringar i befolkningens struktur, som under detta århundrade inträtt. Giftermålsintensitetens samband med bl. a. de ekonomiska och sociala förändringarna skall här icke upptagas till någon analys,

även om det i korthet beröres i somliga avseenden. De ekonomiska faktorer, vilka åstadkomma konjunkturbetingade temporära variationer i giftermålsfrekvensen, kunna i detta sammanhang med desto större rätt negligeras, då jämförelsevis kortvariga svängningar i giftermålsintensiteten kring ett i övrigt konstant jämviktsläge icke i längden influera nämnvärt på civilståndsfördelningen. Väl kunna sådana svängningar anses vara av betydelse ur den synpunkten att med en variation i giftermålsintensiteten kan följa en motsvarande variation i födelsefrekvensen, vilken ur samhällets synpunkt må anses vara av ondo, oavsett för övrigt huruvida nativiteten är tillräcklig eller otillräcklig.

Stegringen i giftermålsfrekvensen, så som den framgår av de allmänna giftermålstalet, är dock till en del icke en reell höjning, eftersom giftermålstalets förändring delvis beror på den förändrade ålderssammansättningen. Antalet personer i mellanåldrarna (giftermålsåldrarna) har nämligen under de sista åren stigit både absolut och ännu mera relativt i förhållande till folkmängden. Sålunda utgjorde antalet personer i åldrarna 20—50 år i relation till den totala folkmängden den $^{31}/_{12}$ 1910 38.3 %, den $^{31}/_{12}$ 1930 43.7 % och den $^{31}/_{12}$ 1935 45.7 %, innebärande en relativ stegring från 1910—1935 med 19 %.

Det allmänna giftermålstalet är därför tämligen olämpligt såsom en riktig mätare av giftermålsintensitetens storlek, och andra mera passande mått måste därför tjäna som underlag för en undersökning av såväl de temporära som de regionala variationerna.

De av Gustav Sundberg föreslagna och använda »speciella giftermålstalet», totalantalet för första gången vigda män i relation till antalet ogifta män i åldrarna 20—50 år (»svennevigseltalet») eller totalantalet för första gången vigda kvinnor i relation till antalet ogifta kvinnor i åldrarna 20—45 år (»jungfruvigseltalet»), lämna givetvis ett bättre och mera renodlat uttryck för giftermålsintensitetens storlek. Åldersfördelningens inverkan har därigenom, om ej fullständigt, dock till större delen eliminerats.

Ett annat sätt för framkonstruering av åldersfria befolkningsstatistiska mått är *indexmetoden*, beskriven tidigare i denna tidskrift.¹ De s. k. kapacitetstalet och indextalet avseende giftermåls-

¹ S. D. Wicksell: Indexmetoder i befolkningsstatistiken. Statsvetenskaplig Tidskrift 1919.

intensiteten kunna dock beräknas på två sätt med utgångspunkt från åldersfördelningen dels för de icke gifta männen, dels för de icke gifta kvinnorna. Därvid erhållas två serier kapacitetstal och indextal, avseende giftermålsintensiteten för vardera könet. De bägge serierna behöva icke nödvändigtvis vara likartade av orsaker, som senare komma att beröras.

Tabell 2. Giftermålstalets och giftermålsintensitetens förändringar i Sverige 1911—1937.

År	Allmänna giftermålstalet ‰	Kapacitetstal för giftermålsintensiteten		Indextal för giftermålsintensiteten	
		Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1911	5.88	5.72	6.28	103	94
1912	5.94	5.77	6.31	103	94
1913	5.93	5.82	6.33	102	94
1914	5.82	5.87	6.35	99	92
1915	5.83	5.92	6.38	98	91
1916	6.11	5.96	6.40	103	95
1917	6.15	6.01	6.43	102	96
1918	6.65	6.06	6.45	110	103
1919	6.91	6.11	6.47	113	107
1920	7.30	6.16	6.50	119	112
1921	6.67	6.21	6.52	107	102
1922	6.16	6.26	6.55	98	94
1923	6.31	6.32	6.59	100	96
1924	6.21	6.38	6.64	97	94
1925	6.19	6.45	6.68	96	93
1926	6.31	6.52	6.74	97	94
1927	6.41	6.59	6.78	97	95
1928	6.64	6.66	6.82	100	97
1929	6.83	6.74	6.86	101	100
1930	7.15	6.83	6.88	105	104
1931	6.97	6.91	6.90	101	101
1932	6.75	7.00	6.89	96	98
1933	7.00	7.10	6.87	99	102
1934	7.73	7.19	6.83	108	113
1935	8.20	7.29	6.77	112	121
1936	8.51	7.39	6.69	115	127
1937	8.67	7.49	6.57	116	132

De medelst denna metod beräknade kapacitetstalen och indextalen ävensom det allmänna giftermålstalet för vart och ett av åren 1911—1937 återfinnas i Tabell 2. Som standardtabell har här valts

giftermålsintensiteten under perioden 1928—1933, och giftermålsindex för dessa sex åren bli därför i medeltal 100 (lika för båda könen).

Kapacitetstalens förändringar ge uttryck för åldersfördelningens variationer. Ju fler ogifta män eller kvinnor det finnes i de typiska giftermålsåldrarna (i relation till folkmängdens totala storlek), desto högre är kapacitetstalet.

Männens kapacitetstal visa en stegring under hela denna period, innebärande att de icke gifta männen i de typiska giftermålsåldrarna ökat icke så obetydligt relativt till folkmängden. Under de sista åren synes ökningen hava försiggått i hastigare tempo än tidigare. Kapacitetstalen för kvinnorna visa ett icke fullt likartat förlopp. Stegringen däri under 1910- och 1920-talen efterföljes från år 1930 av en icke obetydlig minskning, indicerande en betydlig reduktion av de ogifta kvinnornas relativa antal i de typiska giftermålsåldrarna. Årskullarna födda efter år 1910 med deras reducerade antal (jämfört med tidigare årskullars) ha nu börjat komma upp i de för kvinnkönet typiska giftermålsåldrarna, och antalet ogifta kvinnor börjar nu avtaga. Då den typiska giftermålsåldern för mankönet ligger 3 à 4 år högre torde en minskning av mankönets kapacitetstal snart inträffa och därmed antagligen även en korresponderande sänkning av det allmänna giftermålstalet.

Indices för männens giftermålsintensitet (för hela riket) visa ingen nämnvärd systematisk förändring under tidsperioden 1911—1935. Medeltalet för perioden 1911—1920 var sålunda 105, för perioden 1921—1930 100 och för femårsperioden 1931—1935 103. Giftermålsintensitetens storlek under den sista femårsperioden och de två åren 1936 och 1937 tyder på en stegring, men värdena de två sista åren överskrida dock icke toppvärdet år 1920. Trots att giftermålstalet 1937 uppgick till 8.67‰ mot 7.30‰ år 1920 var nämligen giftermålsindextalet år 1920 större än motsvarande tal år 1937. Emellertid är den nutida stegringen av giftermålsintensiteten utöver det normala värdet mera långvarig, än vad fallet var med giftermålsuppsvinget efter världskriget. Det framgår vidare, att ehuru giftermålsintensiteten för männen var lägre under åren 1931—1933, särskilt år 1932, jämfört med medeltalet under hela den här observerade perioden, denna lägre giftermålsintensitet till

fullo kompenseras redan genom höjningen under åren 1934 och 1935. Man kan därför icke helt och hållet förklara den under åren 1934—1937 inträffade höjningen av giftermålsintensiteten såsom beroende därpå, att ett större eller mindre antal påtänkta äktenskap under de senaste krisåren uppskötos till dess ljusare förhållanden inträtt på arbetsmarknaden. Höjningen av giftermålsintensiteten bör därför åtminstone delvis hava annan förklaringsgrund än den, att den blott och bart är ett konjunkturfenomen.

Det kvinnliga giftermålsindextalet visar naturligtvis samma tillfälliga variationer år från år som det manliga. Dessutom visar den kvinnliga nuptialiteten en utpräglad ökning under den sista femårsperioden 1931—1935. Medan medeltalen av giftermålsindices för perioderna 1911—1920 och 1921—1930 voro 98 resp. 97, så uppgick det genomsnittliga indextalet 1931—1935 till 107 enheter. Det kvinnliga indextalets något annorlunda temporära variationer jämfört med det manligas är naturligtvis beroende på kapacitetstalens olika förändringar under tidsperioden ifråga.

Medan det manliga kapacitetstalet ökats från 5.72 ‰ år 1911 till 7.29 ‰ år 1935, eller med 27 %, har det kvinnliga kapacitetstalet under samma period ökats från 6.28 ‰ till 6.77 ‰ eller med endast 8 %. Kapacitetstalens förändrade proportioner återspegla den förändrade könsproportionen, i det att det numera som bekant sjunkande kvinnoöverskottet medför ett relativt till männens kapacitetstal sjunkande kvinnligt kapacitetstal.

Då det väl i största utsträckning är männens ekonomiska förhållanden, som äro utslagsgivande för giftermålsintensiteten, bör den manliga giftermålsintensiteten betraktas såsom den primära företeelsen och den kvinnliga såsom sekundär. Den senare bestämmes då till sin storlek dels av den manliga giftermålsintensitetens storlek, dels av relationen mellan könsens numerär, framförallt i de typiska giftermålsåldrarna. Det är dock icke otänkbart, att ett starkt förminskat kvinnoöverskott eller ett eventuellt mindre kvinnöverskott kan föranleda en minskning av den manliga giftermålsintensiteten medan ett betydligt kvinnöverskott givetvis med naturnödvändighet måste verka sänkande på männens giftermålsintensitet. Den under åren 1911—1937 inträffade rätt så kraftiga förskjutningen i könsproportionen har dock icke medfört en sjunkande

giftermålsintensitet för männen (om hela riket, som här skett, betraktas som en enhet). Även om könsproportionens förändring influerat på den manliga giftermålsintensiteten har i så fall denna omständighet fördolts av andra i motsatt riktning verkande lika inflytelserika faktorer.

Smärre förändringar i giftermålsintensiteten kunna tänkas ha uppstått därigenom, att giftermålsintensiteterna för ogifta, änklingar (änkor) och fränskilda äro olika stora, och att under dessa år förskjutningar i proportionerna mellan dessa civilstånd inträtt.

Giftermålsintensiteterna för de skilda civilstånden, ogifta, änklingar (änkor) och fränskilda, kunna studeras på samma sätt medelst indexberäkningar.

Kapacitetstalen för dessa civilstånd enligt ålders- och civilståndsfördelningen vid de fyra folkräkningarna 1910, 1920, 1930 och 1935 återgivas i Tabell 3. Samma standardtabeller som förut, avseende giftermålsintensiteten åren 1928—1933 för män och kvinnor, ha därvid kommit till användning gemensamt för samtliga civilstånd. Kapacitetstalens inbördes storlek återspegla därför proportionerna mellan antalet personer i de olika civilståndsgrupperna med särskild hänsyn till antalet i de typiska giftermålsåldersklasserna.

Tabell 3. Kapacitetstalen för giftermålsintensiteten för olika civilstånd 1910—1935.

År	Kapacitetstal för män				Kapacitetstal för kvinnor			
	Samtliga icke gifta	Ogifta	Änklingar	Fränskilda	Samtliga icke gifta	Ogifta	Änkor	Fränskilda
1910	5.70	5.46	0.220	0.017	6.27	6.09	0.167	0.017
1920	6.18	5.90	0.251	0.032	6.51	6.28	0.195	0.031
1930	6.87	6.59	0.214	0.069	6.89	6.67	0.155	0.062
1935	7.34	7.05	0.196	0.090	6.74	6.52	0.144	0.076

Kapacitetstalen för änklingar och änkor visa en svag uppgång från 1910 till 1920 och därefter nedgång. Uppgången mellan 1910 och 1920 beror väl uteslutande på den stegrade dödligheten under åren 1918 och 1919 i spanska sjukan. Den därefter alltmer förbättrade dödligheten återspeglas i de minskade kapacitetstalen 1930 och 1935. Kapacitetstalen för fränskilda, såväl män som kvinnor,

stiga betydligt från 1910 till 1935, därför att antalet frånskilda män och kvinnor kraftigt ökats på grund av den tilltagande skilsmässointensiteten. Kapacitetstalen för frånskilda äro ungefär lika stora för de båda könen, ehuru hela antalet frånskilda kvinnor vid senaste folkräkning 1935 var ungefär en och en halv gång så stort som antalet frånskilda män. Antalet förut gifta i giftermålsåldrarna har enligt kapacitetstalen i stort sett hållit sig i oförändrad relation till antalet ogifta. Detta gäller såväl män som kvinnor. Den huvudsakliga under dessa år inträffade förändringen i proportionen mellan civilstånden är, att de frånskilda ökats, och att antalet änklingar och änkor sjunkit i ungefär motsvarande grad.

Giftermålsindices för de skilda civilstånden återgivnas femårsvis för perioden 1911—1935 i Tabell 4.

Tabell 4. Indextal för giftermålsintensiteten 1911—1935 efter de vigdas förutvarande civilstånd.

År	Giftermålsindextal för					
	Ogifta män	Änklingar	Frånskilda män	Ogifta kvinnor	Änkor	Frånskilda kvinnor
1911—1915	97	181	214	93	88	166
1916—1920	105	202	270	102	101	232
1921—1925	96	168	248	95	93	188
1926—1930	96	156	238	97	79	182
1931—1935	100	160	238	108	81	190

De ogiftas indextal, såväl männens som kvinnornas, överensstämma huvudsakligen med indices för samtliga civilstånd (Tabell 2), helt naturligt, eftersom majoriteten av samtliga giftermål äro första giften. Dock ligga de ogifta männens indices något under indextalen för samtliga civilstånd. Indices för änklingar och änkor visa båda, med undantag för perioden 1916—1920, en svag nedåtgående tendens men skilja sig inbördes därigenom att änklingarnas giftermålsintensitet är ungefär dubbelt så hög som änkorernas. Änkorna uppvisa en giftermålsintensitet, som rätt väsentligt understiger de ogiftas, medan änklingarnas giftermålsintensitet är icke fullt dubbelt så hög som de ogifta männens. De frånskildas giftermålsintensitet är väsentligt högre än de övriga civilståndens. De frånskilda männens nuptialitet är sålunda mer än dubbelt så hög

som de ogifta männens och överstiger också avgjort änkringarnas. De frånskilda kvinnornas nuptialitet är däremot icke fullt dubbelt så stor som de ogiftas. Frånsett perioden 1916—1920, då giftermålsintensiteten för de frånskilda liksom för de övriga civilståndens översteg medeltalet för samtliga här betraktade år, synes giftermålsintensiteten för de frånskilda efter år 1920 hava ökats jämfört med tidigare år, vilket måhända sammanhänger med lättningen i beviljandet av skilsmässor efter den nya skilsmässolagstiftningens införande.

Att änkringar och frånskilda män hava en betydligt högre giftermålsintensitet än de ogifta, torde kanske sammanhänga därmed, att de ekonomiska faktorerna ställa sig gynnsammare för förut gifta än för ogifta, samt att kostnader för bosättning m. m. givetvis i stor utsträckning bortfalla vid omgiften.

Ehuru sålunda olikheter mellan de skilda civilståndens förefinnas beträffande giftermålsintensiteten, kan dock detta icke förklara någon större del av de inträffade förändringarna i giftermålsfrekvensen. Som framgår av kapacitetstalen har för männen någon större förändring i proportionen mellan ogifta och förut gifta icke inträtt, och vidare ha de olika civilståndens giftermålsintensiteter icke företett några nämnvärda förändringar i deras inbördes storleksrelation.

Förklaringen till giftermålsintensitetens förändringar måste därför sökas på annat håll. Då de demografiska förhållandena ställa sig väsentligt olika i skilda delar av Sverige bör det vara möjligt att genom sammanställningar av de regionala variationerna i giftermålsintensiteten med andra data erhålla värdefulla upplysningar om orsakerna till giftermålsintensitetens förändringar under de senaste åren.

DE REGIONALA VARIATIONERNA I GIFTERMÅLS- INTENSITETEN.

Giftermålsintensitetens regionala variationer i Sverige hava i annat sammanhang upptagits till behandling tidigare, och jag vill därför här endast i korthet ingå på dem.¹ Den manliga giftermåls-

¹ Statens Off. Utr. 1938:24. »Betänkande med vissa demografiska utredningar.» Kap. II. Undersökning av de demografiska elementen i deras regionala variationer och sammanhang.

intensitetens variationer under åren 1928—1933 i Sveriges olika län visade sig därvid vara kraftiga och bland annat bero på den rådande könsproportionen, uttryckt här såsom antalet ogifta kvinnor i åldrarna 15—45 år per 100 ogifta män i åldrarna 20—50 år (se Tabell 7). Den kvinnliga giftermålsintensiteten varierade också kraftigt, men i enlighet med vad förut sagts, bör den manliga giftermålsintensiteten tillmätas den största betydelsen, då den kvinnliga i storleksavseende må uppfattas såsom en av den manliga giftermålsintensiteten beroende företeelse.

Könsproportionens inverkan på den manliga giftermålsintensiteten, såsom den framgår av den regionala variationen inbördes mellan dessa storheter, kan i korthet beskrivas sålunda. För stadsbefolkningen förefanns ingen samvariation eller motvariation mellan värdena för dessa storheter inom de skilda länen, utan giftermålsintensiteten varierade fullständigt oberoende av könsproportionen. Denna varierade för stadsbefolkningen inom de olika länen mellan gränserna 132 och 191 ogifta kvinnor per 100 ogifta män i ovan nämnda åldrar, d. v. s. kvinnoöverskott var för handen i stor utsträckning. I länens landsbygd förekom däremot sådan samvariation mellan giftermålsintensitet och könsproportion, att den genomsnittliga giftermålsintensiteten var desto högre ju fler ogifta kvinnor det fanns relativt till antalet ogifta män. Könsproportionen varierade här mellan gränserna 105 och 121. Av de angivna siffrorna för könsproportionen på landsbygden bör dock icke dragas den slutsatsen, att kvinnoöverskott i verkligheten förekom på landsbygden. Det ovan använda måttet på könsproportionens regionala variationer konstruerades företrädesvis till följd av de i folkräkningarna för mindre områden använda femåriga åldersklassindelningarna. Bättre hade det kanske varit, om sådana siffror varit tillgängliga, att antalet ogifta kvinnor i åldrarna 18—48 år hade satts i relation till antalet ogifta män i åldrarna 20—50 år. För hela Sveriges landsbygd var år 1930 det sista måttet 89 och det första 111. Mot 100 enligt den sista definitionen bör därför svara 125 enligt den första definitionen på könsproportionen. Man kan därför vara berättigad att säga, att kvinnounderskott ur giftermåls synpunkt är förhanden, när det finnes mindre än cirka 125 ogifta kvinnor i åldrarna 15—45 år per 100 ogifta män i åldrarna 20—50

år. I samtliga läns landsbygd var ur den synpunkten sålunda kvinnounderskott i giftermålsåldrarna förhanden. Den regionala sammanställningen av giftermålsintensitet och könsproportion visar därför, att den manliga giftermålsintensiteten sjunker med tilltagande kvinnounderskott medan, så fort kvinnoöverskott är förhanden, ytterligare kvinnoöverskott icke synes verka höjande på männens giftermålsintensitet.

Den temporära utvecklingen av giftermålsintensiteten i hela riket bestyrker vid första påseendet icke detta samband. Den ovan definierade könsproportionen var för hela riket år 1910 142, år 1920 136, år 1930 128 och år 1935 119, och bör sålunda strax efter år 1930 hava passerat den kritiska gränsen 125. Den manliga giftermålsintensiteten borde, i enlighet med vad som framgick av det regionala sambandet, från och med den tidpunkten sjunka. I stället har den stigit i den grad, att ett motstycke därtill icke finnes under detta århundrade, och en motsägelse mellan förloppet av den temporära variationen för hela riket och de regionala variationerna synes sålunda vara förhanden.

Om giftermålsintensitetens temporära variationer studeras för landsbygden och för städerna var för sig, finner man, att den manliga giftermålsintensitetens utveckling på landsbygden förlöper väsentligt olika än vad fallet är med stadsbefolkningen.

Eftersom före år 1910 giftermålsstatistiken i Sverige endast utgått från giftermålen fördelade efter kvinnans hemort, och männens hemortsfördelning (endast länsvis med uppdelning på landsbygd och städer) icke blivit angiven förrän från och med 1911, kan olikheter i giftermålsintensitetsavseende mellan landsbygdsbefolkning och stadsbefolkning icke belysas för tidigare år. Männens hemortsfördelning för åren 1921—1923 är icke heller av Statistiska Centralbyrån uträknad, men i avsikt att belysa förändringarna även under dessa tre år har en enkel uppskattning för dessa tre år kommit till användning.

Giftermålstalen äro ej direkt ägnade att belysa skillnaderna mellan landsbygd och städer på grund av den synnerligen olikartade åldersfördelningen inom dessa områden utan indexberäkningar hava även här tillgripits.

De beräknade kapacitetstalen enligt ålders- och civilståndsfördelningarna för landsbygd och städer vid folkräkningarna 1910—1935 återgivas i Tabell 5. Kapacitetstalen hava undergått väsentliga förändringar under denna tidsperiod. Landsbygdens manliga kapacitetstal visar trots landsbygdens avfolkning i mellanåldrarna en stegring under dessa tjugofem år, vilket beror därpå, att det procentuella antalet ogifta män i de typiska giftermålsåldrarna nu är högre än tidigare. I städerna visa männens kapacitetstal en tämligen konstant storlek. Den stora tillströmningen av män i de yngre mellanåldrarna har icke haft som följd en större ökning av männens

Tabell 5. Kapacitetstalen för giftermålsintensiteten enligt ålders- och civilståndsfördelningarna vid folkräkningarna 1910—1935 samt könsproportionen i de typiska giftermålsåldrarna.
Landsbygd och städer.

År 31/12	K a p a c i t e t s t a l				Antal ogifta kvinnor i åldern 15—45 år per 100 ogifta män i åldern 20—50 år	
	Landsbygd		Städer		Landsbygd	Städer
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor		
1910	5.34	5.38	6.77	8.97	136	157
1920	5.89	5.61	6.88	8.68	127	155
1930	6.90	5.74	6.80	9.29	111	163
1935	7.55	5.57	6.94	9.00	101	157

kapacitetstal, därför att giftermålsintensiteten därstädes är hög, och det procentuella antalet ogifta i mellanåldrarna blir lågt. Kvinnornas kapacitetstal visa på landsbygden liksom i hela riket en obetydlig stegring från 1910 till 1930 och därefter en nedgång. I städerna är det kvinnliga kapacitetstalet underkastat smärre oregelbundna fluktuationer. Det manliga och det kvinnliga kapacitetstalets inbördes relation återspeglar något så när könsproportionens förändrade storlek. I städerna har könens numerära storleksförhållande i giftermålsåldrarna varit tämligen konstant, medan på landsbygden antalet ogifta kvinnor sjunkit betydligt i relation till antalet ogifta män.

Indextalen, särskilt för män och kvinnor, för varje enskilt år under perioden 1911—1935 på landsbygden och i städerna framgå

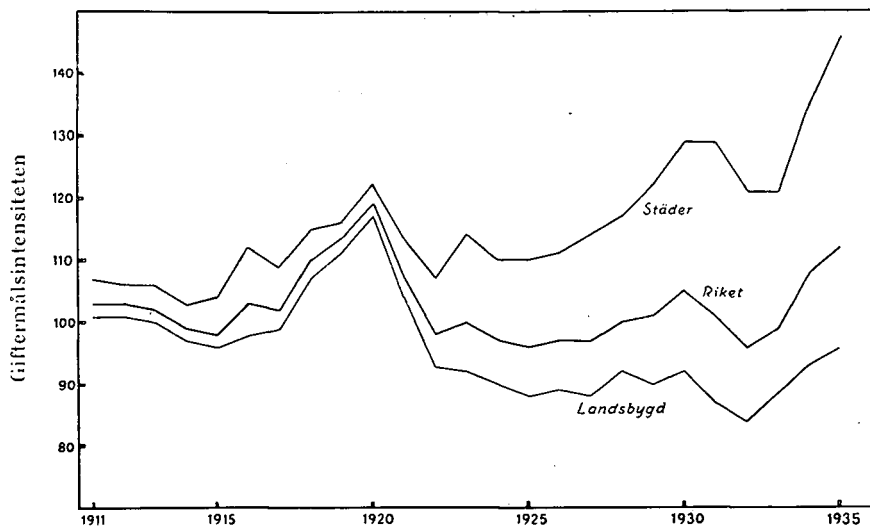
av Tabell 6. Det manliga giftermålsindextalet illustreras dessutom grafiskt i diagram 1.

Tabell 6. Indextalen för männens och kvinnornas giftermålsintensitet åren 1911—1935 på landsbygden och i städerna.

År	G i f t e r m å l s i n d e x			
	M ä n		K v i n n o r	
	Landsbygd	Städer	Landsbygd	Städer
1911	101	107	101	81
1912	101	106	101	82
1913	100	106	101	81
1914	97	103	98	79
1915	96	104	97	81
1916	98	112	101	86
1917	99	109	102	84
1918	107	115	112	89
1919	111	116	116	91
1920	117	122	124	94
1921	104	113	111	89
1922	93	107	101	83
1923	92	114	101	88
1924	90	110	99	85
1925	88	110	99	84
1926	89	111	101	84
1927	88	114	102	86
1928	92	117	105	88
1929	90	122	107	90
1930	92	129	111	95
1931	87	129	106	95
1932	84	121	104	91
1933	88	121	111	93
1934	93	135	121	105
1935	96	146	128	114

Under decenniet 1911—1920 äro förändringarna i männens giftermålsindices tämligen lika för landsbygden och för städerna, och de båda kurvorna äro belägna på ungefär oförändrat avstånd från varandra. I städerna är giftermålsintensiteten obetydligt högre än på landsbygden. Efter år 1920 sker en förändring i så måtto, att kurvorna för landsbygden och för städerna avlägsna sig allt mera från varandra, medan rikskurvan ändock kvarligger på ungefär samma nivå hela tiden. På landsbygden sjunker giftermåls-

Diagram 1.

Indextal för giftermålsintensiteten för män 1911—1935.
Hela Riket, Landsbygden och Städerna.

intensiteten från att under perioden 1911—1915 ha antagit ett genomsnittvärde av 99 till något under 90 och synes med undantag av de allra sista åren hava haft en svagt nedåtgående tendens. Städernas giftermålsintensitet visar ett helt annat förlopp. Under perioden 1911—1915 var index i medeltal 105, vilket belopp sedan dess icke underskridits något enda år. Frånsett de konjunkturbetonade variationerna, särskilt efter kriget och omkring 1932—1933, visar den manliga stadsbefolkningens giftermålsintensitet en uppgång under hela perioden 1911—1935, och denna ökningstendens är särskilt kraftig efter år 1925. Nedgången under åren 1932 och 1933 är i städerna icke större, än att dessa års tillfälliga minimum icke nämnvärt understiger toppvärdet år 1920.

Av tabell 5 synes, att könsproportionen år 1920 på landsbygden var 127, och att detta relationstal sedan dess varit i nedgående. Det enligt den regionala variationen funna kritiska värdet på könsproportionen (ungefär 125) underskreds sålunda på landsbygden strax efter år 1920, och den observerade nedgången i den manliga giftermålsintensiteten på landsbygden efter år 1920 kan därför säkerligen antagas bero på den allt mera ogynnsamma könsproportionen på

landsbygden, där numera kvinnounderskott i de för giftermålsfrekvensen utslagsgivande åldrarna inträtt.

Men förändringarna i könsproportionen kan icke vara orsaken till de temporära variationerna i giftermålsintensiteten i städerna. Först och främst har något samband mellan giftermålsintensiteten och könsproportionen icke konstaterats från de regionala variationerna för det fall, att könsproportionen överstiger 130. För det andra föreligger enligt tabell 5 ingen nämnvärd förändring i könsproportionen under tidsperioden 1911—1935 i städerna. Det faktum, att den manliga giftermålsintensiteten i städerna befunnit sig i stigande framförallt efter år 1925, måste därför bero på andra förhållanden.

Såsom en av många tänkbara förklaringar kan nämnas, att inflyttningen till städerna av yngre män medfört anhopning därstädes av ensamstående utan försörjningsplikt mot föräldrar eller andra anhöriga, vilka därför kunnat ingå giftermål, så fort de erhållit en något så när tryggad försörjning. Denna förklaring bekräftas i viss mån därav, att enligt 1930 års folkräkning de i annan kommun än födelsekommunen boende uppvisa ett lägre procentantal ogifta än de inom födelsekommunen fortfarande kvarboende.

Ur ekonomisk synpunkt kan den förklaringen tänkas, att de förbättringar i industriarbetarnas löneförhållanden, som inträtt under denna period, inverkat på giftermålsintensiteten. Det förhållandet, att industriarbetare numera vid relativt ung ålder uppnå en sådan inkomst, som möjliggör giftermål, har säkerligen också haft visst inflytande på giftermålsintensiteten.

Som annan förklaring kan det förhållandet tänkas, att de till giftasvuxen ålder komna numera i större utsträckning än tidigare tillhöra fåtaligare syskonskaror till följd av den särskilt efter år 1910 allt vanligare förekommande barnbegränsningen. De hava därför icke i samma grad som föregående generationer försörjningsplikt mot yngre syskon utan kunna tvärtom i stället räkna på ekonomisk hjälp till bosättning från föräldrarna, icke minst av den orsaken, att med fåtaligare barnskaror ålderskillnaden mellan föräldrar och barn i genomsnitt minskats. En sådan förklaring skulle dessutom innebära, att giftermålsintensiteten kan förväntas stiga även på landsbygden, när motsvarande verkningar av den därstädes

senare inträdda äktenskapliga fruktsamhetsminskningen göra sig gällande. Den giftermålsstegring, som på sistone även förmärkts på landsbygden, bestyrker i viss mån detta resonemang.

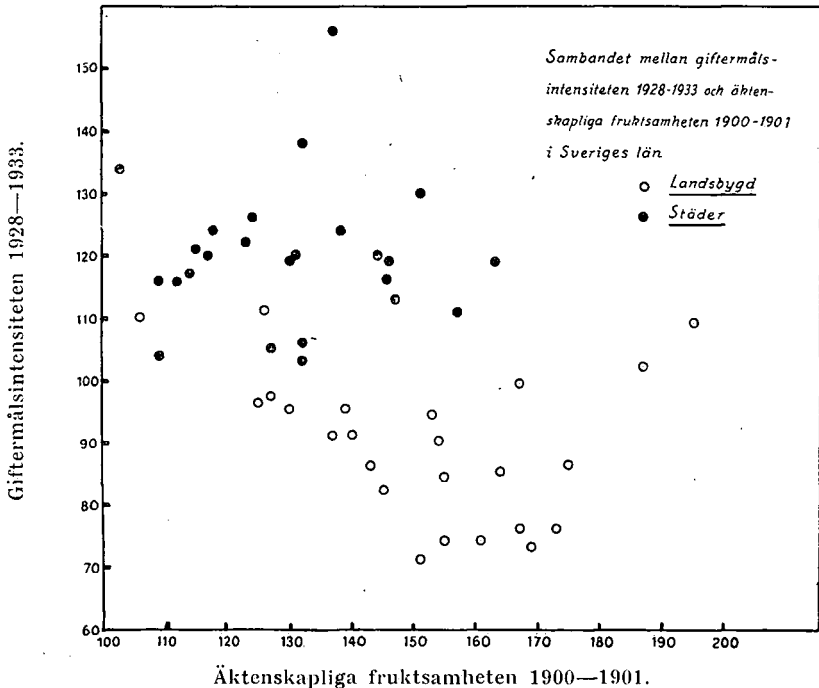
Tabell 7. Giftermålsintensiteten för män 1928—1933 i Sveriges län, sammanställd med könsproportionen $^{81/12}$ 1930 och äktenskapliga fruktsamheten 1900—1901.

L ä n	Manligt giftermålsindextal 1928—1933		Könsproportion $^{81/12}$ 1930		Äktenskapligt fruktsamhetstal 1900—1901	
	Lb	St	Lb	St	Lb	St
Stockholms stad	—	134	—	142	—	103
Stockholms län	111.	120	121	179	126	117
Uppsala »	97	116	109	191	127	109
Södermanlands »	96	116	106	142	125	112
Östergötlands »	91	124	105	178	137	118
Jönköpings »	74	113	110	156	161	147
Kronobergs »	76	116	109	179	173	146
Kalmar »	90	138	111	152	154	132
Gotlands »	110	121	117	144	106	115
Blekinge »	86	111	111	132	175	137
Kristianstads »	94	126	118	187	153	124
Malmöhus »	95	122	115	169	138	123
Hallands »	73	118	109	158	169	146
Göteborgs och Bohus »	85	120	105	150	164	144
Älvsborgs »	76	130	118	171	167	151
Skaraborgs »	74	106	105	156	155	132
Värmlands »	84	124	110	170	155	138
Örebro »	82	105	108	178	145	127
Västmanlands »	95	117	105	133	130	114
Kopparbergs »	86	119	114	158	143	130
Gävleborgs »	91	103	114	153	140	132
Västernorrlands »	99	120	111	174	167	131
Jämtlands »	71	104	108	157	151	109
Västerbottens »	102	156	113	154	187	137
Norrbottens »	109	118	118	141	195	163

Den regionala variationen visar också här på ett dylikt samband. Sambandet mellan den äktenskapliga fruktsamheten 1900—1901 och giftermålsintensiteten för män 1928—1933 (Tabell 7), så som det framgår av variationen inom de skilda länens landsbygd, visar

nämligen på, att en rätt kraftig motvariation dem emellan finnes.¹ (Diagram 2.) Frånsett två län, Norrbottens och Västerbottens län, samt eventuellt ett tredje, Västernorrlands län, visa länens giftermålsintensitet en nedåtgående tendens med stigande fruktsamhet. Korrelationskoefficienten uppgår till -0.3 för samtliga län, och uteslutas de två översta norrländska länen, blir korrelationskoeffi-

Diagram 2.

cienten -0.7 , indicerande ett kraftigt negativt samband mellan fruktsamheten för 30 år sedan och den nuvarande giftermålsintensiteten. Då medelantalet barn i familjen samvarierar med fruktsamheten, skulle man eventuellt därav kunna sluta, att giftermålsintensiteten för män är högre bland dem, som hava få syskon, än bland dem, som tillhöra stora syskonskaror. De två eller tre norrländska

¹ Det fruktsamhetsmått, som här använts, är ett tal, bildat på analogt sätt som ett reproduktionstal, ehuru dödlighetstabellen för hela riket 1921—1925 i stället för den till samma tid och motsvarande områden svarande kommit till användning.

länens avvikande ställning är kanske till en del förklarad därav, att spädbarnsdödligheten i dessa län är särskilt hög, och att det använda fruktsamhetsmåttet därför icke ger ett fullt riktigt mått på de till högre ålder komna barnens antal i samma familj.

Ett sådant samband som det här tänkta mellan fruktsamhet och giftermålsintensitet är icke alls otroligt. I en jordbruksidkande befolkning i ett område, där nyanläggning av nya hemman icke mera kan försiggå, och där de befintliga hemmanen äro av den storlek, att de icke längre kunna uppdelas, måste stora barnskaror medföra, att giftermål och bildandet av eget hem för flertalet av dessa barn försvåras. Det är säkerligen ingen tillfällighet, att Gotlands landsbygd, där barnbegränsning sedan länge bedrivits i syfte bland annat att hindra en allt för långt gående hemmansuppdelning,¹ uppvisar den högsta giftermålsintensiteten för landsbygden i samtliga län med undantag av det till stor del urbaniserade Stockholms län.

Resonemanget bestyrkes också av förhållanden i andra länder. Frankrike med barnbegränsning sedan gammalt har en hög giftermålsintensitet. Irland med sin höga fruktsamhet har i gengäld en av de lägsta giftermålsintensiteterna i Europa.

Att inget samband mellan giftermålsintensitet och fruktsamhet i städerna synes råda (se diagram 2) motsäger icke direkt detta resonemang. Den stora inflyttningen till städerna av personer i mellanåldrarna förrycker jämförelsen, då fruktsamheten för trettio år sedan icke numera kan sägas vara utslagsgivande beträffande syskonskarans storlek för annat än en mindre del av städernas befolkning.

De demografiska faktorer, som i enlighet med det föregående synas inverka på giftermålsintensiteten, äro sålunda relationen mellan könens numerär i de typiska giftermålsåldrarna och troligen nativitetsstorleken eller syskonskarans storlek.

Den framtida utvecklingen av giftermålsintensiteten för män bör därför påverkas av dessa faktorer förändringar. Det sjunkande antalet kvinnor i relation till männens antal verkar sålunda sänkande på giftermålsfrekvensen, medan nativitetsminskningen bör

¹ N. Wohlin: »Den äktenskapliga fruktsamhetens tillbakagång på Gotland».

verka i motsatt riktning. Vilkendera av dessa mot varandra verkande faktorer, som slutligen bör tillmätas den största vikten, är osäkert, och den manliga giftermålsintensiteten kan slutligen stabilisera sig på antingen en högre eller lägre nivå än den nuvarande. För tillfället synes den förhöjande faktorn överväga men hur förhållandet kan gestalta sig, när nuvarande kvinnoöverskott upphört och förbytt, i underskott, är ovisst. Men hur än den manliga giftermålsintensiteten gestaltar sig, ökas förvisso den kvinnliga giftermålsintensiteten betydligt till följd av kvinnoöverskottets förvandling i kvinnounderskott. Den kvinnliga giftermålsintensitetens storlek är i visst avseende betydelsefullare än den manliga, då frukt-samheten och reproduktionen beror av kvinnornas civilståndsfördelning, och dess framtida storlek är av denna och många andra anledningar av allra största vikt och betydelse.

GIFTERMÅLSINTENSITETEN OCH CIVILSTÅNDSFÖRDELNINGEN FÖR KVINNKÖNET I FRAMTIDEN.

Enligt det föregående visar den svenska giftermålsintensiteten för kvinnkönet en stigande tendens, vilken är förorsakad av det rådande kvinnoöverskottets bortfall. Den i jämförelse med flertalet andra europeiska länder låga svenska giftermålsintensiteten är sålunda icke uteslutande ett uttryck för kvinnornas motvilja mot äktenskap utan även till stor del beroende på deras övertalighet.

Kvinnöverskottet, som är en följd dels av en särskilt förr i tiden högre dödlighet bland männen än bland kvinnorna och dels av mankönets övervikt bland emigranterna, befinner sig i kraftigt sjunkande och, för så vitt normala förhållanden bliva bestående, torde det endast dröja några årtionden, till dess kvinnorna komma i minoritet i Sverige. I åldersklasserna under trettio år är så redan förhållandet och kvinnornas övertalighet följaktligen lokaliserad till högre åldersklasser. Antalet kvinnor i åldrarna 15—45 år per 1000 män i åldrarna 20—50 år, vilken relation delvis är utslagsgivande för kvinnkönets giftermålsintensitet, måste dessutom på grund av den sedan år 1910 avtagande absoluta nativiteten sjunka synnerligen kraftigt under de närmaste åren. Antalet kvinnor i dessa åldersklasser avtager nämligen på grund av nativitetsnedgången efter

nämnda år hastigare än antalet män i åldersklasserna 20—50 år, för vilkas vidkommande födelsekurvans fall gör sig kännbar i samma grad först fem år senare. Proportionen mellan könen i giftermålsåldrarna förändras därför hastigt. Med tämligen stor säkerhet kan denna könsproportion förutsägas de närmaste femton åren. Antalet kvinnor per 1000 (ogifta såväl som gifta) män i nämnda åldersklasser sjunker från nuvarande 1063 ($^{21}_{12}$ 1935) till omkring 950 år 1950, om nuvarande dödlighet förutsättes bestående, eller om inga större förändringar i dödlighetsdifferens könen emellan sker. Allteftersom kvinnoöverskottet förskjutes till allt högre åldersklasser och försvinner, bör giftermålsintensiteten för kvinnokönet förväntas tilltaga och samtidigt civilståndsfördelningen så småningom förändras därhän, att de ogifta kvinnornas antal sjunker och de giftas relativa antal stiger.

Man kan fråga sig, i vilken grad giftermålsfrekvensen för kvinnokönets vidkommande av denna anledning kan komma att stiga under kommande år, och huru procenttalet ogifta sjunker till följd därav, allt under den förutsättningen att männens giftermålsfrekvens ej undergår någon förändring från sitt hittillsvarande genomsnittsvärde. Det är visserligen ovisst, huruvida männens giftermålsintensitet verkligen, kan förväntas bli bestående i framtiden vid sitt nuvarande värde, när könsproportionen förändras, så som den måste göra. Den alltmer ogynnsamma könsproportionens sänkande effekt kan emellertid eventuellt tänkas neutraliserad även i fortsättningen av den på sista tiden observerade, på andra omständigheter, troligen nativitetsnedgången, beroende höjningen av männens giftermålsintensitet.

Ett sådant bestämningsproblem som detta är förvisso något svåröst och villkorligt till följd av det vanskliga i en förutsägning av bland annat den framtida relationen mellan antalet omgiften och första giften för kvinnornas vidkommande. Fördelningen mellan ogifta, gifta och förut gifta beror förutom av de ogiftas giftermålsintensitet även av det relativa antalet omgiften. Relationen mellan antalet omgifta och totalantalet vigda kvinnor har visserligen under detta århundrade hållit sig nästan oförändrad, 3.5 %, men av denna konstans bör man icke sluta sig till att antalet omgifta håller sig vid samma låga nivå även i framtiden. Denna procentsats torde

stiga, icke så mycket därför att antalet förut gifta (änkor och fränskilda) tilltager i någon högre grad som fastmer därför, att antalet ogifta måste avtaga, varför relationen mellan de ogiftas (aldrig giftas) antal och de förut giftas antal förändras med en procentuell ökning av omgiftenas antal som en synnerligen trolig följd. Ett ökat antal män måste i framtiden komma att gifta sig med änkor eller fränskilda kvinnor. Denna omständighet influerar i någon mån på storleken av de ogifta kvinnornas giftermålsintensitet.

Förändringar i relationen mellan makarnas vigselålder kunna också inverka förändrande på den kvinnliga giftermålsintensiteten. En förändring av totalantalet för första gången vigda kvinnor eller en förändring av det kvarblivande antalet ogifta vid mera framskriden ålder kan visserligen icke bli följd av varierande åldersrelationer mellan makarna vid vigseln, utan endast förskjutningar av den kvinnliga giftermålsintensitetens storlek inom olika åldersår i riktning mot högre eller lägre genomsnittlig vigselålder.

Tabell 8. Åldersrelationerna mellan makarna i äktenskap mellan ogift man och ogift kvinna.

Mannens ålder	Hustruns medelålder		
	1901—1910	1911—1920	1934
15—20	22.60	21.78	21.20
20—25	23.56	23.38	22.30
25—30	23.16	25.06	24.95
30—35	27.33	27.46	27.48
35—40	29.41	30.00	30.50
40—45	32.19	32.70	33.35
45—50	34.67	35.20	36.65
50—55	37.31	37.31	39.85
55—60	39.43	40.44	43.75
60—65	40.07	42.02	45.70
65—	46.06	47.06	48.55

Under detta århundrade ha också makarnas åldersrelationer undergått vissa förändringar. Hustruis medelålder i relation till mannens vigselålder har varit underkastad vissa icke obetydliga eller tillfälliga förändringar. Av tabell 8 framgår, att dessa förändringar i korthet kunna karakteriseras på följande vis. I de äktenskap, där

mannens vigselålder understigit trettio år, har hustruns medelålder vid vigseln förskjutits nedåt under åren 1901—1935 och tvärtom har medelåldern stigit, när mannens vigselålder överstigit nämnda ålder. Resultatet har blivit en förändring, så att hustruns medelålder alltmer förlöper i överensstämmelse med mannens ålder. Grafiskt illustrerat skulle förändringarna visa, att de räta linjer, »regressionslinjerna», vilka utjämna hustruns medelålder såsom funktion av mannens ålder, vridit sig så, att de numera bilda större vinkel med baslinjen. Dessa räta linjers ekvationer äro (y = hustruns medelålder, x = mannens vigselålder)

Åren 1901—1910	$y = 0.454 \cdot x + 12.89$
1911—1920	$y = 0.495 \cdot x + 11.63$
1934	$y = 0.539 \cdot x + 10.27$

Korrelationskoefficienten, vilken antyder graden av sambandet mellan makarnas ålder, har stigit från 0.50 åren 1901—1910 till 0.60 år 1934, och detta innebär, att extrema åldersdifferenser makarna emellan blivit allt ovanligare. De här omnämnda förändrade relationerna mellan mannens och hustruns vigselålder torde säkerligen stå i samband med könsproportionens förändring och förskjutningar i den ogifta befolkningens åldersfördelning. De behöva dock ej enbart bero därav utan kunna också vara betingade av andra omständigheter såsom det friare umgänget könen emellan och ett förminskande av antalet äktenskap, ingångna på föräldrarnas mer eller mindre bestämda önskan.

Det är väl troligt, att likartade förändringar i de vigdas åldersrelationer fortfarande komma att inträffa under de närmaste årtiondena, och detta orsakar osäkerhet vid en förutbestämning av giftermålsintensitetens storlek i skilda åldersklasser. Även om man förutsätter en konstant giftermålsintensitet hos männen kan till följd av dessa båda här omnämnda orsaker den framtida kvinnliga giftermålsintensiteten beräknas endast med en viss osäkerhet.

I syfte att illustrera, vilka förändringar kvinnoöverskottets försvinnande kan medföra för giftermålsintensiteten, lämnas här nedan resultatet av några beräkningar däröver, dock icke avseende den framtida aktuella befolkningen med dess irreguljära åldersfördelning,

utan olika stabila befolkningstyper, nämligen dels en stationär befolkning, dels en regressiv befolkning.

Till grund för dessa befolkningstyper har lagts den svenska dödlighetstabellen för åren 1931—1935. Relationen mellan könens numerär vid födelsen har antagits vara densamma som under åren 1931—1935 (något mer än 106 gossar mot 100 flickor). Den stationära befolkningen förutsättes utgå från ett årligt antal av 100,000 födda flickor och ett däremot korresponderande antal gossar. För den regressiva befolkningen har antagits, att åldersklasserna 0—5 år härstamma från ett årligt antal av 100,000 födda, åldersklasserna 5—10 år från $100,000 \times 1.03$, åldersklasserna 10—15 från $100,000 \times (1.03)^2$ etc. Den regressiva befolkningen förutsättes sålunda avtaga med 3 % på fem år. Dessa båda befolkningstypers utseende anges i tabell 9 (stationär befolkning) och tabell 10 (regressiv befolkning).

Följande övriga antaganden hava lagts till grund för beräkningarna:

1) 1931—1935 års giftermålsintensitet för ogifta män, normal svensk äktenskapsfrekvens, förutsättes vara rådande. Procenttalet ogifta i skilda åldersklasser är därmed också bestämt.

2) Antalet förut gifta utgör samma relativa antal av de gifta som det den $^{31}_{12}$ 1935 iakttagna.

3) Männens omgiftesfrekvens förutsättes vara densamma som den under åren 1931—1935 iakttagna.

4) Det beräknade antalet vigda män, såväl för första gången gifta som omgifta, förutsättes gifta sig med ogifta kvinnor i samma relativa antal som under år 1935. Det enligt dessa hypoteser 1—4 beräknade antalet med ogifta kvinnor vigda män anges i tabellerna 9 och 10.

5) Slutligen lägges till grund för beräkningarna de under år 1935 iakttagna åldersrelationerna makarna emellan.

Det på grund av dessa antaganden beräknade antalet för första gången vigda kvinnor i skilda åldersklasser anges i tabell 9 och 10, dels i absoluta antal, dels i promille av folkmängden i samma åldersklass. Från dessa promilletal kan giftermålsintensiteten bestämmas utan svårighet.¹

¹ S. D. Wicksell: »Nuptiality, Fertility and Reproductivity». Skandinavisk Aktuarietidskrift. 1931.

Tabell 9. Förutsatt antal vigda män samt beräknat antal för första gången vigda kvinnor i en stationär befolkning.

Ålders- år	Antal i en stationär befolkning. Män	Årligt antal för första gången vigda män	Årligt antal omgifta män	Därav i äktenskap med ogift kvinna		Beräknad ålders- fördelning för de för första gången vigda kvinnorna	Antal i en stationär befolkning. Kvinnor	% ₀₀ vigda i relation till folkmängden	Giftermåls- intensitet för ogifta kvinnor
				För första gången vigda	Omgifta				
15—20	96 604	106		106		4 937	92 718	53.2	10.9
20—25	95 024	15 135	17	15 010	17	30 372	91 284	332.7	86.6
25—30	93 349	30 108	401	29 721	377	26 460	89 725	294.9	125.3
30—35	91 701	18 232	702	17 801	631	11 568	88 192	131.2	111.4
35—40	89 940	7 901	1 120	7 570	964	4 534	86 565	53.3	66.7
40—45	87 896	3 450	1 220	3 127	1 025	2 041	84 741	24.1	39.4
45—50	85 267	1 568	1 156	1 396	906	1 018	82 450	12.3	23.5
50—55	81 810	776	932	680	696	393	79 480	4.9	10.2
55—60	77 136	337	716	271	485	156	75 535	2.1	4.6
60—65	70 692	172	467	147	298	64	70 062	0.9	2.0
65—70	61 794	102	443	79	263	27	62 248	0.4	0.9

Tabell 10. Förutsatt antal vigda män samt beräknat antal för första gången vigda kvinnor i en regressiv befolkning.

Ålders- år	Antal i en regressiv befolkning. Män	Årligt antal för första gången vigda män	Årligt antal omgifta män	Därav i äktenskap med ogift kvinna		Beräknad ålders- fördelning för de för första gången vigda kvinnorna	Antal i en regressiv befolkning. Kvinnor	% ₀₀ vigda i relation till folkmängden	Giftermåls- intensitet för ogifta kvinnor
				För första gången vigda	Omgifta				
15—20	105 563	116		116		5 662	101 317	55.9	11.5
20—25	106 950	17 035	19	16 894	19	35 227	102 741	342.9	90.3
25—30	108 218	34 904	465	34 455	437	31 242	104 016	300.4	138.5
30—35	109 496	21 770	838	21 255	753	14 021	105 307	133.1	117.0
35—40	110 615	9 717	1 377	9 310	1 186	5 664	106 465	53.2	76.2
40—45	111 345	4 370	1 545	3 961	1 298	2 648	107 348	24.7	48.6
45—50	111 255	2 046	1 508	1 821	1 182	1 357	107 579	12.6	30.2
50—55	109 946	1 043	1 253	914	935	542	106 815	5.1	13.7
55—60	106 775	466	991	375	671	225	104 559	2.2	6.2
60—65	100 791	245	666	210	425	91	99 892	0.9	2.6
65—70	90 747	150	651	116	386	40	91 414	0.4	1.2

En jämförelse mellan de för den stationära och den regressiva befolkningstypen beräknade giftermålsintensiteterna avseende ogifta kvinnor och de under åren 1901—1935 i Sverige iakttagna giftermålstalen lämnas i tabell 11.

Tabell 11. De beräknade giftermålsintensiteterna för stationär och regressiv befolkningstyp jämförda med giftermålsintensiteten i Sverige 1901—1935.

Åldersklass	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1935	1935	För stationär befolkning beräknad	För regressiv befolkning beräknad
15—20	10.1	9.5	9.7	11.5	12.5	10.9	11.5
20—25	73.1	74.1	72.4	80.6	91.1	86.6	90.3
25—30	92.5	93.7	94.7	105.7	122.2	125.3	138.5
30—35	62.5	61.3	61.5	66.4	76.5	111.4	117.0
35—40	34.9	33.4	32.1	33.6	37.2	66.7	76.2
40—45	19.4	17.9	17.1	16.6	18.3	39.4	48.6
45—50	10.7	9.7	9.1	8.7	9.4	23.5	30.2

Jämförda med intensitetstalen för åren 1901—1930 innebära de en avsevärd förhöjning i samtliga åldersklasser. Med siffrorna för sista femårsperioden, särskilt för år 1935, överensstämna de beräknade talen i åldersklasserna 15—30 tämligen bra. De beräknade framtida värdena för dessa åldersklasser torde därför icke kunna anses vara på något vis orimliga utan kunna gälla såsom goda uppskattningar av de framtida förhållandena i Sverige. Man kan också säga, att i åldersklasserna 15—25 år ha giftermålsintensiteterna för ogifta kvinnor redan anpassat sig efter den förändrade åldersfördelningen.

I åldersklasserna över trettio år äro beräkningarnas siffror mycket högre än till och med de höga giftermålsintensiteterna under år 1935. Visserligen måste det här ännu existerande kvinnoöverskottet verka sänkande på den aktuella giftermålsintensiteten, men samtidigt torde dock beräkningarna ligga i överkanten. Detta av den tidigare berörda orsaken att en betydlig stegring av de kvinnliga omgiftenas antal måste förutsättas utöver det här antagna antalet, vilket givetvis har en sänkande effekt på de beräknade giftermålsintensiteterna för ogifta kvinnor i framförallt de högre åldersklas-

serna. Man måste antaga att de båda civilståndskombinationerna *ogift man, förut gift kvinna* och *förut gift man, förut gift kvinna* bliva mycket talrikare i framtiden än vad som här antagits.

De beräknade giftermålsintensiteterna visa hän på att i den stationära befolkningstypen 9.8 % av de kvarlevande vid 50 års ålder äro ogifta. I den regressiva befolkningstypen är detta relativa tal ännu lägre, nämligen 7.7 %. I den aktuella befolkningen var detta procenttal $^{31}/_{12}$ 1935 något mer än 20 %.

De beräknade siffrorna över antalet ogifta vid 50 års ålder torde anses vara något i underkant. En fördubbling av omgifterna i relation till samtliga giften höjer de beräknade procenttalen ogifta vid 50 års ålder med cirka 3 %, sålunda till omkring 12 à 10 %. Om däremot den nu under åren 1936 och 1937 iakttagna stegringen av den manliga giftermålsintensiteten har en reell bakgrund och kan bliva bestående, har detta givetvis som följd en ytterligare höjning av kvinnornas giftermålsintensitet med därav följande sänkning av det kvarstående procenttalet ogifta. Då emellertid antalet ogifta kvinnor i 15—45 års åldern per 100 ogifta män i ålder 20—50 år enligt beräkningarna kommer att bliva endast 101 (stationär befolkning) eller 94 (regressiv befolkning) torde denna synnerligen kraftigt förändrade könsproportion verka i sin tur sänkande på männens giftermålsintensitet.

Ovan anförda beräkningar hava berört mera teoretiska befolkningstyper, den stationära befolkningstypen och den stabila regressiva typen. Då den svenska befolkningen allt mer och mer övergår till den regressiva typen med en trolig folkminskning större än den för den hypotetiska regressiva typen antagna 3 % på fem år, visa beräkningarna hän på att i den svenska befolkningen den kvinnliga giftermålsintensiteten måste stegras och det kvarblivande antalet ogifta måste starkt nedgå. Eftersom den svenska befolkningen icke är en ren bild av dessa typer utan en högst instabil befolkning ur ålderssynpunkt, kan civilståndsfördelningen för kvinnkönet under de närmaste åren givetvis icke annat än så småningom förändras i riktning mot ett minskat antal ogifta och ett högre antal gifta. Att applicera det ovan använda förfarings sättet på den aktuella befolkningen med dess instabila åldersfördelning och med utgångspunkt från dess nuvarande civilståndsfördelning skulle falla sig tämligen

besvärligt. Den kvinnliga civilståndsfördelningen kan emellertid för de närmaste femton å tjuugo åren approximativt beräknas på ett enklare vis.

Vid 1920 och 1930 års folkräkningar hava tabeller över de gifta makarnas inbördes åldersförhållanden uppställts. Befolkningen i åldersklasserna över femton eller tjuugo års ålder kan tillräckligt noggrant uppskattas under de närmaste femton å tjuugo åren, d. v. s. till år 1950 eller 1955.¹ Förutsättes procentantalet gifta män i olika

Tabell 12. Beräknat procentuellt antal gifta kvinnor i Sverige 1940—1955.

Åldersklass	Förutsatt procentuellt antal gifta män i olika åldersklasser = 1935 års siffror	Procentuellt antal gifta kvinnor ^{31/12} 1935	Beräknat antal gifta kvinnor i ‰ av totalantalet kvinnor			
			1940	1945	1950	1955
15—20	0.15	11.7	12.3	14.0	14.2	14.2 ²
20—25	61.54	215.2	228.6	235.3	260.6	257.8
25—30	331.84	505.5	527.1	544.9	556.2	605.8
30—35	585.02	644.0	656.9	703.2	724.4	735.9
35—40	714.22	694.2	705.8	720.0	768.5	789.9
40—45	773.45	703.1	713.1	723.1	736.5	783.8
45—50	788.93	682.1	686.5	694.4	703.3	715.3
50—55	782.89	656.6	655.6	668.4	676.3	685.1
55—60	766.70	612.5	612.3	605.2	617.5	624.6
60—65	730.74	552.8	517.5	527.0	521.1	531.5
65—70	678.05	463.8	506.2	501.3	510.5	504.0
70—75	597.31	374.3	416.5	404.8	401.5	407.3
75—80	498.57	269.7	254.7	287.0	281.2	277.5
80—	339.56	142.6	127.8	123.4	132.2	137.6

åldersklasser vara konstant = 1935 års siffror, kan de gifta kvinnornas åldersfördelning beräknas med utgångspunkt från korrelationsfördelningen mellan makarnas levnadsålder för några årtionden framåt.

Resultaten av dessa beräkningar (Tabell 12) visa tydligt att an-

¹ Se Stat. Off. Utr. 1938:24. Betänkande med vissa demografiska utredn. Kapitel III, Sveriges framtida befolkning.

² Då åldersklassen 15—20 år år 1955 beror av nativiteten åren 1935—1940 är dess storlek okänd och det procentuella antalet gifta kvinnor är satt lika med siffran för år 1950.

talet gifta kvinnor undergår en betydlig relativ ökning under de närmaste femton åren, och att antalet till äktenskap lediga, ogifta eller förut gifta, minskas kraftigt.

Denna förskjutning mellan olika civilstånd för kvinnornas vidkommande medför betydelsefulla konsekvenser.

För befolkningsfrågans utveckling är förskjutningen i så måtto en förändring i gynnsam riktning, då den otillräckliga fruktsamheten till följd därav undergår en icke obetydlig höjning. Om nämligen den äktenskapliga fruktsamheten och den utomäktenskapliga fruktsamheten var för sig bliva konstanta, tilltager fruktsamheten

Tabell 13. Beräkning av reproduktionstalet om nuvarande äktenskaplig och utomäktenskaplig fruktsamhet kombineras med den beräknade civilståndsfördelningen för år 1955.

Åldersklass	Äktenskaplig fruktsamhet	Utomäktenskaplig fruktsamhet	Fruktsamhet enligt 1955 års civilståndsfördelning	Fruktsamhet enligt 1955 års beräknade civilståndsfördelning	Antal i stationär befolkning	Beräknat antal nedkomster enligt 1935 års civilståndsfördelning	Beräknat antal nedkomster enligt 1955 års civilståndsfördelning
15—20	517.7	11.6	17.44	18.8	4 636	81	87
20—25	268.9	24.7	76.01	87.7	4 564	347	400
25—30	165.9	17.0	91.29	107.2	4 486	410	452
30—35	115.2	11.5	77.86	87.8	4 410	343	387
35—40	72.1	8.3	52.59	58.7	4 328	228	254
40—45	31.0	3.3	22.67	25.0	4 237	96	106
45—50	3.5	0.3	2.80	2.6	4 123	10	11
Summa						1 515	1 697
Reproduktions-tal						0.723	0.810

beräknad oavsett civilstånd om det relativa antalet gifta ökas. Faktiskt kan den nu låga fruktsamheten och det låga reproduktionstalet delvis anses vara förorsakat av det nu befintliga kvinnoöverskottet och befolkningsutvecklingen får icke dömas så ogynnsamt som det nuvarande reproduktionstalet lätt giver anledning till. En beräkning (Tabell 13) visar, att nuvarande äktenskaplig och utomäktenskaplig fruktsamhet i kombination med den för år 1955 beräknade civilståndsfördelningen giver ett reproduktionstal = 0.81 i stället för 0.72 med den nuvarande civilståndsfördelningen.

Men den förändrade civilståndsfördelningen drager även med sig andra konsekvenser, vilka indirekt kunna inverka på fruktsamheten.

Med sjunkande antal icke gifta kvinnor måste arbetsmarknaden få alltmera användning för gifta kvinnor. Förvärvsarbetande gifta kvinnor torde därför bliva allt vanligare och diskussionen om gift kvinnas förvärvsarbete måste i framtiden också ses ur den synpunkten, om arbetsmarknaden kan undvara de gifta kvinnorna. Den ökade dragkampen mellan äktenskap å ena sidan och förvärvsarbete å andra sidan giver denna fråga ett annat utgångsläge. En inverkan av förskjutningen mellan civilstånden i kombination med den förändrade åldersfördelningen kan spåras även på ett annat område, den kvinnliga arbetskraften i hushållet. Knapphet på hembiträden är redan nu rådande, och torde denna brist förvärras kraftigt under de närmaste årtiondena. Den enda tröst, som kan givas de familjer och de husmödrar, som för tillfället ha svårigheter med erforderlig huslig arbetskraft är den förvisso ringa trösten, att svårigheterna äro bagatellartade mot vad de bliva om några år. Det är icke så mycket avskyn för det husliga arbetet som rent ut det minskade antalet ogifta kvinnor i de yngre åldrarna, som kommer att vålla denna hembiträdesbrist, och helt naturligt söker sig det otillräckliga antalet hembiträden till för dem så behagliga platser som möjligt, d. v. s. barnlösa och barnfattiga familjer, medan de barnrika familjerna bliva utan. Utan att närmare ingå på dessa frågor, torde det dock vara berättigat att förmoda, att de här nämnda omständigheterna icke kunna anses hava gynnsam inverkan på den äktenskapliga fruktsamheten, och att sålunda den ökade giftermålsintensiteten, som i sig är fördelaktig för befolkningsfrågan, också medför konsekvenser som äro rätt svåröverskådliga.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Det schweiziska regerings- Schweiz har på mångahanda sätt fått **sättets utveckling.** känning av och blivit lidande på den politiska och ekonomiska utvecklingen i Centraleuropa under 1930-talet; dess gamla omfattande utrikeshandel liksom turistväsendet har råkat i olag, arbetslösheten har konstant varit ganska hög, regeringspolitiken har satts i system, och trycket utifrån har framkallat försvarsåtgärder av det mest omfattande slag med tunga men tydligen jämförelsevis lätt burna bördor på medborgarna.

Inrikespolitiskt har även åtskilligt förändrats under senare år. Det viktigaste är, att den socialdemokratiska oppositionen frångått sin tidigare antimilitaristiska politik och begynt ett samarbete med den borgerliga koalitionen. Detta samarbete fick sitt starkaste uttryck, när kantonsregeringen i Bern vid folkvalet våren 1938 sammansattes av alla större partier; två socialdemokrater invaldes därvid i niomannakollegiet, däribland den sedan generalstrejken 1918 på borgerligt håll lika hatade som för sin eminenta begåvning beundrade Robert Grimm. Valet tillgick f. ö. på det sättet, att de borgerliga blott upptogo sju namn på sin gemensamma lista, vilka vid första valet erhöilo absolut majoritet; vid fyllnadsvalet röstade endast socialdemokraterna om och på de två kandidater, som de uppställt redan vid första valet men som då ej fått tillräckligt röstetal. I övrigt har samarbetet bl. a. kommit till synes vid de två stora referenda under 1938, nämligen om den nya enhetliga strafflagen och om vissa transitoriska författningsstadganden, enligt vilka förbundets finansiella makt under de tre närmaste åren stärkts till mötande av krisvårigheterna; såsom svenska tidningar meddelat röstade folket vid hälle tillfällena »ja», till vilken utgång kanske främst bidrog att propagandan under 1938 och efter Österrikes »Anschluss» appellerat till nationell och kulturell samhörighet inom det språkligt, politiskt och konfessionellt så splittrade Edsförbundet. Samtidigt härmed har man kunnat förmärka vissa, upplösningstendenser bland de borgerliga. Den ofta beskrivna »Duttweillerrörelsen» har erövrat en del av medelklassen i det protestantiska Schweiz, en radikal grupp »Jungbauer» har brutit sig ur det vid 1935 års nationalrådsval decimerade bondepartiet, och i den borgerliga vänstern har en fang under Stuckis ledning ivrigt krävt planhushållning samt i samverkan med socialdemokratien framlagt ett folkinitiativ härom, som dock ännu ej avgjorts. Däremot synas de många »frontistiska» rörelserna (närmast att jämföra med de

Nationella i Sverige) trots mångfalden av propagandaskrifter ej ha lyckats vinna någon egentlig resonans utanför yngre studentkretsar.

Under alla dessa förändringar har regeringssättet emellertid visat sig konstant. Fullmaktssystemet och »Dringlighetsklausulen» ha lika flitigt som vid årtiondets början tagits i bruk av förbundsregeringen, under åsidosättande av folkmakten. Och den borgerliga koalitionen har icke visat sig benägen att inkorporera socialdemokratien i regeringssamarbetet. Den framställning av det schweiziska regeringssystemet, som jag givit i min avh. »Regeringssättet i den schweiziska demokratin», sträckte sig fram till invalet av Oprecht som Schulthess' efterträdare våren 1935. Sedan dess har inte någon vakans i förbundsrådet uppstått, förrän finansministern Meyer (frisinnad, Zürich) i december 1938 efter jämnt tio års tjänstgöring, trött av år och finansbekymmer, inlämnade sin demissionsansökan. Vakansen aktualiserade flera spörsmål. Skulle de frisinnade fortfarande kunna göra anspråk på 4 platser och majoritet i förbundsrådet, trots att partiet vid nationalrådvalet 1935 ytterligare gått tillbaka? Skulle man icke nu, liksom tidigare skett i ett par kantoner, söka inlänka socialdemokraterna i regeringssamarbetet? Skulle Zürich i enlighet med den obrutna traditionen åter vara självskrivet till mandatet, trots att det franska Schweiz sedan 1934 blott haft en representant i centralregeringen och trots att man vid valen 1934 och 1935 uttryckligen förutsatte, att det vid första uppkommande ledighet skulle bli ihågkommet? Den intrikata situationen löstes förvånande snabbt och smärtfritt. De frisinnades majoritet uppställde d:r Ernst Wetter från Zürich (direktör för en industriorganisation, tidigare byråchef i näringsdepartementet, ursprungligen lärare, sedan 1929 nationalråd); de katolsk-konservativas majoritet accepterade dennes kandidatur, medan bondepartiet beslöt att skänka sina medlemmar röstfrihet. Socialdemokraterna uppställde ständerrådet d:r Emil Klöti, staden Zürichs stadspresident, som även kandiderade mot Meyer 1929. Vid valet närvaro 223 (10 frånvarande); 16 sedlar voro blanka eller ogiltiga; Wetter erhöll 117 röster och Klöti 98. Ett så högt röstetal har aldrig tidigare en socialdemokrat nått; nära hälften av rösterna på Klöti måste ha kommit från borgerliga, som antingen önskat nationell samling eller tilläventyrs varit missnöjda med den valde frisinnade kandidaten, vilkens fyllda 61 år lågo honom i fatet och vilken dessutom ej kan räknas till de mera framskjutna politikerna. Särskilt inom bondepartiet tycks en stark stämning för öppet samarbete med socialdemokraterna ha varit tillfinnandes. Enligt vad de frisinnades ledare i debatten i förbunds församlingen före valet upplyste om, skulle det deciderande motståndet mot tanken på socialdemokratisk »Bundesratsbeteiligung» ha rests från det franska Schweiz' borgerliga, bland vilka de antisocialistiska strömningarna äro starkast. Tilläggas må. att socialdemokraterna efter valutgången ställt i utsikt ett folkinitiativ, gående ut på att återigen ta upp den gamla, i sextio år diskuterade tanken på folkval av förbundsregeringen — precis som

valen 1934 och 1935 föranledde det franska Schweiz att resa kravet på utökning av förbundsrådets antal till nio i syfte att därmed trygga bättre representation åt den fransktalande delen av landet.

Det kan vara av intresse att lämna denna redogörelse för ifrågasvarande förbundsrådsval, enär detta är betecknande för den senaste politiska utvecklingen i den schweiziska demokratien. Det är nu nästan jämnt tjugu år sedan, som den (från Ålandskommissionen bekante) förbunds-presidenten Calonder å de borgerligas vägnar högtidligen gav utfästelsen om mandat åt socialdemokraterna i förbundsregeringen. Trots att dessa numera uppgivit sin doktrinära oppositionspolitik från 1920-talet och i elva år anmält sig själva som villiga att inträda i centralregeringen, vänta de ännu på utfästelsens infriande. Problemet är, om svårigheten att intaga socialdemokrater i förbundsrådet beror enbart på de borgerliga partiernas envetna motstånd eller på regeringssystemet självt, i den meningen att detta skulle förutsätta och implicera en viss politisk homogenitet i »ministären».¹

Elis Håstad.

Kommittén för utrikespolitisk upplysning. Här nu avslutat sitt första verksamhetsår. Arbetet har därunder fått en betydande omfattning, och det har sålunda visat sig, att kommittén har en verklig uppgift att fylla på de olika områden den varit verksam.

Under året påbörjades utgivandet utav en populärvetenskaplig, utrikespolitisk skriftserie, som går under benämningen »Internationell politik». Detta skedde med en skrift av kanslirådet, docenten Torsten Gihl om neutralitetsproblem. Under loppet av år 1939 beräknas ett tiotal skrifter utkomma, i vilka bl. a. följande ämnen skola behandlas: Tysklands krav på kolonier, Stormakternas rustningar, Mussolinis utrikespolitik, Brittiska imperiet och Islam i världspolitiken.

Skrifterna betinga ett pris av kr. 1: — och förläggas av Kooperativa Förbundets förlag.

På förslag av nämnda bokförlag har kommittén åtagit sig utgivandet av ett utrikespolitiskt lexikon. Lexikonets storlek skall vara närmare 500 sidor, och det beräknas utkomma under loppet av år 1940.

I slutet av sommaren började kommittén att till landsortspressen utsända artiklar avsedda att ge en saklig upplysning rörande förhållanden, som stå i samband med aktuella utrikespolitiska händelser. Under hösten utsändes sammanlagt 14 artiklar. Tidningarna ha visat

¹ Ifrågasvarande uppgifter äro hämtade ur schweiziska tidningar för senare år. Röstsiffrorna vid förbundsrådsvalet, vilket anmärkningsvärt nog ej synes omnämnt i svensk press trots att det företogs samtidigt med de i svenska tidningar omnämnda valen av president och vice president, grunda sig på *La Tribune de Genève* den 16 dec. 1938. Beträffande regeringssamarbetets natur hänvisas till min ovannämnda avhandling, särskilt sid. 650 ff.

sig uppskatta denna kommitténs verksamhet, vilket framgår därav, att 60 olika tidningar infört en eller flera av de utsända artiklarna. Under år 1939 kommer kommittén att till de tidningar, som förklarat sig intresserade av ett fortsatt samarbete i detta hänseende, utsända två artiklar i månaden.

Kommittén har även bedrivit en omfattande folkbildningsverksamhet, och det kan utan överdrift sägas, att genom kommitténs initiativ folkbildningsarbetet i Sverige kommit att omfatta ett nytt område, nämligen efterkrigstidens internationella politik. Det 20-tal kunniga föreläsare, som ställt sig till kommitténs disposition, ha tagits i anspråk av föreningar över hela landet. Kommittén har under år 1938 helt eller delvis, framför allt delvis, bekostat 277 föreläsningar. För bedömandet av denna siffra bör det framhållas, att verksamheten på detta område inte hade hunnit komma i gång under vårterminen. Kommittén har följt den principen att icke bevilja bidrag till utrikespolitiska föreläsningar annat än när det gäller kurser å minst 4 föreläsningar. Det är omöjligt att exakt ange det antal personer, som bevisat kommitténs föreläsningar, men sannolikt överstiger det 7.000.

Redan i våras startade kommittén som bekant utrikespolitiska studiecirkelar vid universiteten i Lund och Uppsala samt vid Stockholms Högskola. Dessa studiecirkelar, genom vilkas tillkomst kommittén avsåg att i någon mån söka avhjälpa bristen på undervisning vid våra universitet angående de senaste 20 årens internationella politik, ha under höstterminen fortsatt sin verksamhet. Ledningen av studiecirkeln vid Stockholms Högskola har handhåfts av docenten Gihl. Vid de tre sammanträden som ägt rum ha uppsatser behandlande olika neutralitetsproblem diskuterats. Studiecirkeln vid Uppsala universitet har liksom under vårterminen haft till ledare docenten Stig Jägerskiöld. De två sammanträden, som ägt rum, ha båda ägnats åt brittiska imperiets författningsproblem. Ledningen av studiecirkeln vid Lunds universitet handhas alltjämt av professor Karl Olivecrona. Under höstterminen förekom icke några sammanträden, utan man ägnade sig i stället åt förberedelser för de planerade 6 sammanträdena under vårterminen-1939.

R. L—m.

Befolkningskommissionens utredningar. Den i maj 1935 tillsatta Befolkningskommissionen har vid årsskiftet 1938—39 publicerat sitt slutbetänkande och därmed avslutat sitt arbete. De olika betänkanden, som kommissionen framlagt under de tre och ett halvt år den arbetat, ha åstadkommit mera diskussion i dagspress och man och man emellan än någonsin en statlig kommitté tidigare. Många av kommissionens förslag ha från skilda politiska håll emottagits med gillande, men å andra sidan har heller icke kritik saknats. I den mån kritiken gällt värdet av de reformer, som

föreslagits, torde det vara för tidigt att ge ett definitivt omdöme. I sitt slutbetänkande framhåller befolkningskommissionen, att befolkningsfrågan så långt ifrån är slutgiltigt löst, att den i stället i framtiden torde föranleda samhället till mycket mer radikala reformer än dem, som kommissionen ansett sig kunna föreslå.

Kritiken mot befolkningskommissionens verksamhet har satt in också på annat sätt, nämligen i frågan om den folkpsykologiska inställningen till familj och barnafödande. Man har menat, att kommissionen ej tillräckligt beaktat denna sida av saken utan lagt tyngdpunkten vid de sociala och ekonomiska reformerna. Kommissionens uppfattning härutinnan har klarlagts i ett särskilt betänkande (Yttrande med sociala synpunkter på befolkningsfrågan), och därjämte har spörsmålet ägnats ett kapitel i slutbetänkandet. I detta påpekas, hurusom den allt starkare barnbegränsningen förorsakats av en allmän livsåskådningskris, vilken lett till en individualistisk och för familjebildning och barnafödande främmande mentalitet, och kommissionen diskuterar i anslutning härtill möjligheterna att genom upplysningsverksamhet och propaganda söka motverka denna inställning och ge den enskilde större tillförsikt om framtiden.

Kommissionen framhåller, att man måste betrakta befolkningsproblemen med utomordentligt allvar och pröva alla vägar att påverka utvecklingen. Då de ekonomiska och sociala missförhållanden, som befolkningsförhållandena orsaka, i framtiden bli mera kännbara för den enskilde medborgaren, komma de också att bana väg för mera vittgående befolkningspolitiska åtgärder.

Befolkningskommissionens verksamhet har haft till resultat ett stort antal betänkanden och förslag. Förutom ett antal mera speciella yttranden och förslag (t. ex. förslag om extra folkräkning, yttrande i bostadsfrågan) ha ej mindre än 17 betänkanden avgivits, i vilka framställts ett stort antal förslag till befolkningspolitiska reformer. Nedan meddelas en fullständig förteckning över dessa betänkanden.

Förslag till ändring i vissa delar av gällande bestämmelser i fråga om anställnings- och avlöningsförhållanden för kvinnliga befattningshavare i offentlig tjänst (1935. Ej tryckt).

Betänkande angående förlossningsvården och barnmorskeväsendet samt förebyggande mödra- och barnavård (S. O. U. 1936: 12).

Betänkande angående familjebeskattningen (S. O. U. 1936: 13).

Betänkande angående dels planmässigt sparande och dels statliga bösättningslån (S. O. U. 1936: 14).

Betänkande angående moderskapspenning och mödrahjälp (S. O. U. 1936: 15).

Betänkande angående sterilisering (S. O. U. 1936: 46).

Yttrande angående revision av 18 kap. 13 § strafflagen m. m. (S. O. U. 1936: 51).

Betänkande i sexualfrågan (S. O. U. 1936: 59).

Yttrande i abortfrågan (S. O. U. 1937: 6).

Betänkande i näringsfrågan (S. O. U. 1938: 6).

Betänkande angående barnbeklädnadsbidrag m. m. (S. O. U. 1938: 7).

Betänkande angående förvärvsarbetande kvinnors rättsliga ställning vid äktenskap och barnsbörd (S. O. U. 1938: 13).

Betänkande angående »landsbygdens avfolkning» (S. O. U. 1938: 15).

Yttrande med socialtiska synpunkter på befolkningsfrågan (S. O. U. 1938: 19).

Betänkande angående barnkrubbor och sommarkolonier m. m. (S. O. U. 1938: 20).

Betänkande med vissa demografiska utredningar (S. O. U. 1938: 24).

Slutbetänkande (S. O. U. 1938: 57).

Hannes Hyrenius.

GEORGE H. SABINE: *A history of political theory*. American Political Science Series. London & New York 1937. Pris 15 sh. xvi + 797 sid.

Uttrycket »political science», vilket ju ursprungligen — i likhet med det svenska ordet statskunskap — närmast avsåg studiet av det politiska livets realiteter, till skillnad från statsrättens juridiska och statslärans filosofiska betraktelsesätt, har i de anglosaxiska länderna på senare år fått en något förändrad karaktär. Vanligen menar man nu därmed ungefär detsamma som vi i Sverige kalla allmän statslära, alltså ett historiskt eller analytiskt studium av statsteorierna, och för det förstnämnda området har i Förenta Staterna i stället lancerats ordet »Government». Den terminologiska förändringen är knappast helt lycklig, men det är kanske av större vikt att konstatera, att den har en synnerligen reell bakgrund. Både i England och i Förenta Staterna befinner sig intresset för statsteori i stigande, liksom fallet för övrigt synes vara även på kontinenten, ej minst sedan de sista årens omvälvningar ånyo bragt det konstitutionella livets fundamentala satsar i intressets brännpunkt.

Den akademiska undervisningen kan givetvis ej undgå att i betydande utsträckning taga hänsyn till denna omläggning av intresset. Också har man redan kunnat konstatera, att författningsteorien, som för ett tiotal år sedan var på väg att bli endast en obetydlig detalj i de statsvetenskapliga universitetsstudierna, åter börjat få större utrymme. En svårighet har dock varit bristen på läroböcker. Boëthius' arbete »Om statslivet», som länge dominerat i vårt land, var till den historiska delen ett för sin tid utomordentligt arbete, men har av naturliga skäl ej tagit hänsyn till den moderna utvecklingen — Marx och Lenin, Hitler och Mussolini lysa med sin frånvaro, och även 1800-talets utveckling behandlas mer än summariskt. Dessutom har forskningen fört så pass mycket nytt i dagen, att ett arbete som grundar sig på föreläsningar från 1900-talets första år knappast längre är fullt lämpligt. Jellineks och Kelsens allmänna statsläror med sin rent systematiska att icke säga dogmatiska karaktär äro trots allt mera värdefulla som dokument för forskaren än som läroböcker för studenten, och av de många andra som använts har icke heller någon visat sig fullt tillfredsställande.

Professor Sabines nyutkomna arbete torde bättre än något annat hittills föreliggande lämpa sig just för denna uppgift. Författaren

är professor i filosofi vid Cornell University, men hans rent filosofiska inriktning kompletteras genom den principiella uppfattningen »that theories of politics are themselves part of politics», med andra ord att varje politisk åskådning måste ses mot bakgrunden av den politiska och sociala miljö i vilken den vuxit fram. Detta betyder icke, att han utan vidare ansluter sig till någon materialistisk historieuppfattning. Marx' teori har enligt hans mening »constituted a problem rather than a solution, for though the fact is clearly perceptible that material and economic forces exert a powerful influence upon men's ideas, behavior, and institutions, the mechanism of their action and the nature of the results produced require a knowledge of psychological causation that does not yet exist». Men just denna insikt om den allmänna historieuppfattningens begränsning gör det nödvändigt för honom att med stort intresse följa alla de trådar, som mer eller mindre uppenbart förena den »ideologiska överbyggnaden» med dess sociala och politiska underlag.

Det är särskilt i den efter svenska begrepp väl utförliga avdelning, vilken behandlar den grekiska stadsstatens politiska diskussion, som denna synpunkt fasthålls. De små grekiska republikerna voro, menar författaren, ett slags försöksfält, där just de små förhållandena möjliggjorde en renodling av vissa problemställningar, och ehuru de teorier som där utformades i det följande knappast någonsin förlorat sitt grepp om sinnena, måste man ständigt hålla i minnet, att intet modernt samhälle kan arbeta med dylika förenklingar. Denna synpunkt kommer klarare i dagen därigenom att författaren behandlar icke blott Platon och Aristoteles utan även den för-platoniska teorien, varigenom anknytningen till aktuella förhållanden tydligare framträder.

Nästa avdelning (sid. 141—328) ägnas den äldre naturrätten, sådan den utformades i den romerska rätten och under medeltiden. Den sammanhållande problemställningen betecknas med uttrycket universalsamhällets problem. Sammanställningen mellan de båda perioderna är givande, och det vill åtminstone förefalla som om författaren skulle ha rätt i sin uppfattning att sambandet här är betydligt närmare än mellan grekisk och romersk statsteori. Å andra sidan står man kanske någon gång en smula frågande, såsom när i ett kapitel sammanförs Seneca, Augustinus och Gregorius den store. Innebär icke detta en alltför ringa betoning av det nya, som kristendomen trots allt även på det politiska området införde — låt vara att det helt säkert är lika farligt att bortse från kyrkofädernas starka anknytning till romersk tradition? Av de kapitel som behandla den senare medeltiden böra två särskilt framhållas, nämligen översikterna av den publicistiska fejden mellan Filip den sköne och Bonifatius VIII samt av de allmänna kyrkomötenas politiska teorier.

Den tredje och sista huvudavdelningen, som omfattar mera än halva boken, ägnas nationalstatens teori. Den kunde utan skada ha uppdelats: sid. 331—414 behandla renässans och reformation,

sid. 415—574 den yngre naturrätten, sid. 575—775 den moderna utvecklingen från Rousseau till kommunism och fascism. En närmare innehållsredogörelse är här knappast på sin plats. Särskilt bör kanske framhållas den ytterst eleganta analysen av de reformationen åtföljande politiska problemen; men över huvud taget är författarens framställning av de naturrättsliga teoriernas utveckling utomordentligt tankeväckande just genom sin anknytning till den politiska verkligheten. Skiftningarna i olika filosofers utformning av samhällsfördragets och de naturliga rättigheternas problem förlora alltför ofta sitt intresse genom att lösryckas från den reella grunden, och det är sannolikt att den som för första gången gör deras bekantskap i Sabines arbete kommer att finna dem betydligt mera fängslande än tidigare studentgenerationer ha gjort.

Urvalet av material blir, såsom författaren också själv framhåller i förordet, betydligt mera diskutabelt när man kommer efter år 1800. Här representeras den historiska skolan av Hume, Burke och Hegel, liberalismen av utilitaristerna (främst Austin och John Stuart Mill); Spencer och de engelska hegelianerna (Green och Bosanquet). De tre sista kapitlen ägnas respektive Marx, Lenin och den fascistiska idékretsen. Mot vad som medtagits kunna knappast resas några svårare anmärkningar, om icke den att författarens demokratiska och intellektualistiska sympatier kanske medfört att redogörelserna för kommunistisk och fascistisk ideologi fått en något karikatyrmässig prägel, men däremot kan det icke hjälpas att man saknar mycket. Författaren har uppenbarligen önskat begränsa denna del av arbetet till proportioner motsvarande de föregående avdelningarnas, ehuru ej ens detta fullt lyckats; han har också velat låta vederbörande författare i största möjliga utsträckning bli representerade genom direkta citat. Med dessa utgångspunkter har han sannolikt icke kunnat nå något annat resultat. Men ur undervisningssynpunkt måste man beklaga att han så strängt fasthållit dem. Den moderna liberalismen efter Spencer och Bosanquet och utanför England hade varit förtjänt åtminstone av ett tiotal sidor; som det nu är bli de parlamentariska och demokratiska idealen, liksom över huvud taget författarens egen åskådning, utan historisk belysning. Den reformistiska socialismen förekommer endast som strykpojke för Lenin, trots att den just ur författarens synpunkt — sambandet mellan politikens teori och dess realiteter — bort erbjuda ett synnerligen givande studium. Likaledes borde den tyska romantiken icke ha fått representeras uteslutande av Hegel, i synnerhet som författarens framställning av sambandet mellan romantiken och nationalsocialismen nu till stora delar kommer att hänga i luften. Och slutligen borde — ej minst för det historiska sambandets skull — moderna freds- och folkförbundsidéer ha diskuterats.

Det allmänna huvudintryck, som Sabines arbete kvarlämnar, är att nyheterna på den politiska teoriens område länge bestått i sammanställningar, icke i originella idéer. Den materialistiska historie-

uppfattningen och klasskampsbegreppet framträdde redan under den engelska revolutionen hos en grupp med beteckningen »diggers». Den moderna liberalismens dilemma — förenligheten av frihet och jämlikhet — återfinnes redan i den antika statsstaten. Och utan att draga den moderna parallellen visar författaren också på det kända faktum att Platon på sin tid var en ivrig förkämpe för raslagstiftning. Det ligger kanske i författarens grundläggande problemställning att understryka dessa moment som visa »all idé-»utvecklings» relativism. Men just därför blir hans arbete särskilt värdefullt för en vetenskap, som i ett demokratiskt land har att skapa en gemensam kunskapsgrundval för skiftande politiska åskådningar.

G. Heckscher.

G. HILDING NORDSTRÖM: *Sveriges socialdemokratiska arbetareparti under genombrottsåren 1889—1894. Bidrag till det svenska parti-väsendets historia.* Akad. avh. XV + 936 sid. Kooperativa förbundets bokförlag. Sthlm 1938. Pris 10 kronor.

Nordströms avhandling — som tar vid, där John Lindgrens avhandling »Det socialdemokratiska arbetarepartiets uppkomst i Sverige 1881—1889» slutade — är ett betydelsefullt bidrag till vår partilitteratur, samtidigt som den rikligen vidgat kännedomen om vår politiskt-sociala historia årtiondet före sekelskiftet. Icke minst det socialdemokratiska partiet, som så pietetsfullt vårdar minnena från de »heroiska» åren och i jämförelse med de borgerliga partierna redan äger en mycket omfattande om än till sitt värde ganska blandad partihistorisk litteratur, är att lyckönska till att ha fått en så energisk, boksynt, flyhänt och schwungfull historiograf som Hilding Nordström. Denne har gått till verket icke okritiskt men ändock med en oförtydlig och varm sympati för den uppspirande arbetarrörelsen och dess förgrundsmän. Hans bok har fått det liv och den berättarglädje, som genast framlysa ur ett arbete, vilket är skrivet *con amore*.

Nordströms partihistoria skiljer sig genom den breda uppläggningsen av ämnet delvis från andra arbeten i denna vetenskapliga genre. Härnelius' avhandling om bondeledaren Hans Jansson och Thernænius' studier angående lantmannapartiet (om nämligen »Svensk bondepolitik» sammanföres med hans doktorsavhandling) äro dock på sätt och vis föregångare. Nordström har — efter en tids studier, inriktade på att skildra för en längre period det socialdemokratiska partiets kongresser — begränsat sin framställning till ett jämförelsevis kort avsnitt men i stället fördjupat och utvidgat skildringen av utvecklingen under detta. Begränsningen till åren 1889—1894 är naturligtvis icke i allo till fördel för problemställningen men kan dock motiveras, då de fem behandlade åren infalla mellan den

första konstituerande kongressen i Stockholm och omorganisationen av partiet vid Göteborgskongressen 1894. Nordström har härvid ej inskränkt sig till att vilja avhandla de ämnen, som vanligtvis brukas undersökas i statskunskapsverk, alltså partiernas organisation, rekrytering, program, deltagande i val och insatser i offentliga organ. Han har givit sig ut i statskunskapens gränsmarker och velat teckna den sociala och kulturella bakgrunden till dåtidens socialism. Avh:s styrka är också att söka i detta vittfamnande sociologiska grepp. Partiets verksamhet har ställts i ljuset av tidens ekonomiska, politiska, religiösa, litterära och kulturella händelser. Till denna allsidiga eller »totalistiska» skildring har förf. haft stora personliga förutsättningar bl. a. tack vare sin målände, lätta, uttrycksfulla stil; denna har visserligen någon gång på pregnansens bekostnad slagit över i alltför ordrig fraseologi men den neutraliserar delvis avhandlingens längd och gör läsningen mestadels till ett stort och odelat nöje.

Förf. har velat förläna sitt arbete både vetenskaplig rang och folkbokens karaktär. Han har åsyftat att fullständigt skriva periodens socialdemokratiska historia och därvid tillmätt händelserna utrymme efter deras faktiska betydelse, ej efter graden av framställningens nyhetsvärde och vetenskapliga självständighet. Följden har emellertid blivit, att avh. fått ett mammutliknande omfång, som trots ämnets fängslande natur och framställningens stilistiska förtjänster helt motverkar folkbokssyftet. Förf. får härigenom antagligen ej skörda den glädje av boken, som all hans osparda möda förtjänat; en mera koncis framställning av denna brytningstid från arbetarklassens synläge, varvid det redan utforskade starkare hopträngts, skulle med sitt både väckande och tankeställande, ofta även rörande innehåll ha kunnat bli en mycket eftertraktad läsning för dem, som ej vilja umbära kunskaper om vårt lands moderna politiska historia.

Sammanblandningen av förut behandlade och nya ting vidlådes av en ostridig metodologisk svaghet. Förf. har nämligen mycket ofta — uppenbarligen mest på grund av ovetenhet om tekniken — citerat urkällan men ej bearbetningar, även om uppgiften helt eller delvis kan återfinnas i dylika. Det rör sig härvid icke om några lättförklarliga fall av förbisende utan om en på alldeles fel fält odlad »koncentration». Åtskilligt av vad Gerhard Magnusson, Z. Höglund, Lindgren, Vennerström, Sigfrid Hansson, Rönblom, Fridholm, Spångberg, Thyselius m. fl. mer eller mindre klarläggande belyst saknas det sålunda hänvisningar till. Som exempel må endast anföras förf:s redogörelser för innehörden av 1889 års proposition om »munkorgslagen» (sid. 160 f.) och för valrörelsen före den första folkrikdagen (sid. 794), där förf. utan citering följt — delvis verbalt — resp. Spångberg, Liberalismen i svensk politik (sid. 54 f.) och Rönblom, Frisinnade landsföreningen (sid. 66). Om förf. icke i övrigt nedlagt så mycken erkännansvärd omsorg på att göra sina noter formellt korrekta, skulle denna anmärkning haft en större

tyngd. Förf:s citeringsmetod har likväl gjort det på många punkter synnerligen svårt för läsaren att utan omgång till litteraturen kunna avgöra, vad som i avhandlingen är verkligt nytt.

Trots att förf. i det apologetiska förordet varnat sig själv för »en krönikeartad anhopning av arkivstoff och fakta», är det svårt att värja sig för intrycket — särskilt i de sista kapitlen — att förf. ej motstått denna fara. Sålunda skulle en del tidningsuppgifter utan större förfång för avhandlingen, ja, till ansenlig vinst för dess överskådlighet och lätthanterlighet, ha kunnat utmönstras, liksom på andra ställen referaten (nästan alltid kronologiska, icke systematiserande) kunnat beskåras. Då förf. dessutom icke i önskvärd utsträckning klart fixerat problemen, ha oväsentligheter alltför lätt influtit i framställningen, som därigenom ibland saknar nödig stringens. Vad som här sagts om notismaterialets ibland onödigt stora anhopning har dock ej avseende på den ingående kartläggningen av partiets lokala föreningsnät; oundvikligen blir kapitlet härom litet tröttande i sin enformighet, men det är av central betydelse för kännedomen om rikspartiernas uppväxt och kan rimligen ej behandlas annorledes än i form av en serie detaljundersökningar. Icke heller har anmärkningen i allmänhet avseende på utvidgningarna eller citaten i noterna; naturligtvis har bland dem insmugit sig petitesser utan ens något »stämmingsvärde» och visst förekomma där många onödiga upprepningar, men som regel berika de helhetsbilden med intressanta tidstypiska uttalanden, verserande rykten o. dyl., såvida de inte innehålla en hel del smärre uppgifter av värde vid framtida forskares spårjakt.

En egenhet hos förf., ej utan orsak till avh:s längd, är lusten att i långa kapitelinledningar preludiera, samtidigt som konklusionerna eller »finalerna» till sitt omfång äro ganska normala, någon gång t. o. m. subnormala. I dessa preludier slår förf:s lätta stilkonst ut i sin fullaste blomning, och de tillhöra bokens mest välskrivna delar. Men även om de ha en mission att fylla såsom introduktioner i »folkboken», äro de till hela sin längd icke lika nödvändiga i den vetenskapliga »upplagan», där hithörande framställningar ställvis på något sätt verka tomgång. Alldeles särskilt gäller detta det inledande avsnittet i kap. om försvarsfrågan.

En allmän och stor förtjänst är förf:s systematiska strävan att insätta den svenska socialdemokratiens tänkande och handlande vid denna tid i sitt internationella socialistiska sammanhang. Nordström har haft tillgång till en omfattande ny litteratur om socialismen i skilda länder, och denna har han rikligen och förebildligt tillvaratagit. Särskilt fruktbart har Strauss' arbete »Von Hainfeld bis zum Weltkrieg» visat sig vara; med stöd härav och av ett par artiklar i Soc. Dem. 1889 har Nordström t. o. m. rent verbalt kunnat uppvisa hur den österrikiska socialismen av 1889 års konstituerande partikongress både organisatoriskt och programmatiskt togs till mönster. Vid skildringarna av den socialistiska skandinavism, som tog sig uttryck i de 1886—1892 vartannat år hållna skandinaviska

fackföreningsmötena, har förf. vidare haft en god ledning av Kaare Fostervolls »Arbeiderskandinavismen i grunnleggingstider» (1935); man saknar dock en antydan till en förf:s egen sammanfattande analys av dessa mötens karaktär och roll i utvecklingen. Man skulle överhuvud ha önskat, att förf. kunnat — eller i en specialuppsats framdeles måtte — ge en summerande framställning av det svenska och det utländska godset i vårt lands frambrutande socialism; nu har han blott ett par gånger snuddat vid mera allmängiltiga uttalanden härom, bl. a. när Nils Karlebys uttalanden på denna punkt »justeras». Det kan tilläggas att man på någon enstaka punkt ställer sig kritisk till förf:s paralleller mellan utländska och svenska förhållanden, såsom jämförelsen mellan svensk och tysk socialdemokratis parlamentariska taktik i socialpolitiken (sid. 735).

Källorna ha varit företrädesvis pressen, ej blott de fyra socialdemokratiska tidningarna under denna tid, vilka sorgfälligt genomplöjts, utan även tillfälligtvis — kanske ibland slumpvis — en mängd borgerliga tidningar, varvid presscitatsavdelningarna nog varit främsta slagruta. Vidare har förf. genomgått i Arbetarrörelsens arkiv tillgängliga brev- och kassaböcker samt protokollsserier. Bland otryckt material kan också nämnas Brantings brevsamling. Även muntliga enquêtes ha i ett par fall förekommit. Utöver vetenskapliga bearbetningar eller andra utgivna arbeten och uppsatser om denna tid har förf. särskilt utnyttjat kömmittélitteraturen, visserligen icke fullständigt och ibland väl ytligt men på det hela taget med en lofvärd strävan att rikta avhandlingen med de officiella utredningarnas fakta. Däremot har förf., på ett par undantag när, föga noggrant behandlat riksdagstrycket. Synnerligen stor betydelse för framställningen ha de många fackföreningsmonografierna haft, och i avh. har förf. till gagn för forskningen sammanställt många källuppgifter ur dem samt populariserat dem — det senare det icke minst lofvärda företaget. Allt sammantaget är litteraturförteckningen mycket diger och allsidig.¹

När det gäller en bok av dessa dimensioner, vilken så ofta kommer att tjäna som källa men säkerligen endast få personer mäktat fullständigt läsa, är det mer än eljest viktigt att dispositionen både är klar och strikt genomförd. Beträffande denna fråga man sig sålunda, om det funnits någon anledning att avbryta framställningen om Stockholmskongressen i avd. II med en redogörelse för partiets organisation och föreningsliv, vilken föres fram till 1894, för att efter denna för sammanhanget alls icke behövligen exkurs omedel-

¹ Som nedan skall visas har dock förf. icke tillvaratagit den officiella statistiken i full utsträckning. Likaledes har förf. ej nämnvärt utnyttjat dåtida politiska skrifter för eller mot tullar. Inom memoarlitteraturen har ett och annat arbete förbigåtts, såsom E h r e n h e i m, Några minnen, vars skildring av Trefsenbergs bekanta nedklubbning i FK 1891 bort tillvaratagas vid förf:s nu missvisande redogörelse för denna episod. Om förf. sett efter i Svenskt Porträttgalleri, Andra kammaren, skulle förf. ej ha kunnat göra Lindgren i Islinge till riksdagsman 1890 (han invaldes i AK först fr. o. m. 1900); ingen liberal riksdagsman medverkade alltså vid den första 1-maj-demonstrationen (sid. 603).

bart återgå till problemstriderna och Norrköpingskongressen med dess för- och efterspel. Likaledes frågar man sig, varför »munkorgslagen» 1889 givits en så helt isolerad framställning i avd. II i stället för att lämpligare koncentreras till behandlingen i avd. III av församlings- och yttranderätten. Och uppdelningen av frågor i avd. III och IV synes i en del fall ganska godtycklig. Det hade enligt min mening varit till evident gagn både för avhandlingens längd och klarhet, om avd. II reserverats för en sammanhållande framställning av partiets allmänna utveckling, baserad främst på redogörelser för Norrköpingskongressen,¹ partiets centralt principiella programdiskussion och inre slitningar, varvid förf. i vederbörligt sammanhang blott kortfattat behövt antyda sådana organisatoriska, kulturella, fackliga eller politiska problem, vilka i efterföljande kapitel särskilt behandlats. I avd. III borde sedan partiets inre organisation, kulturella och fostrande insatser samt fackliga aktioner fått sina specialkapitel, varefter avd. IV omspönt specialframställningar om större politiska stridsfrågor. Med en sådan disposition skulle många upprepningar ha undvikits och läsaren haft lättare att finna sig tillrätta. Som exempel på sådana upprepningar må endast hänvisas till den på flera kapitel splittrade behandlingen av försvars- och rösträttsfrågorna samt spörsmålet om församlings- och yttrandefriheten. Och den knappa litteraturförteckningen ger alltför sällan vägledning vid sökandet.

Det måste även högeligen beklagas, att förf. ej — trots den oundvikliga fördyringen — bifogat ett personregister, som i högsta grad skulle ha ökat avh:s användbarhet för framtida forskning.

Förf. har i regel på ett lovvärt sätt bemödat sig om att iakttä objektivitet. Hans mjuka stil lämpar sig väl för behövliga nyanseringar och hans omdömen äro måttfullt hållna. I vissa fall synes dock förf:s framställning väl ensidig och — stundom — även tendentiös. En och annan gång faller förf. omdömen, som äro för omtvistliga för att de skola kunna tillmätas vetenskaplig halt.

Ett par exempel å sådana omdömen skola anföras. Förf. synes (sid. 345) utgå ifrån gemenskapen mellan den politiska och fackliga rörelsen såsom ganska självfallen, trots att detta dock var problemet. Han inför (sid. 587) det vaga begreppet »vakna arbetare» i avhandlingen för att karakterisera dem, som gingo i spetsen för den politiserade fackföreningsrörelsen, oaktat typografer, bokbindare m. fl. ännu stodo utanför och oaktat många arbetare blott av nykterhetspolitiska eller religiösa skäl repellerades av dåtidens arbetarrörelse. På retorikens konto vill man föra förf:s uttalande (sid. 260), att partiets mål efter 1889 års konstituerande kongress »alltså» skulle vara »otvetydigt fixerat» och att endast »de riktiga vägarnas» utsta-

¹ I allt väsentligt ger förf:s långa framställning av Stockholmskongressen 1889, bortsett från det ovan angivna mycket viktiga påpekandet om det utländska inflytandet, föga utöver vad som redan utförligt sagts hos Lindgren. Värt att nämna är dock att förf. med goda skäl reducerat Palms betydelse för tillkomsten av kongressen.

kande skulle återstå; förf:s egen redogörelse för programstriderna efter 1889 är det bästa beviset för att målet varken var otvetydigt eller fixerat.¹ Frågor ställer man sig till påståendet (sid. 290), att »den i marxistiskt tänkande skolade Sterky med hart när profetisk framsynthet» framhöll, att »man måste räkna med att kapitalistklassen skulle i dylik situation (d. v. s. om socialistisk majoritet genom allmän rösträtt åstadkommits i ett lands folkrepresentation) komma att övergiva den parlamentariska vägen för att i stället tillgripa bajonetterna». Icke kan väl de nutida diktaturernas uppkomst med dessas ofta antikapitalistiska inställning och förankring i den egendomslösa medelklassen anses bekräfta riktigheten av Marx' förutsägelser? Den »halvmaterialistiska» historieuppfattning, till vilken förf. i förordet bekänner sig, har här lockat honom att vantolka framtidsutvecklingen. Som en alltför schematiserande materialistisk historietolkning måste man även rubricera förf:s sats (sid. 82), att det »följaktligen var intet verk av tillfälligheter, att vår historias första moderna partipolitiska organisation, lantmannapartiet, kom till redan vid det nya riksdagsskickets början»; partibildningen skulle nämligen vara en frukt av dåtidens ömsesidiga »herrehat» och »bondehat». Förf. åberopar Thermænius: Lantmannapartiet till stöd för sin mening, som sub specie aeternitatis må ha fog för sig. Men böndernas samling 1867 kring lantmannapartiet var eljest, just enligt Thermænius' forskningar, delvis ett tillfälligheternas verk (till en början voro bönderna ju splittrade i tre partier), oavsett att det dessutom i hög grad skedde under ledning av »herrar».

Man kan också diskutera lämpligheten av att i en vetenskaplig avhandling halvt instämmande inflicka en del dåtida agitatoriska men obevisade påståenden om motståndare. Sålunda anger förf. (sid. 523) som en av orsakerna till att »åtalsraseriet» började upphöra, att »härtilll anses även ha medverkat, att dåvarande statsminister Åkerhielm skulle ha varit angelägen om att icke allt för mycket blottställa sig för impopularitet»; källan är dock blott en valpamflett. Och sid. 885 citerar förf. ett uttalande av Axel Danielsson om 1892 års urtimabeslut i försvarsfrågan, vilket bl. a. betecknas såsom »ett system av korrupktion och röstköp», varefter förf. tillägger, att hans »starka ord» äro »icke utan en viss överensstämmelse med vad andra senare framhållit». Bland »andra senare» utpekar förf. Kihlberg, P. E. Lithander och Dickson, men icke ge deras utsagor stöd för talet om korrupktion; naturligtvis låg mycken intressepolitik inmängd i försvarsbeslutet, men intressepolitiska kompromisser ha tillverkats i massa både ante och post Boström utan att korrupktion ansetts böra pådyvlas kontrahenterna.

¹ Jfr Richard Lindström: Till det socialdemokratiska partiprogrammets historia, sid. 449 f., där L. dels framhåller, att resolutionerna vid 1889 års kongress »icke innehöllo något klarläggande av partiets socialistiska principståndpunkt», dels citerar ett uttalande av Branting, att det 1889 »under åtalsraseriets och socialistlagshotets värsta tider var annat att göra än att omformulera programpunkter».

Dessa och åtskilliga andra liknande uttalanden kunna icke sägas vara av någon grundväsentlig vikt för skildringarna. Ofta äro de gjorda i förbifarten och tillhöra utanverken. Men de ge vid handen att förf. ibland skattat åt det »klatschiga» och gått okritiskt fram.¹

Antagligen på grund av avh:s längd och omtagningarna av en del ämnen ha motsägelser eller inkongruenser ej helt kunnat bortarbetas. De bli dock endast någon enstaka gång så utpräglade som i reflexionerna sid. 61 och sid. 582. På det förra stället heter det: »Trögt gick det också att rycka upp grovarbetarna, denna stora massa, vars flertal kommit från torp- och statarstugor och sugits upp av industrien, vid byggen och vägarbeten, där de bildade ett slags arbetarklassens bottenkikt, som de yrkeskunniga arbetarna under arbetarrörelsens genombrottsår icke ens alltid ville kännas vid.» På det senare stället heter det föga samstämmigt: »Differentieringen inom den svenska arbetarklassen hade ännu icke, såsom exempelvis i Danmark och England, utvecklats i den riktningen att den yrkeskunnige arbetaren såg daglönaren över axeln . . .». Sid. 292 yttrar förf., att Branting (i motsats till Danielsson i dennes yngre år) »både i tanke och tal energiskt vände sig mot varje slags revolutionsideologi», men på sid. 306 heter det något motsägelsefullt men sakligt uppenbarligen riktigare: »Trots sin utpräglad marxistisk evolutionära grundsyn var Branting i sitt politiska tänkande icke alldeles främmande för ett revolutionsideologiskt betraktelsesätt.» I spörsmålet om västra distriktet verkligen konstituerades eller ej äro uppgifterna (sid. 203 och 246, not 142) ganska förvirrande.

¹ Ibland frågar man sig emellertid, om förf:s kännedom om de politiska förhållandena utanför socialdemokratiens och radikalismens intressesfärer alltid varit tillräcklig. Åtskilliga historiska misstag ha i vart fall insmugit sig, varpå här endast några få exempel skola lämnas. Det kan icke med fog sägas, att partigränserna kring 1890 »ej [voro] synnerligen skarpa» (sid. 720); när ha motsatserna varit större och hetsigare än under denna tid, då tull-, försvars- och rösträttsfrågorna voro som mest brännande? Oriktigt är det även att tala om det förbund i tullfrågan mellan jordbrukets och industriens intressen, som knöts vid 1892 års riksdag (sid. 730), då förbundet knöts redan 1888 och var förutsättningen för »systemskiftet» nämnda år. Ohistorisk är också uppgiften (sid. 826), att »en konservativ blockbildning av bönder och högerbetonade element från andra samhällsgrupper» skulle första gången på lång tid ha etablerats 1894, när »vingklippningen» genomfördes; samma blockbildning förekom i denna fråga under perioden 1891/1893. Beträffande församlingsrätten feltolkar förf. (sid. 519) ganska grovt ordningsstadgans rätta innebörd och felrefererar (sid. 523) andra kammarens beslut 1892, varigenom redogörelsen alldeles förryckes. Rörande sociallagstiftningen skall endast sägas, att redogörelsen för gången av utredningarna om ålderdomsförsäkring (sid. 736) är oriktig; vidare kan man ej som förf. (sid. 738) tala om lösdrivarlagen »i sin dåvarande form» (varmed förf. menar inhuman form), då lagen bortsett från en i detta samband irrelevant utbrytning 1934 är till punkt och pricka densamma nu som när den stiftades 1885. Uppgiften om fläsktullens fiskaliska indräktighet (sid. 737) är även felaktig, enär tullen tillförde statskassan ungefär halvannan miljon kr., ej omkr. 100,000 kr., som förf. säger. Vidare kan det ej vara adekvat att kalla regeringssättet under Oscar II:s tid för »antiparlamentariskt». Och även i denna bok förläggas det rösträttsmöte, på vilket C. P. Reuterswärd kallade rösträttsvännerna för »pack», till Godegård; mötet ägde rum i Godkärr.

Efter denna ganska utförliga mera allmänna presentation av förf:s arbete kan en närmare granskning av de kapitel, åt vilka jag hunnit ägna större uppmärksamhet, ej vara möjlig inom det utrymme, som här står mig till buds. Mot några viktiga avsnitt — behandlande »munkorgslagen» och församlingsrätten, tullpolitiken med dess inverkan på lönepolitiken och arbetsmarknaden, socialpolitiken, rösträttsfrågan ur viss sociologisk synpunkt samt försvarsfrågan i dess inledande del — kunna enligt min mening väsentliga sakliga eller historiska invändningar göras av mer generell räckvidd; dessa problem måste jag emellertid här förbigå men hoppas i annat sammanhang snart få uppta dem till principiell diskussion. Här nedan skall jag — utöver vad ovan skett — inskränka mig till korta antydningar i några detaljpunkter, delvis blott i syfte att fästa kommande forskares uppmärksamhet på det oriktiga eller diskutabla i förf:s framställning.

Den av fackmän i förväg genomsedda, genom sina många sammanställningar värdefulla inledningen om arbetarklassens dåtida levnadsförhållanden skulle ha varit än värdefullare, om även andra samhällsgruppers betingelser åtminstone antydningssvis belysts; i främsta rummet borde denna jämförande undersökning ha tagit sikte på jordbrukare, lägre tjänstemän och vissa förvärvsarbetande kvinnor (ex. småskollärarinnor). Det relativa måste härvid vara minst lika viktigt som de absoluta uppgifterna rörande arbetarklassens läge. Lika intresseväckande hade varit att genom representativundersökning få en sammanställning av bolagsutdelningar såsom underlag för att bedöma, i vad mån det var ovillighet eller oförmåga hos bolagen, när dessa och näringslivet överhuvudtaget icke i större utsträckning ville tillmötesgå arbetarnas önskemål och fordringar. Av socialhistoriskt intresse hade också varit, om förf. ur sina synpunkter kunnat ange eventuella åtskillnader i arbetarförhållandena mellan bolag och privatföretag.

Rörande inledningen i övrigt skall blott anföras, att förf:s påstående (sid. 53), att icke ens 20 procent bland järnarbetarna i Eskilstuna främst till följd av tuberkulos skulle ha uppnått 40 års ålder, är ogrundat och beror på missuppfattning av den citerade källan (Dalkvist), detta ehuru i Eskilstuna vid denna tid registrerades högre lungotsdödlighet än i alla andra städer. Vidare har förf. vänt upp och ned på sakförhållandena, när han (sid. 50 ff.) säger att hyrans procentuella andel av löneinkomsten i Stockholm skulle ha varit större under 1890-talets förra hälft än under senare år; denna förmodan måste vara föga sannolik redan med hänsyn till bostadsöverskottet vid denna tid, och Byggnadsindustrisakkunnigas betänkande (S. O. U. 1938: 10, sid. 490 ff.) visar, att hyresandelen tvärtom då var minst. Av de lokala skildringarna synes den skrämmande teckningen av Norrköping i kap. II, tvärtemot vad förf. (sid. 211 f.) uppger, icke helt äga stöd i statistiken, varmed givetvis icke bestrides, att förhållandena i Norrköping voro svåra; det är likväl här icke möjligt att analysera, vad syfilis-, fattigvårds-, bostads- och

löneuppgifterna verkligen säga vid jämförelse med andra städer, och det skall blott framhållas, att förf. helt bortsett från en så viktig faktor som att lönerna då, liksom ofta ännu, inom textilindustrin hoplades av familjemedlemmar eller av samboende arbeterskor — textillönerna äro ju fortfarande låga men Borås är t. ex. uppenbarligen icke någon armodets stad, något som detta slags familjelönesystem förklarar. I detta sammanhang bör även framhållas, att uppgiften (sid. 732 f.), att en »av fabriksarbetets första och bittraste erfarenheter» skulle ha varit »en förlängning av arbetstiden», varken stämmer med förf:s egen uppgift (sid. 39), enligt vilken arbetstiden vid jordbruket var »månånda allra längst», eller med Montgomerys (Svensk socialpolitik under 1800-talet, sid. 150) gjorda uppskattning av fabriksarbetstiden under 1840-talet till omkring 12 timmar, varmed kan jämföras de officiella kommittéuppgifterna 1888 och 1892, enligt vilka den genomsnittliga arbetstiden beräknas till cirka 11 resp. 10 1/2 timmar.

Rörande det i och för sig utmärkt väl gjorda kapitlet om den socialdemokratiska pressen kan anföras, att de ganska oklara uppgifterna om Proletärens redaktörer och ansvarige utgivare kunnat berikas.¹ Vidare har förf. förbigått det för »åtalsraseriets» upphörande viktiga ansvaringsystemet, som Branting och Danielsson efter fängelsejourerna införde. Han kunde ha avrundat sin skildring med att även omnämna 1890 års mycket belysande riksdagsdebatter och riksdagsskrivelse med försök att hindra fängslade redaktörer att från cellen redigera eller medarbeta i tidningar.

I fråga om arbetskonflikterna måste framhållas, att den långa redogörelsen (sid. 666 ff.) om Norbergskonfliktens uppkomst helt förvanskar innebörden av det då prödade skiljedomsförfarandet och vilar på fatala missuppfattningar av länshövding Hederstiernas ämbetsredogörelse, dit hänvisning här blott kan göras. Uppgiften (sid. 671) att distriktsstyrelsen skulle ha skickat F. O. Björkman till förhandlingarna före den tredje och sista konflikten i Norberg är likaledes felaktig; såväl enligt Kramers memoarer om Norbergsstrejken som enligt reseräkningen i distriktsstyrelsens prot. skickades B. dit upp under den andra konflikten i ordningen (silvergruvsstrejken). Någon orientering får ej läsaren om den egentliga karaktären av de egendomliga hyreskontrakt, som vållade den tredje och olyckligaste fasen av konflikten, liksom ej heller om den verkliga arten av de inför domstol dragna våldsdåden från de strejkandés sida, bägge spörsmålen lika viktiga för att kunna vägleda läsaren till ett sakligt omdöme i de frågor, som förf. diskuterar och som då satte opinionen i svallning.

I ett hänseende erbjuda förf:s konfliktredogörelser stort intresse, nämligen som kontroll av Axel Raphaels bekanta tabeller över arbetskonflikter under slutet av 1800-talet och — såvitt känt —

¹ Se Lundstedt: Sveriges periodiska litteratur, III, sid. 197 f., och norrmallersta distriktsstyrelsens protokoll 25.11.1890, där A. Holmgren anges som tidningens dåv. redaktör ehuru i schism med Janhekt.

utgången i dessa. Eftersom förf. genomgått ett större material än R. — vilken f. ö. ej gjort anspråk på att ha lämnat en uttömmande förteckning — ger det möjlighet att bedöma tabellernas tillförlitlighet för åren 1889/94. Trots förf:s polemik med Raphael synas dennes tabeller rörande industriella konflikter vara jämförelsevis mycket förtroendeingivande; däremot ligger det nästan i sakens natur, att de isolerade, föga omfattande och kortvariga lantarbetarkonflikterna ej alltid kommit till pressens kännedom och därför hos R. upptagits något färre än de i verkligheten voro.¹

Beträffande den ekonomiska depressionen omkring år 1890 gör förf. gällande (sid. 626), att den skulle ha påskyndat fackföreningsrörelsens utväxt och utlöst sig i en mångfald arbetskonflikter. Om förf. därmed vill säga, att strejkerna voro ett lågkonjunktursutslag, kan detta knappast vara riktigt, eftersom de kulminerade åren 1890 och 1891 och just dessa år — vad jordbruket beträffar evident och vad åtskilliga industrigrenar beträffar alldeles tydligt — kunna betecknas som en liten topp på konjunkturkurvan; kausalsammanhangen måste m. a. o. något annorlunda och pregnantare anges.

Enligt förf:s uppgift (sid. 628) synas arbetsgivarna blott »någon enstaka gång» ha tillmötesgått arbetarnas krav; »det normala synes ha varit, att strejkvapnet måste tillgripas, för att arbetsgivaren skulle kunna förmås till eftergift». Nog gick det trögt med lönestegringarna, helst som en svår depression rådde under ett par av periodens år, och lika otvivelaktigt påverkade fackföreningsbildningen lönestegringen. Men enligt förf:s egna löneserier i inledningen stego såväl årslönerna som timlönerna i flera stora fack (t. ex. i sågverks- och [manliga] textilindustrin, bland typografer, livsmedelsarbetare o. s. v.), utan att några nämnvärda eller ens några konflikter alls utkämpades. Därtill kommer att alla konflikter ännu så länge voro lokala, ofta begränsade till en viss verkstad, och dessutom ibland slutade med nederlag för arbetarna. Materialet verifierar m. a. o. alls icke förf:s ganska viktiga tes; endast en ingående undersökning kan sedan klarlägga, om det bevisar motsatsen till vad förf. velat säga, nämligen att lönestegringar utan föregående konflikter skulle ha varit regel och med föregående konflikter undantag före 1895.

Förf:s långa ehuru mycket ojämma och ganska osystematiska

¹ Trots all polemik tycks förf. blott ha lyckats påvisa högst en industriell strejk utöver de av Raphael katalogiserade, näml. vid handsksömnadsfabriken i Lund. Däremot är det t. ex. oriktigt när förf. säger att 1890 års omfattande strejk i Grängesberg ej omnämnts av R., ty strejken är i dennes tabeller bokförd under Kloten. Grundlös är också polemiken mot R. och Karin Kock ang. utgången av konflikten vid Lomma 1889; denna slutade ej med fullständigt nederlag för arbetarna utan med kompromiss, i det att dessa förlorade i föreningsrättsfrågan men segrade i lönefrågan (se dokumenten i *Förbundskamraten* 1931: 4, sid. 6; i samma häfte, sid. 15, nämnes f. ö. en målarstrejk i Lund, som varken R. eller förf. nämnt).

Tilläggas må, att utkommendering av militär till strejker 1890—94 skedde åtminstone sex gånger, ej fyra gånger, som förf. sid. 642 uppger (Grängesberg och Ystad ej nämnda).

kapitel om rösträttsfrågan, valen till andra kammaren 1890—1893 och folkriksdagen erbjuder mycket av intresse för kännedom om dåtida politiska liv särskilt i Stockholm. Med rätta kan förf. här tala om 1890 års val som den första organiserade vänstervalsamverkan. Denna tog sig bl. a. uttryck i tillsättandet av en gemensam valkommitté, men egendomligt nog berör förf. ej med ett enda ord, att kommittén före valet sprängdes, i det att de liberala ledamöterna utträdde, enligt Rönblom på grund av socialdemokraternas förmenta löftesbrott. Man fäster sig även vid, att förf. ej närmare uppmärksammat socialdemokraternas och fackföreningarnas deltagande i eller ståndpunkt till de allmänna svenska rösträttsmöten, som höllos före 1893 års folkriksdag. Vidare har förf. ej — vilket eljest bort ligga nära till hands — klarlagt antalet socialdemokrater i nämnda folkriksdag; själv uppger han antalet till »ett tjugotal», medan Pehr Eriksson »däremot» säges ha fått antalet till 28; den senare uppgiften kommer sanningen så nära det är möjligt. Förf. har även orätt, när han säger att endast Boström skulle ha vägrat ta emot folkriksdagens uppvaktning; även de tillfrågade förstakammarledarna vägrade.¹ Dessutom konstaterar man att förf. — bortsett från en Malmö-notis (sid. 278) — ej alls ingått på frågan om socialdemokraternas hållning i teori och praxis till de kommunala valen (eller de kommunala stämmorna i landsbygden) under fyrkväldets tid; frågan behandlades dock av Stockholmsdistriktet 1892.

Ur metodologisk synpunkt inger förf:s valstatistiska uppgifter betänkligheter. Jag bortser då ifrån, att förf., liksom andra före honom, enligt min mening fallit offer för statistiska synvillor, när de vilja så generellt som skett tolka valstatistiken som bevis för att det politiska intresset var mycket kient under dessa år i landet. Man efterlyser klarhet och enhetlighet i uppgifterna om provval, om partiets och andra partiets röstetal, om avståndet mellan valda och icke valda o. s. v. Man kan med fog rikta kritik mot förf:s värdering av provvalssiffror. Man konstaterar, att förf. ifråga om röstfördelningen aldrig rådfrågat den officiella valstatistiken utan nöjt sig med tidningsuppgifter, även när dessa varit uppenbart oriktiga;² ej heller har förf. tagit vara på Gil Blas' fullständiga siffror rörande 1890 års val, trots att dessa tydligen äro avskrivna ur de officiella akterna, och ännu mindre har förf. observerat eller bearbetat den sällsynt givande sociala valstatistiken för Stockholm

¹ Angående ovanstående uppgifter hänvisas helt summariskt till Rönbloms avh. och Fridholms uppsats om folkriksdagarna.

² Anmärkningen gäller fördelningen 1890 i Stockholm av rösterna på olika partier, varom förf. — liksom Å. Thulstrup i sin uppsats, Andrakammarvalen 1866—1899, (Studier och handlingar rörande Stockholms stads historia, del I, sid. 167) — okritiskt hämtat uppgifterna ur Soc. Dem. (sid. 765). Enligt tidningen skulle för den liberala vallistan ha angivets 5800 röster, vilken siffra enligt beräkningar efter Gil Blas bör höjas till minst 6400. Vidare bör uppgiften (sid. 361) att blott 35 % av de valberättigade skulle till följd av skattestreckat vara röstberättigade med ledning av den officiella statistiken för Stockholm ändras till 27 %. I övrigt är här ej plats att ingå på detaljsiffror.

under denna tid. Flera siffror äro därför antingen oriktiga eller onödigt inexakta och kapitlet i sin helhet opålitligare än behöfligt.¹

Eftersom Nordströms arbete i så övervägande grad är deskriptivt och lever på sina målade skildringar, måste det ligga stor makt uppå källmaterialets kritiska behandling; ovanstående partiella detaljgranskning har haft till syftemål att uppvisa avh:s oförnekliga brister i detta hänseende.

I fråga om de faktiska resultat ur vidare synpunkter, vartill förf. kommit, har jag här ovan mot några kapitel bland de många inlagt en viss reservation. Avh:s styrka är att söka i tredje avdelningen, närmare angivet från sid. 177 till omkring sid. 600 jämte kap. om arbetslösheten. Även om anmärkningar skulle kunna framställas jämväl mot dessa delar av avh., väga de dock lätt mot allt det nya, värdefulla och fängslande, som förf. givit i dessa allsidiga skildringar av partiets organisationsförhållanden, fostrande verksamhet och inre liv. De innehålla tillräckligt mycket för att ensamt meritera till den akademiska lagern. Övriga kapitel äro mera ojämma; där lämnas visserligen här och var betydelsefulla uppgifter eller uppslag, men ofta äro de föga nya eller ej fullt pålitliga eller mindre väl genomarbetade. Och ju närmare man kommer slutet av det digra verket, desto tydligare gör sig liksom en trötthet hos förf. förnimbar. Men vem kan förundra sig däröver?

Avhandlingen har i denna fackrecension bedömts efter den stränga vetenskapens måttstock. Det finns emellertid även andra hänsyn att ta. Förf. har utfört sitt ytterst omfattande verk vid sidan av sin ämbetsmannagärning. Det är icke rimligt att under sådana förhållanden fordra samma tidsödande omsorg uti varje detalj i en sådan jätteavhandling som den föreliggande. Snarast blir man förvånad — och imponerad — över den ungdomligt energiska vitalitet, som utstrålar ur många av bokens målade skildringar. Det ligger icke enbart forskarmöda utan även forskarglädje bakom verket. Ur denna mera allmänmänskliga synpunkt blir hans bok

¹ Missvisande äro också förf:s statistiska uppgifter ang. nykterhetstillståndet under perioderna 1885/90 och 1891/95. Förf. citerar först K. B:s berättelser för den förra perioden och konstaterar sedan ett »oroväckande bakslag» under den senare (sid. 743). Om förf. även för denna rådfrågat nämnda berättelser, skulle förf. i Stat. Centralbyråns Sammandrag, sid. 19, ha funnit följ. uttalande: »De framsteg, som nykterhetsväsendet gjort under föregående period, hava under den här ytterligare fortgått, vilket såväl av länsstyrelsernas som av den officiella statistikens siffror bekräftats». Såsom redan Stat. Årsbok visar, gick brännvinskonsumtionen tillbaka, men ölkonsumtionens stegring ekvivalerade detta förhållande och gjorde nedgången i den genomsnittliga totala spritkonsumtionen högst obetydlig. I övrigt har förf. jämfört spritkonsumtionen omkring 1890 med denna vid tiden för husbehovsbränningens upphävande (sid. 742) men därvid jämfört oreducerad sprit med reducerad, vilket givetvis leder till orimliga resultat. Drar man ut konsekvensen ur förf:s siffror skulle alkoholförbrukningen sedan mitten av 50-talet ha nedgått till inemot en tiondel, medan den verkliga förbättringen ej torde ha sträckt sig längre än till inemot en tredjedel; härvid ha ej de av förf. åberopade vaga uppgifterna hos Hallendorff för 1850-talet utan beräkningarna i Key-Åberg's officiella utredning 1913, sid. 59, lagts till bas för jämförelsen.

en beundransvärd prestation. Och som ett allmänt kulturdokument över svensk arbetarrörelse och över »den första striden» har det ställvis en ovanlig resning. Bättre kunna forna studenter ej hedra sitt gamla universitet än Hilding Nordström, när han »spikade» denna avhandling. Och svensk kultur skulle vinna mycket, om flera följde i hans spår och läto sitt studieintresse åter flamma upp sedan de väl blivit rangerade karlar eller män i staten.

Elis Håstad.

Rättelse:

Sid. 122 rad 7 uppifrån står »28 år 11 mån.»; läs: »29 år 1 mån.»

Till red. insända skrifter.

- Finsk Kommunaltidskrift.* 1939. N:r 1. Hfors 1939.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. CXXVI. H. 3—4. Hfors 1939.
- Förvaltningsrättslig Tidskrift.* Årg. 2. H. 2. Sthlm 1939.
- Historisk Tidskrift.* 1939. H. 1. Sthlm 1939.
- Industria.* Årg. XXXV. N:r 5—10. Sthlm 1939.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Revue internationale d'Agriculture. 1939. N:o 2—4. Rome 1939.
- International labour review.* Vol. XXXIX. N:r 4—5. Genève 1939.
- Kommersiella Meddelanden.* Årg. 26. N:r 5—8. Sthlm 1939.
- Kommunaltidningen.* Organ för Finlands svenska landskommuners förbund. 1939. N:r 4—6. Hfors 1939.
- Mercator.* Årg. XXXIV. N:r 11—19. Hfors 1939.
- Nationalekonomisk Tidsskrift.* 1938. H. 6. 1939. H. 1—2. Kbhvn 1938 o. 1939.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1939. N:r 2. Sthlm 1939.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.* 1939. H. 2. Sthlm 1939.
- Skandinaviska Banken.* Kvartalsskrift. 1939. N:r 2. Sthlm 1939.
- Social Tidskrift.* 1939. N:r 3—4. Hfors 1939.
- Sociala Meddelanden.* 1939. N:r 3—4. Sthlm 1939.
- Socialt Tidsskrift.* 1939. N:r 2—3. Kbhvn 1939.
- Sparbanken i Lund.* 1938. Lund 1939.
- Statistisk Maanedsskrift.* 1939. N:r 1—2. Kbhvn 1939.
- Statistisk Månadsskrift.* Årg. 34. N:r 2—3. Sthlm 1939.
- Statsøkonomisk Tidsskrift.* 1939. H. 1—2. Oslo.
- Sunt Førnøft.* Årg. XIX. N:r 3—4. Sthlm 1939.
- Svensk Juristtidning.* 1939. H. 4. Sthlm 1939.
- Svensk Tidskrift.* 1939. H. 3—4. Sthlm 1939.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1939. H. 2—3. Sthlm 1939.
- Sveriges officiella statistik.* Arbetsförhållandena inom det husliga arbetet å landsbygden. Av Socialstyrelsen. — Industri år 1937. Av Kommerskollegium. Sthlm 1939.
- Sveriges Riksbank 1938.* Sthlm 1939.
- Tiden.* 1939. N:r 2—5. Sthlm 1939.
- Tidskrift för Sveriges Advokätförbund.* Årg. 5. H. 1. Sthlm 1939.
- Tidskrift, utg. av Juridiska Föreningen i Finland.* 1939. H. 1—2. Hfors 1939.
- Tidskriftspresen.* Organ för Svenska Tidskriftsföreningen. Årg. II. N:r 1. Sthlm 1939.
- Tidsskrift för Rettsvidenskap.* 1939. H. 1. Oslo.
- Vi.* 1939. N:r 11—20. Sthlm 1939.
- HECKSCHER, GUNNAR, Svensk konservatism före representationsreformen. I. Den historiska skolans genombrott i Sverige. (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala. IX.) Uppsala (och Sthlm) 1939.
- HILDEBRAND, KARL, Riksgäldskontoret 1789—1939. Sthlm 1939.
- KRISTIANSEN, ERLING, Folket förbundet. Organisation og Virksomhed. (Udg. af Institutet for Historie og Samfundøkonomi.) Kbhvn 1939.
- SURANYI-UNGER, THEO, Nationale und internationale Preispolitik. (Kieler Vorträge. 57.) Jena 1938.
- WARMING, JENS, Danmarks Erhvervs- og Samfundsliv. En Lærebog i Danmarks Statistik. Anden Udgave. 2 Hæfte. Kbhvn 1939. G. E. C. Gads Forlag.
- WERNSTEDT, FOLKE, Fullmäktige i Riksgäldskontoret. Biografiska uppgifter. Sthlm 1939.
- WRIGHT, CARL MAJOR, Economic adaptation to a changing world market. Kbhvn 1939. Ejnar Munksgaard.
- Den svenska kapitalmarknadens aktuella problem. Föredrag och diskussion den 9 dec. 1938. Lund 1939. C. W. K. Gleerup.
- 50 års akademiskt nykterhetsarbete. Studenternas Helykterhetsällskap Uppsala 1888—1938. Trelleborg 1938.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. — Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskattväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGRÉN: Sekreteta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regelingsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2:50.